

Egypte en de ruimere Hoorn van Afrika

3

Egypte

Soedan

Zuid-Soedan

Ethiopië

Eritrea

Djibouti

Somalië

Jan Ruysenaars

De kracht van Afrika: kroniek van een continent in beweging, deel 3

Occasional Publication 50

Gepubliceerd door:
Afrika-Studiecentum Leiden
Postbus 9515
2300 RA Leiden
asc@asc.leidenuniv.nl
www.ascleiden.nl

Ontwerp binnenwerk: Sjoukje Rienks, Amsterdam
Kaart: ©Shutterstock, bewerking Sjoukje Rienks

ISBN: 978-90-5448-199-7

© Jan Ruysenaars, 2024

Inhoud

Afkortingen	8
1 De prekoloniale geschiedenis van Egypte en de Ruimere Hoorn	10
1.1 Het Nubische Rijk van Opper- en Neder-Egypte	10
1.2 Het Middenrijk, het Koninkrijk Kush en het Nieuwe Rijk	11
1.3 Imazighen, de Goddelijke Staat van Amon, het Nieuwe Kush en de Assyrische verovering	11
1.4 Onder Macedoniërs, Ptolemeeën en Romeinen	12
1.5 De ‘Moderne Tijd’ van Egypte en de Ruimere Hoorn	12
1.6 De komst van Portugese zeevaarders en Ottomanen	14
1.7 Soedan en de wervelende vermenging van volken	15
1.8 Vorming en opkomst van de Abessijnse Rijken	15
1.9 De Somalische volken van de Hoorn	17
1.10 Europeanen bemoeien zich met Egypte en de Hoorn	18
1.11 De modernisering van Egypte onder driehoeksverhoudingen	19
1.12 Groeiend protest tegen de toenemende westerse oriëntatie	20
1.13 Engeland wilde graag Soedan hebben, maar dat kon alleen in samenspraak met Egypte	21
1.14 Tijdens deze crisis openbaarde zich de nieuwe Mahdi	22
1.15 Het Fashoda-incident	23
1.16 Koloniale bemoeienissen in Abessinië	24
1.17 Hoe Ras Tafari Makonnen keizer Haile Selassie I van Ethiopië werd	27
1.18 De veroveringsoorlog van Benito Mussolini	28
1.19 Europese aandacht voor Somalië	29
2 De koloniale ervaring van Egypte en de Ruimere Hoorn	30
2.1 Egypte werd nauwelijks gekoloniseerd, maar Soedan werd de facto een Britse kolonie	30
2.2 Na de Eerste Wereldoorlog ontwikkelden zich in Soedan nationalistische gevoelens	32
2.3 Italië eigent zich Ethiopië toe	33
2.4 In 1936 verloor Ethiopië de onafhankelijkheid, in 1948 kreeg het die min of meer terug	34
2.5 De Osmaanse Turken verloren de controle over het kustgebied van Eritrea	35

2.6	Het ontstaan van Djibouti was vergelijkbaar	35
2.7	De ‘Scramble for Africa’ ging aan het eigenlijke Somalië niet ongemerkt voorbij	35
3	Egypte en de Hoorn van de Onafhankelijkheid tot het einde van de Koude Oorlog	38
A	De strijd om de politieke macht	38
3.1	De termen van de Egyptische onafhankelijkheid leken op voortzetting van het Britse protectoraat	38
3.2	In Soedan werd Ismail al-Azhari, de leider van de Nationale Eenheidspartij in 1954 premier	42
3.3	Ethiopië sloot in 1951 een verdrag van vriendschap en samenwerking met de VS	45
3.4	De Revolutie van 1974 en de jaren van de Rode Terreur	46
3.5	Eritrea verzette zich tegen het opgedrongen federatieve verband met Ethiopië	49
3.6	In de haven-enclave Djibouti waren twee volken, Afars en Issas, bij elkaar geperst	50
3.7	Het verscheurde, verdeelde Somalië werd in juli 1960 onafhankelijk	52
B	Economische en Maatschappelijke Ontwikkeling in Egypte en de ruimere Hoorn tot 1990	55
3.8	Na de Egyptische onafhankelijkheid zette het regiem het gewone volk hard aan het werk	55
3.9	Met het onbenutte potentieel van het grote Soedan werd iets gedaan	57
3.10	Ethiopië werkte al onder de keizer samen met Rusland, Tsjecho-Slowakije en Bulgarije	59
3.11	Djibouti bleef van Frankrijk afhankelijk	60
3.12	De Somalische regering wilde economisch ongebonden de koloniale erfenissen elimineren	61
4	Egypte en de Ruimere Hoorn na het einde van de Koude Oorlog; de jaren 1989-2019	62
A	De strijd om de politieke macht	62
4.1	President Mubarak en het Egyptische volk	62
4.2	Kefaya, de Mars der Miljoenen en de bezetting van het Tahrirplein	65
4.3	De belofte van nieuwe verkiezingen en levenslang voor Mubarak	66
4.4	Mohammed Morsi, de kandidaat van de Moslimbroeders, wordt president, met generaal Tantawi op de achtergrond	68

4.5	Volksprotest tegen vérgaande maatregelen van president Morsi. De opkomst van Tamarod	68
4.6	Staatsgreep door het leger onder minister-generaal Abdel-Fattah el-Sisi	70
4.7	Een interim-regering onder premier Hazem Beblawi en de wonderlijke vrijlating van Mubarak	71
4.8	Generaal El-Sisi wordt burger, stelt zich verkiesbaar en wordt de nieuwe president van Egypte	72
4.9	Processen tegen Mubarak en Morsi en vervolging van Moslimbroeders. Meer geweld en terreur	73
4.10	Over Egypte's relatie met de Arabische wereld	74
4.11	Wisseling van regime, Islamisering, en het noord-zuid conflict in Soedan	75
4.12	Omar al-Bashir schakelt concurrenten uit en wordt de nieuwe president van Soedan	76
4.13	Moeizaam overleg met het zuiden, afgewisseld met invasies en terreur	77
4.14	Opstanden in Kordofan en de Nuba-bergen na toenemende onderdrukking	78
4.15	Botsing met Egypte in de Nubische woestijn	79
4.16	Toewerken naar een vredesakkoord tussen Noord- en Zuid-Soedan	79
4.17	John Garang, de leider van SPLM/SPLA, verongelukt. Salva Kiir volgt hem op als president	80
4.18	Het Noorden blijft de vrede verstoren in de strijd om de zuidelijke olievelden	80
4.19	Noord-Zuid geweld leidt tot een nieuw soort etnische botsingen met moordpartijen	81
4.20	Over ingebakken machtsconflicten in het nieuwe Zuid-Soedan	82
4.21	De vredeshandhavende VN-missie UNMISS voor Zuid-Soedan	82
4.22	Het Nieuwe Vrije Zuid-Soedan: een staat zonder ervaren bestuurders	83
4.23	West-Soedan, vervolg...	83
4.24	Het Internationaal Strafhof klaagt president Al-Bashir aan. VN en VS leggen sancties op	85
4.25	De worsteling rond een Hybride Vredesmacht voor West-Soedan	87
4.26	Al-Bashir heeft vrienden in Afrika, de Arabische Wereld en het Verre Oosten. Maar hoe lang nog?	87
4.27	Met veel vertraging toch een Hybride Vredesmacht voor West-Soedan	89
4.28	Gevechten aan de grenzen met de buurlanden	90
4.29	Nieuwe, moeizame pogingen tot vredesoverleg. Groeiend wantrouwen tegen Het Westen	90
4.30	Het voorzichtige einde van het geweld en de komst van de vrede in Darfur	91
4.31	Intussen in het noordoosten...	92
4.32	Tussen Khartoum en het nieuwe vrije Zuid-Soedan bleef de relatie gespannen	92
4.33	Burgeroorlog in de nieuwe onafhankelijke republiek Zuid-Soedan	94
4.34	Ethiopië neemt onder Meles Zinawi Asres afscheid van het Marxisme-Leninisme	95

4.35	Een nieuwe grondwet voor de federale democratische republiek Ethiopië: naar etnisch federalisme	96
4.36	Een referendum onder toezicht van de VN loste in mei 1993 het probleem Eritrea op	97
4.37	Een Eritrese invasie met een Ethiopische wraakactie	97
4.38	Verkiezingen in een nog onrustig Ethiopië	98
4.39	Het zoeken van oplossingen rond de grenskwestie: arbitrage, schermutselingen en een VN-missie	98
4.40	Verkiezingen in mei 2005 met een grote opkomst	100
4.41	Onrust en geweld na geconstateerde verkiezingsfraude. Zenawi Asres krijgt het volk weer in het gareel	100
4.42	De Somalische volken van de Ogaden voeren hun acties op: 'Ethiopia's Own Darfur'	101
4.43	De volken van Ethiopië worden getelde en etnisch geregistreerd. De Oromo's zijn het grootste volk	102
4.44	De dood van Meles Zenawi Asres. Mulate Teshome wordt president na een tussenfase	103
4.45	In 1993 werd Eritrea onafhankelijk als getraumatiseerde natie	103
4.46	De moeizame verhouding tussen Afars en Issas in Djibouti	105
4.47	Het Eritrese leger bedreigt Djibouti: een nieuw grensconflict	107
4.48	Een volkstelling en nieuwe verkiezingen. Het volk wordt boos en haakt af	107
4.49	Aan het einde van de Koude Oorlog stond Siad Barre van Somalië zwak. Een geslaagde staatsgreep	108
4.50	Geweld tussen de clans wordt burgeroorlog. De VN intervenueert met vredesmacht UNISOM 1	109
4.51	Het vredesoverleg van april 1998 van vier krijgsheren in Nairobi met een vervolg in Addis Abeba	109
4.52	De in het buitenland geconstrueerde interim-regering krijgt weinig erkenning van het volk	110
4.53	De invloed van fundamentalisten groeit gestaag...	110
4.54	De krijgsheren van de VS, die van de interim-regering, de overige krijgsheren en de terroristen	111
4.55	Het Ethiopische leger trekt Somalië binnen. De AU bereidt een eigen interventiemacht voor	111
4.56	Al Itahaad en de Unie van Islamistische Rechtbanke: nieuwe vormen van politieke macht	112
4.57	De VN kiest voor een internationale AMISOM-missie ter ondersteuning van AU-missies	113
4.58	Al Shabaab (De Jeugd) en Hizbul Islam zijn de meer strijdbare Wahabistische opvolgers	114
4.59	Oorlog, hongersnood en vluchtelingen: samenhangende, bij elkaar horende verschijnselen. De oorlog tegen Al Shabaab en Al Qaeda wordt opgevoerd	115
4.60	Naar een nieuwe grondwet en verkiezingen	116

4.61	President Hassan Sjeik Mohammed en premier Abdi Farah Shirdon vormen een nieuwe regering	117
4.62	Nog enkele jaren hongersnood en oorlog, maar het einde komt in zicht	117
4.63	De oorlog was over en het monster gewond, maar nog niet helemaal verslagen	118
B	Economische en Maatschappelijke Ontwikkeling in Egypte en de Ruimere Hoorn na 1989	118
4.64	Wisselende kansen en mogelijkheden voor de Egyptische economie en ontwikkeling	119
4.65	Olie en gas gevonden in de Sinaï-woestijn	120
4.66	Miljoenen migranten en vluchtelingen worden Egypte tot last	120
4.67	Plannen zijn nodig om een eerlijke verdeling van Nijlwater voor de toekomst mogelijk te maken	121
4.68	Bezuinigingen, structurele aanpassingen en het volksverzet: de Mahalla Intifada	121
4.69	Ongerechtvaardigd geweld tegen vluchtelingen	122
4.70	De Wereldbank rapporteert: in Egypte worden de armen armer, en de rijken rijker. Het volk groeit...	122
4.71	Jongeren zoeken een uitweg, en de regering neemt ad hoc maatregelen	123
4.72	Armoede, onwetendheid en verwaarlozing bieden kansen voor de Moslim Broederschap	123
4.73	President Abdul Fattah el-Sisi drukt die ontwikkelingen hardhandig de kop in	124
4.74	In die tijd zakte de toch al zwakke economie verder in	124
4.75	Voor oktober 2015 werden weer verkiezingen aangekondigd. De jacht op homoseksuele burgers wordt geopend	125
4.76	In Soedan grote verschillen tussen arm en rijk, tussen oorlog en vrede, en ruzie met burens om aardolie en Nijlwater	125
4.77	Een moeizaam begin van het nieuwe onafhankelijke Zuid-Soedan	127
4.78	De hoofdstad Juba ging steeds meer op een Wild West stad lijken	127
4.79	Overgang naar markteconomie, hongersnood en nieuwe kansen voor Ethiopië	128
4.80	Ook voor Eritrea was het begin nog moeilijk	130
4.81	In Djibouti groeiden de begrotingstekorten en schulden ondanks Franse schuldkwijtschelding	130
4.82	Droogte en overstromingen teisterden Djibouti	131
4.83	Serieuze schending van arbeids- en vakbondsrechten	131
4.84	Een nieuw en wonderlijk economisch systeem van overleven in Somalië	131
4.85	Piraterij als nieuwe vorm van inkomstgenerering	132
4.86	Positieve voorbeelden van collectief overleven	133
C	Terrorisme in de regio	133

Lijst van afkortingen

ALF	Afar Liberation Front
AU	African Union
AFCC	Armed Forces Coordinating Committee, Derg (Ethiopië)
AMISOM	African Union Mission in Somalia
BNP	Bruto Nationaal Produkt
CAR	Centraal Afrikaanse Republiek
CIA	Central Intelligence Agency
CPA	Comprehensive Peace Accord (Soedan)
COPWE	The Commission for Organizing the Party of the Working People of Ethiopia
DUP	Democratic Unionist Party (Soedan)
EDUP	Ethiopian Democratic Unity Party
EEG	Europese Economische Gemeenschap
ELF	Eritrean Liberation Front
EPLF	Eritrean People's Liberation Front
EPRP	Ethiopian People's Revolutionary Party
EPRDF	Ethiopian People's Revolutionary Democratic Front
EWP	Ethiopian Workers' Party
EU	Europese Unie
EUNAFOR	EU Naval Force Somalia
FAO	Food and Agriculture Organization
FBI	Federal Bureau of Investigation
FRUD	Front for the Restoration of Unity and Democracy (Djibouti)
GGC	Graduates' General Congress (Soedan)
HIRDA	Himilo Relief and Development Association
ICC	International Crime Court
ICG	International Crisis Group
ICFTU/IVVV	International Confederation of Free Trade Unions/Internationaal Verbond van Vrije Vakbewegingen
ICU	Islamic Court Union
ICVV/ICFTU	Internationale Confederatie van Vrije Vakbewegingen
IGAD	Intergovernmental Authority on Development
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
IS	Islamitische Staat
JEM	Justice and Equality Movement (Zuid-Dafur)
MBH	Muslim Brotherhood
MEISON	All-Ethiopia Socialist Movement (Ethiopië)
NAVO	Noord Atlantische Verdragsorganisatie
NDA	National Democrac Alliance (Soedan)

NCP	National Congress Party (Soedan)
NDP	National Democratic Party (Egypte)
NGO	Non Gouvernementele Organisatie
NIF	National Islamic Front (Soedan)
NTUC	National Trade Unions Confederation (Ethiopië)
NUP	National Umma Party (Soedan)
OAE	Organization of African Unity/Organisatie voor Afrikaanse Eenheid
OLF	Oromo Liberation Front
ONLF	Ogaden National Liberation Front
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
PFDJ	People's Front for Democracy and Justice (Eritrea)
PLO	Palestine Liberation Organization
PMAC	Provisional Military Administrative Council (Ethiopië)
RBH	Rebel Brotherhood (Soedan)
RPP	Rassemblement populaire pour le progrès (Djibouti)
SAP	Structureel Aanpassings Programma
SLF	Somali Liberation Front Front
SLM/A	Sudan Liberation Movement/Army
SNDU	Somali National Democratic Union
SNM	Somali National Movement
SPLA	Sudan People's Liberation Army
SPLM/A	Sudan People's Liberation Movement/Army (Zuid-Soedan)
SPRS	Somali Revolutionary Socialist Party
SSPDF	South Sudan People's Defence Force
SSU	Sudan Socialist Union
TPLF	Tigray People's Liberation Front
UMD	Union de mouvements démocratiques (Djibouti)
UMMA	Sudanese National Umma Party
UNAMID	United Nations Hybrid Operation in Darfur
UNEF	United Nations Emergency Force
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNHCR	United Nations High Commissioner of Refugees
UNICEF	United Nations Children's and Education Fund
UNISOM	United Nations Peace Force Intervention in Somalia
UNMEE	United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea
UNMISS	United Missions in Southern Sudan
USC	United Somali Congress
USN	Union for National Salvation (Djibouti)
USSR	Unie van Socialistische Sovjet Republieken
VN	Verenigde Naties
VS	Verenigde Staten van Amerika
WFP	World Food Programme
WSLF	Western Somali Liberation Front

Als scharnier tussen Afrika en het Midden-Oosten kent deze regio een oude en rijke geschiedenis. Door de eeuwen heen werd die gekenmerkt door migraties, vermengingen, turbulentie en botsingen van volken en belangen, met variërend meer en minder stabiliteit. Hier ontmoetten de Nijl, de Rode Zee, de landbruggen naar Azië, het Abessijnse hoogland en de woestijnen elkaar. Dat maakte het gebied door de tijd heen aantrekkelijk voor nieuwe volken van binnen en buiten Afrika.

1 De prekoloniale geschiedenis van Egypte en de Ruimere Hoorn¹

1.1 Het Nubische Rijk van Opper- en Neder-Egypte

Tienduizend jaar geleden verdroogde de groene, vruchtbare Sahel. Volken van de Sahel trokken toen naar de Nijl, de ‘gulle geveer van het leven’.² Zij vermengden zich met Kushitische volken uit Azië, waardoor in Opper-Egypte het Nubische volk ontstond met de oudst bekende Egyptisch-Afrikaanse beschaving. Nubië ligt nu in noordoost Soedan, rond Wadi Halfa en de heilige berg Djebel Barkal. Rond 3500 v.C. bouwden Nubiërs al de steden Memphis en Zaqqara. Kushieten brachten uit Mesopotamië strijdbogen, waterwielen en irrigatietechnieken mee. Daar omheen ontstond een nieuw bestuurlijk systeem. Het ritme van de Nijl en de seizoenen vroeg om een hiërarchie en een kalender. Het uit Azië meegebrachte beeldschrift ontwikkelde zich hier tot hiërogliefen.

De Nubische Farao Menes (3100 v.C.) verenigde Opper-Egypte (Soedan met Nubië) en Neder-Egypte (het Nijldal met de delta) in één groot rijk.³ De broers Sanacht en Djoser (2700 v.C.) waren machtige opvolgers in zijn lijn. Het Rijk lag zonder sterke burens veilig tussen de Rode Zee en de woestijn en kon daar tot bloei komen. Maar na lange hongerperiodes viel het onder Pepi II (2259-2195 v.C.) toch uiteen in kleinere rijkjes.

1 Informatie over de oude geschiedenis is een samentrekking van in de literatuur vermelde werken, aangevuld met eigen aantekeningen uit diverse dienstreizen in Soedan en Nubië. Duizenden boeken gaan over het oude Egypte.

2 In het Arabisch bestaat het Nijlcomplex uit de Bahr al-Jabel (Bergrivier), de Bahr al-Ghazal (Gazellenrivier), de Bahr az-Zarafa (Giraffenrivier) en de Sobat (Witte Nijl) die samen met de Blauwe Nijl (vanuit Ethiopië) en de Atbara bij Khartoum in Soedan bij elkaar komen om vanaf daar die ene grote Nijl te vormen. Vanuit Malakal en uit Ethiopië baant hij zich een weg door de woestijn om duizenden kilometers noordelijker via de grote Nijldelta in de Middellandse Zee uit te komen, na grote meanders, cataracten en stroomversnellingen gepasseerd te zijn.

3 Mogelijk is Menes als eerste koning, als begin van de geschiedenis van Egypte, een willekeurige keus geweest. Veel van wat wij nog niet weten ligt onder zand en aarde bedolven.

1.2 Het Middenrijk, het Koninkrijk Kush en het Nieuwe Rijk

Pas zeven generaties later bracht Farao Menthoehotep II de rijkjes weer bijeen in het Middenrijk, met Thebe en Memphis als de belangrijkste steden. Heersers van het Middenrijk regeerden absolutistisch-bureaucratisch, met oorlog, dwangarbeid en slavernij. Het Imperium ondernam militaire veldtochten tot in Palestina en Syrië. Dit Middenrijk werd serieus bedreigd door de vrije Nubische stadsstaat Kerma. Daar kwamen rond 1640 v.C. via de toen nog bestaande Assab landbrug Aziatische Hyk-Sos, schapenkoningen, binnen die samen met de Nubiërs optrokken om Opper Egypte te veroveren. Zij stichtten er het Koninkrijk Kush en veroverden van daaruit met hun nieuwste wapens en strijdmethoden heel Egypte en Ethiopië. Dit rijk strekte zich uit van Nubië tot Syrië. Maar het hield niet lang stand, want Farao Amosis (Ah-Mose I Neph Peti Re) verdrong de heersers van Kush met nog betere wapens en strategieën. Hij bestuurde het machtige Nieuwe Rijk dat ook Palestina, Syrië, Sicilië, Somalisch Puntland en Kreta controleerde.

De belangrijkste concurrent en vijand van dit Nieuwe Rijk was Babylonisch Assyrië. De Farao's Toetmosis I, II en III ondernamen zeventien veldtochten tegen Assyrië. Daarbij werden paarden steeds belangrijker. Zij intimideerden Babylon en namen wraak op de Nubiërs die het Egyptische gezag en de bijbehorende goden moesten accepteren. Egyptische bezettingen van het land van Kush duurde tot lang na Farao Ramses III. In die dagen werd Egypte rijker. Het bouwde de tempels van Karnak en Thebe. Onder de met Nefertite gehuwde Amenhotep IV (1351-1333 v.C.), later Achnaton geheten, ging het Rijk over tot aanbidding van slechts één god, de zonnegod Athon. Farao Toetanchamon draaide dat later weer terug, maar werd daarom vermoord door de generaals Eje en Horemheb. Uit de lijn van die moordende generaals kwam Farao Ramses II de Grote (1279-1213 v.C. voort. Bij Kadesh (Kanaän) versloeg deze de Indo-Germaanse Hittieten uit Klein Azië. Hij beheerste het Middellandse Zeegebied en bouwde steden. Maar van alle kanten bleven aanvallen komen. Assyrië zon op wraak, net als de Hittieten die zich verbonden met de Libische Imazighen. Onder Ramses III (1194-1163 v.C.) stortte het Nieuwe Rijk in en raakte het weer verdeeld.

1.3 Imazighen, de Goddelijke Staat van Amon, het Nieuwe Kush en de Assyrische verovering

De Libische Imazighen controleerden Beneden-Egypte. In Opper-Egypte kwam de Goddelijke Staat van Amon. Pas rond 780 v.C. begon de hereniging onder de Nubische koning Alara. Die maakte het Nubische Koninkrijk van Kush, met Meroë als hoofdstad, weer sterk. Dit Nieuwe Kush kende evenveel koningen als koninginnen en ontwikkelde een eigen, nooit ontraadseld Meroïtisch alfabet en handschrift. Meroë smeedde wapens en vocht met superieure boogschutters-compagnieën en strijdolifanten. Het had invloed tot diep in Afrika. Van 717 tot 656 v.C. heersten de Nubiërs weer over heel Egypte waar zij als bevrijders werden gevierd. Maar erg lang behielden zij hun macht niet, want onder koning Cambyses (525-404 v.C.) lijfden de Assyriërs Egypte in als provincie van hun Perzische rijk. De Assyriërs brachten modernere irriga-

tiesystemen en kamelen mee. Alleen in boven-Egypte handhaafden de teruggedrongen Nubiërs nog heel lang een eigen, maar kleiner, Nubisch Rijk.

1.4 Onder Macedoniërs, Ptolemeeën en Romeinen

De Grieks-Macedonische Alexander de Grote bevrijdde Egypte van de Assyriërs. Hij reorganiseerde het rijk en stichtte vlak voor zijn dood in 323 v.C. de stad Alexandrië aan de Middellandse Zee. Generaal Ptolemaeus nam zijn macht over. Diens 'Dynastie der Ptolemeeën' regeerde 300 jaar. Het Rijk omvatte toen ook Klein-Azië, Ethiopië, Kreta en Rhodos. Onder Ptolemaeus IV (217-205 v.C.) kwamen de Egyptenaren in opstand. Romeinen gebruikten die chaos om het land te bezetten. Onder koningin Cleopatra Philopator VII, de laatste der Ptolemeeën, eindigde toen de Egyptische Oudheid.

1.5 De 'Moderne Tijd' van Egypte en de Ruimere Hoorn

Octavianus versloeg in 30 v.C. Cleopatra's Romeinse minnaar Marcus Antonius. Hij werd toen Keizer Augustus van het Groot-Romeinse Rijk dat ook heel Egypte omvatte. De Romeinen waren hard voor de Egyptenaren. Daar vond dan ook de nieuwe Christelijke godsdienst een voedingsbodem met een god die de armen en onderdrukten hielp en kritisch stond tegenover zich misdragende gezagsdragers. Mogelijk stichtte de evangelist Marcus in 40 n.C. in Alexandrië een christelijke gemeenschap die ondanks vervolging snel groeide.⁴ Qûbti was een Arabische aanduiding voor Egyptenaar. De meeste Egyptenaren werden Arabische moslims en de Christelijke minderheid bleef over als de laatste Kopten. Op 11 september 284 liet de Romeinse keizer Diocletianus in de arena van Alexandrië 3.000 Christenen doden. Dat werd de datum van Neyrouz: nog steeds de eerste dag van de Koptische kalender. Na de scheiding tussen Rome en Byzantium in 395 kwam de Koptische kerk onder Byzantium te vallen, het Constantinopel van keizer Constantijn. In 451 stichtten Egyptische Kopten hun afgescheiden Afrikaanse Koptische Kerk na onenigheid over de ware aard van Jezus Christus. Egypte viel toen bestuurlijk nog onder Constantinopel.

In Mekka werd in 570 n.C. Muhammad Ibn'Abdallah geboren. Hij werd handelaar en ontmoette op zijn reizen Joden en Christenen. Hun enige god intrigeerde hem. Op een dag sprak die god tot hem, waarna Muhammad De Profeet van de Ene Waarachtige God werd, en daarmee ook de religieuze, politieke en militaire leider van de Arabische volken. In 622 trok hij met zijn volgelingen te vuur en te zwaard op naar Medina. Die tocht wordt herdacht als de Hijrat. Muhammad stierf in 632. Zijn dood ontketende een machtsstrijd rond zijn opvolging. Fatima, de dochter van de profeet, voerde samen met zijn schoonzoon en neef Ali de Kaliefenpartij aan. Muhammad's weduwe Aischa inspireerde de Omajadenpartij van de Contra-Kaliefen. Een

⁴ Daar is nog nooit een bewijs voor gevonden, maar de Kopten geloven het echt en vereren daarom Sint Marcus uitbundig. Wat is mythe, wat is geschiedenis?

kalief was een leider in de directe afstammingslijn van de Profeet. De Kaliefenpartij werd de moeder van de Sjiitische stroming in de Islam. Die geloofde sterk in de komst van de Imam Mahdi, de rechtvaardige leider die het volk zal komen redden. De Contra-Kaliefen/Omajaden werden de Soennitische stroming. Naast de Koran beschouwden zij de Soenna, overgeleverde uitspraken en daden van de Profeet via de mond van zijn lievelingsvrouw Aischa en anderen, als richtinggevend. Die scheiding kreeg ernstige politieke en militaire gevolgen voor de ruimere regio die tot op de dag van vandaag voortduren.

De Byzantijnen van Constantinopel en de aan de Sjiitische Abassiden gelinkte Sassaniden-dynastie van het Perzische Rijk verzwakten elkaar met voortdurende gevechten. Dat gaf de Kaliefen de kans om een machtig Kalifaat te vestigen met Damascus als hoofdstad, van de Spaanse Pyreneeën tot de Hindu Kush, de Bergen van Hind, die zich uitstrekten over Afghanistan, Pakistan en India tot aan China. Generaal Amr Ibn al'As lijfde Egypte in als provincie van dit Sjiitische Kalifaat. Egyptenaren verwelkomden hen als bevrijders van de gehate Byzantijnen. De Arabische taal en Islamcultuur werden ingevoerd, maar de Koptische taal en het Christendom hielden ook nog lang stand. Sindsdien zagen gearabiseerde geïslamiseerde Egyptenaren de Kopten als handlangers van Byzantium.

Het Kalifaat werd in 750 verslagen⁵ en opgevolgd door het Sjiitische Rijk der Abassiden (750-1258) met Baghdad als hoofdstad. Onder Kalief Haroun al'Rashid (786-809) kwam er een Gouden Eeuw van wetenschap, kunst en cultuur, gefinancierd door hoge aan Egypte opgelegde belastingen. Egypte kwam in opstand, maar Ma'moen, een zoon van Haroun, sloeg die hardhandig neer. Hij legde de Islam dwingend op en verleende Arabische Bedoeïenen vrije toegang tot het Nijldal, Opper-Egypte en de Maghreb. Veel meer Egyptenaren werden toen moslim. Al'Mutasim (832-844), de opvolger van Ma'moun, koos zich een eigen lijfwacht van Turkse slaven. Zijn hof verhuisde naar Samarra. Daar grepen die Turkse lijfwachten met succes de macht. In 868 stuurden zij hun generaal Ahmed ibn-Toeloen als goeverneur naar Egypte dat hij meteen onafhankelijk verklaarde onder zijn Dynastie der Toeloeniden (868-905). Ibn Toeloen bouwde zijn hof in El-Foestat aan de Nijl totdat in 905 de Abassiden vanuit Samarra Egypte heroverden en El-Foestat weer vernielden.

In Tunesië hadden zich inmiddels Ismaëlieten gevestigd, een afsplitsing van de lijn der Fati-miden met een eigen mystieke interpretatie van de Islam. Het rijke Egypte interesseerde hen. Vanuit Tunis breidden zij hun invloed uit over de Maghreb en in 969 marcheerden zij onder generaal Gohar (Jahwar) Egypte binnen. Naast de ruïnes El Foestat vestigden zij een nieuw hof, Al-Qâhira, de Overwinnaar, dat Caïro werd. Zij bouwden er de Al Akhzar Moskee en Islamitische hogescholen. Egypte leefde economisch en cultureel op en werd weer machtig. Het sloot verdragen met de opkomende Italiaanse stadsstaten en werd middelpunt van de handel over de Middellandse Zee, de Rode Zee en de Indische Oceaan. In dit rijk bekleedden Joden en Christenen belangrijke functies.

⁵ Dat gebeurde in het jaar 732 al in het westen in de Pyreneeën en bij Poitiers door de Frankische Karolinger Karel Martèl, waardoor de verdere uitbreiding van de Islam in West-Europa werd gestopt. (Roelantslied, rond 1050).

Maar de jaloerse kalief Al-Hakim (Abu Ali al'Mansour) begon hen te vervolgen. In 1009 liet hij in Jerusalem de Kerk van het Heilig Graf vernielen. Koptische monniken en christenen vluchtten toen naar Nubië, waar een eigen Koptisch-Christelijke cultuur met prachtige muurschilderingen en gebedenboeken overleefde. Kalief Al-Hakim verdween spoorloos. Onder zijn opvolger Al-Moestansir verviel dit Rijk der Ismaëlieten. Droogte, pest en opstanden kenmerkten die periode, en aan de grenzen veroorzaakten Turkse Soennieten en Christelijke Kruisvaarders onrust. In 1099 veroverde Godfried van Bouillon Jerusalem waar hij het Koninkrijk Jerusalem der Kruisvaarders (1099-1291) stichtte. In 1174 bedreigden zijn Kruisvaarders Caïro. De Fatimiden vroegen de Turken toen om hulp die de Koerdische Saladin stuurden. Deze nam Egypte over, riep zich uit tot Sultan en vestigde zijn eigen dynastie.

Saladin en zijn Assassijnen⁶ veroverden Palestina en Jerusalem in 1187. Zes jaar later stierf de sultan-generaal in Damascus. Zijn opvolgers probeerden vergeefs om met de Kruisvaarders in vrede te leven. Egypte werd het slagveld van de 5^e en 6^e Kruistocht. Tenslotte werden de Christenen teruggedriven en Koerdische Ayyubiden in de lijn van Saladin grepen de macht. Hun laatste sultan werd in 1250 door zijn lijfwacht vermoord, waarna Mammelukken Egypte overnamen. Ooit waren zij slaven van Turkse of Circassische afkomst die als kinderen waren gekocht en getraind tot lijfwachten van de heerser. Als zij moslim werden, dan waren zij vrij om een militaire opleiding te volgen. Deze Mammelukken maakten van Egypte weer een sterke mogendheid. Dictatuur, machtsstrijd en gruweldaden kenmerkten hun regiem. De strijdvaardige Mammelukken versloegen Mongolen en Kruisridders. In 1258 vernielden Mongolen Bagdad en Samarra, waarna Caïro de hoofdstad werd van de Soennitische Islam. Een nieuwe Gouden Eeuw van wetenschap, kunst en cultuur brak aan, en Caïro werd de rijkste en mooiste stad van het Arabische Midden-Oosten. Het bestuur was degelijk, en handel en economie bloeiden er.

1.6 De komst van Portugese zeevaarders en Ottomanen

Toen Portugezen in 1498 met hun zeilschepen de Afrikaanse Zuidkaap rondde, viel het Egyptische monopolie over de handelsroutes naar India en China weg. Daarmee werd het verval van Caïro ingeluid. In het oosten ontstond tegelijk een nieuwe grootmacht van Ottomaanse Turken die vanuit Turkestan Klein-Azië en Constantinopel veroverden dat Istanbul werd. Het Rijk werd genoemd naar de Selsjoekische vorst Othman Ghazi I (1258-1326) die de grondvesten legde. In 1516 versloeg de Ottomaanse sultan Selim de Mammelukken, waarna hij Egypte veroverde. Het zou 400 jaar een provincie van het Turks-Ottomaanse Rijk blijven. Zij besteedden het bestuur van Egypte uit aan de Mammelukken, aangevuld met Turkse Janitsaren. De Egyptenaren kregen het slecht onder dit regiem. Alle grond en gebouwen behoorden aan de sultan in Istanbul. De boeren betaalden veel belasting voor het onderhoud van bestuur en leger. Honger en epidemieën reduceerden het volk tot drie miljoen; minder dan onder de Romeinen. Plunderende Bedoeïenen uit Arabië terroriseerden grote delen van Egypte en bedreigden rond

⁶ Hashashin, een sjiiitische orde die vanaf 1078 de Fatimiden hielpen in de strijd tegen de Tempeliers.

1700 zelfs Caïro. In die chaos namen de Mammelukken de macht weer over. Over en weer werd gevochten totdat eind 18^e eeuw andere Europeanen arriveerden.

1.7 Soedan en de wervelende vermenging van volken

Soedan, het grote land van Wadi Halfa tot Juba, was altijd onderhorig aan Egypte. Daar lagen in het noordwesten in de 16^e eeuw de Islamitische staten Kordofan, Sennar en Darfur. Ook trokken er de Arabische bedoeïenenclans Beni-Hoessein en Beni-Halba rond. In het noordoosten leefden een miljoen zwarte Nubiërs tussen restanten van hun oude Koptische Rijk. In de Nubische woestijn woonden nomadenvolken waarvan sommige van Imazighen-afkomst waren. In de aangrenzende heuvels aan de Rode Zee leefde het opstandige Somalische Bejavolk. Daar en in de Nubische woestijn trokken Arabische Rashaïda- en Beni-Amer bedoeïenen die ook Eritrea bestreken. In die gebieden vond continu Arabisering en Islamisering van lokale volken plaats. Ook de vruchtbare riviervlaktes langs de Witte Nijl, de Blauwe Nijl en de Sobal waren eeuwenlang vestigingsgebieden van Arabische clans: de Jaalyin bij Khartoum, de Shukhriya oostelijk van de Blauwe Nijl, de Kabbabash in Kordofan, de Bagarra in Zuid-Darfur.

Nuba is de verzamelnaam voor gemeenschappen van anderhalf miljoen zwarte landbouwers in de Nuba-bergen van Zuid-Kordofan die heel lang gewilde slaven waren. Ook was er het zwarte Fur-volk in de Djebel Marrah in Darfur dat het trotse moslimsultanaat Keira werd. Verder naar het westen, bij Tsjaad, leefden veehoudende Zaghawa naast en door landbouwende Masalit-volken heen. Masalit leefden ook in wat nu Tsjaad en de Centraal Afrikaanse Republiek (CAR) zijn. Masalit, Zaghawa en Fur stonden permanent onder druk van opdringend Arabische en gearabi-seerde groepen die hen vingen als slaven en hun vee, en hun vrouwen en dochters overnamen. En in het moerassen- en steppengebied van Zuid-Soedan trokken rivaliserende herdersvolken zonder centraal hiërarchisch bestuur rond: de volken Dinka, Nuer, Acholi, Anuak, Bongo en Bea. De latere grenzen van Congo, de CAR, Tsjaad, Oeganda, Kenia en Ethiopië doorsneden hun woon- en trekgebieden. Het Kassala-Gedaref-gebied ten oosten van Khartoum lag toen in de invloedssfeer van Abessinië.

1.8 Vorming en opkomst van de Abessijnse Rijken

Op het hoge plateau van Ethiopië beviel rond 1000 v.C. Makeda, de beeldschone koningin van Sheba, van een zoon waarvan volgens de legende koning Salomon van Jerusalem de vader was. Die zoon werd keizer Menelik I van Axum, de stichter van het eerste Abessijnse Rijk. Het plateau was in de Oudheid doortrek- en vestigingsgebied van volkeren uit Jemen en Azië. De Rode Zee was toen doorwaadbaar (grint, zand, lage getijdewateren) en begroeid met rietvelden, en de straat Bab al Mandeb was nauw. Tienduizend jaar geleden moet er bij Assab zelfs een landbrug zijn geweest die ooit bij een aardbeving instortte en wegspoelde. Misschien wordt ooit die brug hersteld om de hadj naar Mekka te verkorten. Jemenieten en Aziaten mengden zich met Kushitische volken die al eerder via Egypte en Nubië binnenkwamen. Daaruit ontstonden de

verwante volken van de Amharen en de Tigrayers⁷ die een eigen cultuur ontwikkelden, met de Amharen in het centrum, de Tigrayers ten noorden daarvan. Zij spraken verwante Semitische talen. Taal, uiterlijk, kleding, sieraden en bouwstijlen kwamen overeen met de Jemenitische cultuur. Rond 300 v.C. stichtten Jemenitische Semieten⁸ op het noordelijk hoogland een nieuw Abessijns koninkrijk met Axum als hoofdstad. De ruïnes daarvan zijn nog altijd indrukwekkend. Dit rijk breidde zich in 800 jaar sterk uit. Tussen 525 en 575 n.C. heerste Abessinië ook over Jemen en Nubië. De vorsten noemden zich negus negesti, heerser der heersers. Tot de 4^e eeuw n.C. beleden zij traditionele godsdiensten. Ten tijde van koning Ezana (Aizan) kwam er een omslag. Op last van zijn vader werd hij opgevoed door Koptisch-Syrische priesters. Het Koptische Christendom werd eerst de godsdienst van het koningshuis, later ook van het volk, onder gezag van de Egyptische Koptische kerk en de patriarch van Alexandrië. Maar in praktijk werd de Ethiopische Kerk autonoom als de Koptische Tawehado Kerk.

Door de eerste golf van Arabische invasies na 647 n.C. raakte het christelijke hoogland omsingeld door moslimvolken. Het gebied rond Axum was goed verdedigbaar. Veel eeuwen hielden de Abessijnen stand tegen opdringende buurvolken. Alleen de nomadische en half-nomadische Oromo (Galla) volken bereikten het zuiden van het hoogland en vestigden zich daar blijvend. Galla is een kleinerende Amhaarse term voor het Oromo-volk, dat een oude aftakking van de Haussa-familie is. Langs de kust rukten in de 8^e eeuw Arabische volken verder op. Zij vestigden de handelssteden Suakin, Zeila, Berbera en Mogadishu en bezetten de kusten die later Eritrea, Djibouti en Somalië werden. Zo raakte Axum van de zee afgesloten. Vanuit Soedan vielen Beja- en Saho-volken aan. De Abessijnen gaven Axum op en vestigden meer naar het zuiden, in Lasta en Roha, het nieuwe Abessijnse Rijk van Lalibela waar economie en christelijke cultuur tot grote bloei kwamen. Vorst Lalibela (1190-1225) liet in Roha elf rotskerken uithouwen die nu vallen onder de UNESCO cultuurschatten van de mensheid. Misschien was Abessinië ooit het Magische Rijk van Prester John. Vanaf de 12^e eeuw verhaalden reizigers over een christelijke priester-presbyter-koning van Abessinië. Daarover zijn veel legenden bekend. Mogelijk had hij een oud-Syrische, vroeg-christelijke achtergrond. Na het begin van de Christelijke jaartelling zou hij naar Abessinië zijn gekomen, waar hij een machtig rijk vestigde. Mogelijk is er een link met de Syrische priesters onder Ezana (Aizan).

In 1268 maakte de heerser Yekuna Amlak een eind aan de Lalibela-dynastie. Ook hij claimde afstamming van koning Salomon en hij versterkte de macht van Abessinië. Zara-Jacob (1414-1468) was een belangrijke vorst in zijn lijn. In het zuiden onderwierp die enkele sultanaten en in het noorden Massawa aan de Rode Zee, waardoor de Abessijnen weer toegang tot zee kregen. Hij liet kerken en kloosters bouwen en stuurde een delegatie naar het Concilie van Florence (1439-1441). Na zijn dood vielen Afars, Oromo's en Somaliërs gezamenlijk Abessinië aan. Na

7 Vaak ontstaat verwarring tussen de volksgroep van Tigre en die van Tigray. Tigre is de groep van Tigre sprekende volken in Eritrea en Noord-Soedan. Tigray is de provincie op de Ethiopische hoogvlakte waar het volk Tigrinya spreekt, een taal die nauw verwant is met het Amhaars. Tigrayers en Amharen zien elkaar als 'zustersvolk'.

8 De term en identiteit van semiet is geen exclusief Joods privilege. Het slaat op de taalgroep van volken in het Midden-Oosten die ook Arabisch, Hebreeuws, Aramees, Fenicisch en Jemenitisch omvatten.

wisselende kansen kregen deze moslims de overhand. De Abessijnen vroegen toen Portugal om hulp. Pedro Covilham en Vasco da Gama kwamen met hun scheepskanonnen de havensteden bestoken. Toch veroverden de moslims nog een groot deel van Abessinië.

In 1520 maakte Abdulah ibn Uthman Abu Bakr de vesting Harar in de Ogaden tot hoofdstad van zijn islamitische rijk. Hij werd vermoord door zijn rechterhand, Ahmed Ibrahim El Gran, die heel christelijk Abessinië wilde veroveren. In 1527 versloeg hij een Abessijns leger. Dat was het begin van een langdurige 'jihad', militaire verovering van ongelovig grondgebied, voor definitieve vestiging van het islamitische kalifaat. El Gran veroverde flinke delen van Abessinië en grote schatten. Hij leverde Abessijnse slaven aan Turken en Arabieren die hem hielpen. In 1541 bedreigde hij ook Tigray. Intussen beheersten Turken de hele kust. Koning Lebna-Dengel van Abessinië vroeg weer om Portugese hulp. Die kwamen met vierhonderd man, acht kanonnen en honderd musketten, en met katholieke missionarissen die er 80 jaar later weer werden uitgezet. De Portugezen versloegen El Gran en tegen 1550 waren de moslimlegers definitief van het hoogland verdreven.

Toch verzwakte het Abessijnse rijk. Oromo's vielen weer aan vanuit het zuiden en Abessinië kwam opnieuw in het nauw. De hoofdstad verhuisde naar Gondar, waar keizer Fasilidas in 1735 samen met de Portugezen het grote versterkte kasteel Fasil Ghebbi bouwde. Toch hadden zij geen verweer tegen de indringers en het rijk verbrokkelde. Tussen 1775 en 1835 waren er ruim twintig koninkrijkes. Begin 19^e eeuw had het centrale deel van Abessinië vier geïsoleerde rijken: Amhara, Shoa, Tigray en Gojjam. De Koptische Abessijnen heersten over het hooggelegen, verdeelde centrale deel, en de islamitische sultans van Harar over het zuidoostelijke deel van het hoogland en de Ogaden.

1.9 De Somalische volken van de Hoorn

Oude Egyptenaren controleerden al het Land van Punt dat voor de Romeinen het Land van de Aroma's was, waar zij wierook, muskus en mirrhe haalden. Arabische en Islamitische dissidenten uit Oman, Bashra, Mekka en Shiraz vonden na 695 toevlucht in het kustgebied rond Abessinië waar zij steden vestigden van Suakin tot Sofala en op de eilanden Socotra, Pemba, Malindi en Zanzibar. Daar kwamen Turkse en Perzische migranten bij. Met elkaar bestookten zij Abessinië. De Somalische gebieden kenden voortdurend opsplitsingen, verplaatsingen, samenvoegingen en inkapselingen in Abessinië, Arabische en Jemenitische sultanaten, het Ottomaanse Rijk, en de Oost-Afrikaanse Zandj-staat die zich ontwikkelde tot het Omanse Sultanaat van Zanzibar. Toen Arabieren de Afrikaanse kusten koloniseerden, trokken daar tegelijk de Haussa/Oromo-volken binnen vanuit het westen en zuiden. En passant maakten die de Bantoes in het Juba-gebied tot hun slaven. Van de 11^e tot de 13^e eeuw kwamen er meer Jemenitische en Perzische migranten bij, met bijkomend intensievere islamisering. Uit al deze vermengingen ontstond het unieke Somalische volk.

Al ruim 1000 jaar kenden de Somaliërs een eigen variant van de Islam, de 'Shafi', een Soefievorm waarin voorouderverering centraal staat. Aan voorouders werd geofferd en daar omheen vormden zich de clans. In hun harde nomadische bestaan was het behoren tot een clan van levensbelang. Net als voor andere Afrikaanse volken zijn voor Somaliërs de voorouders het bestaansrecht van de clans. Het Somalische volk-in-ontwikkeling stichtte in de 13^e eeuw een eigen staat, het Land van Ifat bij Zeila. Dat betaalde aanvankelijk tribuut aan Yekuna Amlak en Zara-Yacob van Abessinië, totdat het met succes zijn onafhankelijkheid bevocht. Het annexeerde nieuwe gebieden en werd het Sultanaat van Adal. Dat versterkte zijn banden met Arabië en Zandj en veroverde steeds meer gebied op het verzwakte Abessinië. Het beheerste de kuststroken van de Rode Zee, de Golf van Aden en de Indische Oceaan. Tussen 1300 en 1700 raakten de Somaliërs verdeeld over de Ajuraan Dynastie van het lagere Shebelle-gebied bij Kismayo, de Marehan Sultanaten en het Sultanaat van Adal in het middengebied rond Mogadishu en Oga-den, het Koninkrijk van Majerteenia aan de Punt, en het Warsangeli Sultanaat rond Berbera en Hargeisa. Warsangeli had een bekende dynastieke lijn van 28 generaties van Sultans sinds 1278. De meest recente verdeling is in drie delen: het autonome Somaliland met Berbera en Hargeisa, het semi-autonome Puntland met Garowa, Alula en Hordio, en Zuid-Centraal Somalië met Mogadishu, Baidoa en Kismayo; in feite weinig anders dan vroeger.

De Portugese beschietingen om Abessinië uit de nood te helpen, maakten de kuststeden Zeila, Mogadishu, Berbera en Brava met de grond gelijk. Tweehonderd jaar lang maakten Abessijnen en Portugezen heropleving van de handel en de vorming van staten in de Somalische gebieden onmogelijk. Sultanaten en koninkrijken vielen er uiteen. Pas in 1698 versloegen Ottomaanse Turken de Portugese Armada in de Rode Zee. De Turken bezetten toen de noordelijke sultanaten vanuit Egypte. De zuidelijke gebieden kwamen onder de Sultan van Zanzibar. Somalië als nationale eenheidsstaat blijft net als Libië historisch en geografisch lastig hanteerbaar. Kennelijk is elke poging tot geschiedschrijving van Somalië bij voorbaat omstreden, wat wonderwel past bij dit boeiende land.⁹

1.10 Europeanen bemoeien zich met Egypte en de Hoorn

In juli 1798 verscheen de vloot van Napoleon Bonaparte voor de Egyptische kust om daar het volk te bevrijden van de Mammelukken en er Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap te brengen. Frankrijk en Engeland waren rivalen rond de handelsroutes naar Indië. Fransen versloegen de Mammelukken, waarna de Britse admiraal Horatio Nelson bij Alexandrië de hele Franse vloot tot zinken bracht. Na drie jaar capituleerden de Fransen. Toch brachten zij Egypte, naast de herontdekking van het Oude Egypte, welkome hervormingen. Napoleon droomde van een Suezkanaal, maar de Fransen moesten weg toen de Brits-Ottomaanse alliantie de macht over Egypte kreeg. In dienst daarvan kwam in 1801 de Albaniër Muhammad 'Ali met een regiment naar Caïro. Hij werkte de opstandige Turkse gouverneur weg, waarna de Sultan hem bevestigde

⁹ Het Russische boek *A History of Africa (1918-1967)* in de vertaling/bezorging door Lempert & Feonov gaf over Somaliland interessante historische informatie die ik elders niet vond en die ik hier gebruik naast en in aanvulling op informatie uit andere bronnen.

als zijn plaatsbekleder in Egypte. De Britten en Ottomanen kregen ruzie over Egypte en ook de herren Mamelukken stortten zich in de gevechten. Muhammad 'Ali versloeg koelbloedig de ene partij na de andere. In 1811 liet hij 480 Mamelukse Beys gruwelijk vermoorden tijdens een speciaal voor hen gehouden feestbanket. Toen werd hij Onderkoning van Egypte, met een stevig gevestigde macht die tot 1848 duurde.

In die tijd veroverde hij heel Soedan en delen van het Nabije en Midden-Oosten die de Europeanen weer van hem afnamen. Zij gunden hem nog wel de erfelijke heerschappij over Egypte en Soedan. Engeland beschermde nog de Ottomanen en het Egypte onder Muhammad 'Ali, die toch ook graag goede vrienden met Frankrijk wilde blijven. Vanaf 1841 dwongen de Europeanen hem om zijn troepenmacht te verkleinen. Zij compenseerden zijn leed door de titel van Onderkoning erfelijk te maken. Die bleef tot 1953 in zijn familie. Hij zette zijn zoons Ibrahim, Saïd en Ismaïl op belangrijke posten. Ibrahim Pasha behaalde veel militaire overwinningen, maar stierf al in 1848. Muhammad 'Ali zelf stierf een jaar later, in 1849. Saïd Pasha volgde hem op, tot zijn dood in 1863, en Ismaïl Pasha werd daarna de khedive, tot 1879.

1.11 De modernisering van Egypte onder driehoeksverhoudingen

Muhammad 'Ali voerde Franse departementen in. Alexandrië en Caïro liet hij met Franse architectuur, pleinen en boulevards herinrichten. Europese experts moderniseerden zijn leger en zetten het onderwijs op poten. Katoen werd een belangrijk handelsgewas waarvan de staat het monopolie in eigen hand nam. Het land werd verdeeld over grote en kleine boeren en irrigatiesystemen werden hersteld. Tussen Alexandrië en Wadi Halfa werd 35.000 km² land bebouwd. Grondgebruik was altijd communaal, met de staat als eigenaar. Fellahin, kleine boeren en dagloners, waren afhankelijk van seizoenswisselingen en de stand van de Nijl. Muhammad 'Ali privatiseerde de grond, wat voor de fellahin meer onderhorige arbeid en hogere belastingen met zich meebracht. En dus verkochten de kleintjes hun land aan de groten en trokken zij naar de stad waar zich industrieën ontwikkelden.

Onder Ismaïl Pasha kreeg Egypte een nieuwe rol in de wereldeconomie, want tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) werd Egypte de belangrijkste katoenleverancier van de wereld. In dat Egypte beheersten de Turko-Egyptenaren het leger en de bureaucratie. Britten, Grieken en Maltezen, Italianen, Franse Levantijnen en Oostenrijkers domineerden in toenemende mate de economie. Daarnaast hadden Kopten, Joden, Armeniërs en Libanezen veel grip op handel en economie. Katoenwinsten financierden de industrialisatie van Egypte: er kwamen textielbedrijven, scheepswerven en wapenfabrieken. Het land werkte aan integratie binnen de door Europa beheerste internationale economie. Khedive Ismaïl Pasha zette met volle vaart de modernisering door. Egypte moest een moderne staat worden met spoorwegen, kanalen, telegraaf, stadsvernieuwing, meer irrigatie, en de teelt en raffinage van suiker, snel het tweede exportproduct. Bestuurlijke en economische elites kregen het beter, maar de kleine man had andere ideeën over modernisering die voor hem de vorm van dwangarbeid, knevelarij, belasting, groeiende schulden en hoge rentes aannam. Ismaïl Pasha leende om zijn modernisering te

financieren alsmear geld in Europa. In 1876 ging hij failliet en werd Egypte een condominium onder gezamenlijk domeinbeheer of curatele van Engeland en Frankrijk. Dat kon niet lang goed gaan: Egypte was het bot waar zij om bleven vechten.

Nieuwe technologie ontwikkelde zich snel en de concurrentie rond handel op het Verre Oosten nam sterk toe. Europa wilde Azië sneller kunnen bereiken. Engeland bouwde een spoorlijn van Alexandrië naar Suez en bezette strategische plaatsen.¹⁰ Vanaf Socotra (1835) en Aden (1839) controleerden de Britten de scheepvaart in de Rode Zee. Ideeën voor een kanaal tussen de zee- en bestonden al in de Oudheid, maar pas onder Napoleon werd het weer interessant. Er was de groeiende wereldhandel met haar verlokkingen, en technisch bleek het mogelijk te zijn. Toch werd pas in 1869 het Suezkanaal geopend.¹¹ Hoe was dat gegaan?

Ibrahim Pasha, de pro-Franse zoon van Mohammad 'Ali, was bevriend met Ferdinand de Lesseps. Die had al in 1849 zijn kanaalplannen klaar, maar toen waren Mohammad en Ibrahim al gestorven. Opvolger Saïd Pasha was onduidelijk over het kanaal. Dus vroeg De Lesseps aan een vriend, de Nederlandse consul Samuel William Ruysenaers, om zijn project bij de Sultan in Istanbul te bepleiten. Egypte was nog schatplichtig en ondergeschikt aan de Sultan die het project kon dwarsbomen vanwege zijn verbond met Engeland. Maar in 1854 gaf hij toch zijn toestemming. Toen speelde de Krimoorlog waarin Frankrijk en Engeland samen de Sultan steunden tegen het Tsaristische Rusland. Zij konden elkaar in Egypte dus niet teveel dwarsbomen. De Lesseps richtte de Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez op. Egypte zou voor 15% in de winst delen en na 99 jaar eigenaar van de concessie worden.

Maar khedive Saïd Pasha bleef terughoudend en er kwam geen schot in. Pas na zijn dood in 1863 steunde Ismaïl Pasha het project enthousiast. Hij werd grootaandeelhouder. In 1866 bevestigde de Sultan definitief en begon het graven van een kanaal van 200 km door de woestijn. Volgens Carla Gutman 1991 kwamen daarbij 120.000 arbeiders om. Die waren geronseld of gedwongen om tegen fictieve betaling onder slechte omstandigheden te werken, maar de aandeelhouders werden steenrijk. Op 17 november 1869 werd het kanaal geopend. Het bekortte de reis van en naar het Verre Oosten aanzienlijk. Het maakte ook de Rode Zee en de Indische Oceaan tot strategische zones voor handel, politieke en militaire controle. Katoen plus kanaal brachten Egypte twintig jaar vóór de koloniale opdeling van Afrika welvaart. Later werd het belang nog groter door de internationale oliehandel.

1.12 Groeiend protest tegen de toenemende westerse oriëntatie

De Perzische filosoof Jamal al-Din (al-Afghani) leidde een Islamitische Renaissance met de slogan 'Egypte voor de Egyptenaren'. Vijf jaar na de opening van het Suezkanaal kwam hij uit Istanbul naar Caïro. Hij wist anti-westerse sentimenten onder de bevolking te bundelen en kreeg de

¹⁰ H.L. Wesseling. *Verdeel en Heers*, pp. 59-62. Zachary Karabell. *Parting the Desert*, pp. 79-82.

¹¹ Quirine Engasser. *Suez*. Deze Duitse onderzoekster bestudeerde de oorspronkelijke bronmaterialen.

ontevreden Turkse en Circassische legereenheden mee in het verzet tegen Ismaïl Pasha en zijn westerse vrienden. In 1879 namen opstandige officieren de macht over. Ismaïl werd afgezet en de coupleider kolonel Ahmed Arabi werd de khedive Ahmed Arabi Pasha. Dat dwong Frankrijk en Engeland tot nieuwe zetten. Zij legden hun oorlogsvloten voor Alexandrië, maar op het beslissende moment trok het sterk verdeelde Frankrijk van Napoleon III zich terug en greep Engeland alleen in. In september 1882 vond de beslissende slag plaats bij Tel el-Kebir. De nieuwe khedive verloor en werd verbannen. Onder Britse hoede werd Ismaïl Pasha, de vriend van Europa, opnieuw aangesteld.

1.13 Engeland wilde graag Soedan hebben, maar dat kon alleen in samenspraak met Egypte

De Egyptische khedive Saïd Pasha vestigde in Soedan in 1850 een genadeloos regiem met hoge belastingen, dwangarbeid en intensieve jacht op slaven, ivoor en goud. Onder Britse druk moest hij wel Europese bestuurders benoemen die autonoom regeerden en onder Brits toezicht de handel in slaven verboden. Vanaf 1863 verlegde Ismaïl Pasha zijn koers weer. Hij nam zelf de leiding over Soedan en pacificeerde met veel geweld de provincies Darfur, Equatoria en Bahr el-Ghazal. Hij bezette ook delen van zuidwest Ethiopië en rukte op naar het Victoriameer.¹² De Europese campagne tegen de slavenhandel nam hij niet serieus. Hij benoemde in 1873 zelfs de notoire slavenhandelaar Al Zubayr Rahma Mansour tot gouverneur van Bahr al-Ghazal waar die ongehinderd zijn slaven haalde. Engeland was woedend en hernam het initiatief.

De Britse ontdekkingsreiziger Samuel Baker werd toen gouverneur van de door Ismaïl Pasha veroverde provincie Equatoria, met Juba als centrum. Hij werd vervangen door Charles 'de Chinees' George Gordon die in 1877 gouverneur van heel Soedan werd. De streng-christelijke Gordon omgaf zich met Europeanen en Amerikanen, sprak geen woord Arabisch en bestreed fanatiek de slavenhandel. Met een karavaan kamelen en lokale soldaten hield hij een humanitaire kruistocht door heel Soedan. Zij verstoorden slavenmarkten en bevrijdden duizenden slaven. Gordon consolideerde de Britse macht tot 100 kilometer van het Victoriameer. Met harde hand onderdrukte hij de opstandige volken van Darfur en Kordofan. Hij wilde Zuid-Soedan verbinden met de Indische Oceaan, maar vanwege de Britse vriendschap met de Sultan van Zanzibar en Mombasa kon dat niet. De Sultan had grote belangen in de kuststreek en achterlanden waar kokospalmen, ivoor en slaven waren. Brits ingrijpen in de lucratieve slavenhandel werd niet gewaardeerd. Voor de Arabieren was Gordon's missie een nieuwe kruistocht van blanke ongelovigen tegen hun land, godsdienst en handelsbelangen. Toen Ismaïl Pasha in 1879 werd afgezet, nam Gordon ontslag.

¹² H.L. Wesseling. *Verdeel en Heers*, p. 80.

1.14 Tijdens deze crisis openbaarde zich de nieuwe Mahdi

Een Mahdi vertegenwoordigt de wederkomst van een door Allah gezonden Verlosser, vergelijkbaar met de Messias van Joden en Christenen. Hij is gekoppeld aan het idee van het einde der tijden en de definitieve verlossing van het lijden. Vooral Shiïtische moslims geloven in de Mahdi. Er waren in de loop der tijden al enkele erkende Mahdi's. Deze nieuwe Mahdi werd in 1844 geboren bij de botenbouwers van het Nijl-eilandje Dongolawi in Nubië als Mohammad Ahmed ibn as Sayyid Abd Allah. Hij claimde directe afstamming van de Profeet en begon als geestelijk en politiek leraar. Onder alle lagen van de ontevreden bevolking kreeg hij aanhang.

Zijn beweging groeide uit tot de Mahdi-opstand van 1881-1898: een breed gedragen verzet tegen het koloniserende westerse christendom en tegelijk een beweging vóór een eigen Soedanees-Islamitische identiteit. De Mahdi inspireerde zijn volgelingen met de boodschap waarmee hij zich in 1880 kenbaar maakte: 'Ik ben Al-Mahdi al-Muntazar' (de Profeet, de Langverwachte Gids). Wij hebben Gods toestemming gekregen om het vuur van de Islam weer aan te blazen bij de gelovigen. Vernieuwingen hebben zich over het land verspreid; zij worden nagevolgd door zowel gelovigen als Moslimpriesters. Niets is meer over van de Islam behalve de naam; niets is meer over van de Koran, behalve de Arabische letters. Bereid je voor op de verlossing. Vraag Allah om vergiffenis en verzaak de wereld. Hebt de armen lief en kastijdt de heersers om hun trotse hoogmoed.¹³

De Mahdi keerde zich tegen Europa, maar ook tegen de afgevaardigden van de Sultan in Istanbul en de Khedive in Caïro. Hij vestigde zijn hoofdkwartier in Khartoum en organiseerde zijn eigen volksleger van derwisjen. Begin 1883 veroverden zij El Obeid, de hoofdstad van Kordofan. Daarna zwermden zijn troepen alle kanten op. Terwijl zij overal in Soedan de Egyptische en Turkse bestuurders verjoegen, bezette Engeland het Protectoraat Egypte. De Britten moesten in het kader van het Condominium samen met de Egyptenaren de Mahdisten uit Soedan verdrijven. Die hadden inmiddels goede geweren, waren sterk gemotiveerd en goed georganiseerd. Onder William Hicks trok een Egyptisch-Engels leger van 10.000 man op naar El Obeid. Eind 1883 versloegen de derwisjen van de Mahdi dat grote leger. In Engeland ontstond politieke druk om Gordon weer in te zetten. Dat gebeurde, maar Gordon wilde meer dan zijn opdrachtgevers. Eigenlijk moest hij rapporteren over de situatie, en Europeanen evacueren. Zelf wilde hij de Mahdi verslaan en daarmee Soedan voor Engeland redden. Maar begin 1885 viel hij in handen van Mahdisten die hem onthoofdden. Omdurman, de tweelingstad van Khartoum, werd de nieuwe hoofdstad van het Rijk van de Mahdi.

In Engeland gaven koningin Victoria en premier Robert Salisbury de strijd op. Zij trokken bij Wadi Halfa, bij het tweede cataract van de Nijl, een grens tussen Soedan en Egypte. Een zuidelijke grens was niet nodig; dat was open gebied onder Brits toezicht, lopend tot het Victoriameer en de bronnen van de Nijl waar de Duitsers zaten en tot de Indische Oceaan waar de

¹³ USSR Academy of Sciences, Institute of Africa, 1968. *A History of Africa (1918-1967)*. Ook in Dominic Green, *Three Empires of the Nile, the Victorian Jihad*, pp. 75-97.

Sultan van Zanzibar heerste. Het Rijk van de Mahdi was expansionistisch. Maar naar het noorden was uitbreiding onmogelijk door de sterke Brits-Egyptische macht, en groei moest dus gaan naar het oosten, het westen en het zuiden. Daar gingen de Britten krachtig tegenin. Zij maakten Zuid-Soedan zoveel mogelijk los van Khartoum en verbonden het door open grenzen met Oeganda en Kenia. In Berlijn werd in die dagen de grote conferentie over Afrika gehouden. Engeland wilde toen nog steeds Soedan zelf hebben en uitbreiden.

De Mahdi overleed in 1885 in Omdurman aan de tyfus. Kalief Abdullahi van het Bagarra-volk van Darfur volgde hem op. Die reorganiseerde het land en heropende de slavenmarkten. Zijn Bagarra-volk werd de Ansar al-Islam, het staande leger van de Kalief die ook expansionistische ambities had. Hij viel aan in het zuiden waar de Duitser Emin Pasha, geboren Edouard Schnitzer, namens het Condominium de gouverneur was. De Kalief trok ook met een grote troepenmacht Ethiopië binnen en waagde in 1887 zelfs een invasie in Egypte. Maar elke keer werd hij verslagen. Voor de hele regio volgden drie jaren van extreme droogte die samenvielen met het begin van de Europese Scramble for Africa. Engeland, Frankrijk en Duitsland wilden alle drie het Nijlgebied beheersen. Een groot Brits leger onder Herbert Kitchener veroverde in 1896 het Mahdi-eiland Dongolawi. In 1898 versloeg hij bij Agbara het leger van de Kalief, waarna de strijd zich verplaatste naar Khartoum en Omdurman waar een grote veldslag plaatsvond. Tien-duizenden Soedanezen sneuvelden en Kalief Abdullahi vluchtte naar het zuiden. Maar Egyptenaren die voor de Engelsen in Kordofan vochten, doodden hem.¹⁴

1.15 Het Fashoda-incident

De Fransen wilden vanuit Senegal een gebied hebben van de westkust tot de oostkust van het continent, met daarin de Sahel, de Sahara en de Soedan. De Engelsen aan hun kant droomden van een noord-zuid-as door Afrika van Caïro tot de Kaap. Onvermijdelijk botsten zij op het snijpunt van die lijnen op elkaar. Bij Fashoda (Kodok), een oud Egyptisch fort aan de Witte Nijl, stonden zij in juli 1898 dreigend tegenover elkaar. Kapitein Jean-Baptiste Marchand was met 12 Franse en 150 Senegalese soldaten vanuit Brazzaville al een jaar onderweg. De troepen van Kitchener hadden net de Kalief verslagen en marcheerden door naar Fashoda omdat de Fransen er aan kwamen. Kitchener had 100 Britse, 2.500 Soedanese en Egyptische soldaten en vijf kanonneerbotsen bij zich. De Fransen konden met zo'n overmacht geen kant op. Ondanks het verschil in slagkracht vonden beide heren bloedvergieten ongewenst. Dit was een zaak voor politici en diplomaten in Europa waar immers vanwege deze confrontatie een oorlog kon uitbreken. Door de Dreyfus-affaire was Frankrijk sterk verdeeld en diplomatiek had het in die dagen geen bondgenoten. Een compromis werd bereikt. Frankrijk gunde noodgedwongen Egypte en Soedan aan Engeland en mocht in ruil daarvoor Marokko en Djibouti bezetten. Een grens werd getrokken die Tsjaad, de CAR en Soedan van elkaar scheidde. De open Afrikaanse ruimte werd zo in onderscheiden koloniale stukken afgebakend. Khartoum bleef achter in handen van een

¹⁴ Paul Clammer. *Sudan. The Bradt Travel Guide*, p. 31.

zwakke Egyptische gouverneur. Engeland ging Soedan weer zelf besturen vanuit Juba waar de onvrede weer aangroeide.

1.16 Koloniale bemoeienissen in Abessinië

Na jaren van zwakte en verdeeldheid kwam in Abessinië pas in de 19^e eeuw weer een sterke leider naar boven. Ras Kassa liet zich in 1855 kronen tot Keizer Tewrodos (Theodoris). Ras was een erfelijke hoog-adellijke titel, vergelijkbaar met een Europese hertog. Het keizerrijk had vazal-staten, hertogdommen en gouverneurschappen. Tewrodos herstelde de nationale eenheid en onderwierp de noordelijke staatjes Welo (Wollo) en Shewa (Shoa, Sheba). Oromo's moesten christen worden of vertrekken. De Keizer verruilde het decadente Gondar voor de vestingstad Mekdela. Hij wilde Massawa veroveren op de Turken om weer toegang tot zee te krijgen. Daarvoor had hij Britse steun nodig, maar vanwege het Suezkanaal nam Engeland een pro-Turkse houding aan. Sterker nog: in 1867 viel de Brit Robert Napier met een leger en een groot aantal Oromo's het Amhaarse Rijk van Tewrodos aan. Hij dwong neutraliteitsverdragen af van Lasta (het oude Lalibela), Shewa en Tigray. De Keizer verloor in 1868 de beslissende slag bij Aroge, trok zich terug in Mekdela en pleegde zelfmoord. Johannes IV van Tigray, een vriend van Engeland, volgde hem op. De Britten gaven hem wapens om de strijd verder te beslechten. In 1875 sloeg zijn leger nog een Egyptische poging tot verovering af. Egypte controleerde nog Nubië en Soedan, en wilde verder doorstoten naar Somalië en de Indische Oceaan. In 1887 versloeg het leger van Johannes samen met strijders van Ras Alula Engida van Axum een contingent Italianen die het Abessijnse hoogland wilden veroveren. Want na de Berlijnse conferentie wilde Italië ook koloniën en 'Abessinië was nog van niemand', althans van geen Europees land.¹⁵ In Europa zou niemand zich druk maken over een Italiaanse verovering.

Maar dat liep anders af: 20.000 Tigrayers slachtten het legertje van 500 Italianen af. De Keizer zelf sneuvelde in 1889 in een gevecht tegen de derwisj-strijders van de Mahdi¹⁶, en nieuwe desintegratie van het Abessijnse Rijk leek voor de hand te liggen. Na de dood van Johannes IV werd zijn wettige zoon, de Ras van Shoa, de nieuwe keizer Menelik II (1844-1913). Dat ging niet vanzelf. Twintig jaar lang hadden Britten en Italianen deze Menelik getraind in het leiden en organiseren van een modern leger en goed bestuur. Hij was hun man. Maar hij moest wel concurreren met zijn halfbroer Mangasha, de Ras van Tigray, een onwettige zoon van keizer Johannes. Beiden hadden veel macht en aanhang. Menelik veroverde veel Oromo-land in het zuidwesten. Van strategisch belang was zijn verovering van het Emiraat Harar, de Poort van de Ogaden. Daar maakte hij zijn neef Ras Makonnen, de vader van de latere keizer Haile Selassie, tot gouverneur. Die voerde daar een strikt Abessijns regiem in. Engelsen en Fransen bewapen-

¹⁵ Dat Ethiopië een eigen bestuur en leiding had, was voor de Europeanen kennelijk niet relevant.

¹⁶ Een dervish of derwisj was een priesterfiguur in de Soefibeweging. Dat was de vanaf de achtste eeuw door Perzië en India beïnvloede groep van mystieke broederschappen die geloven dat god aanwezig is in alle mensen, dieren en dingen. In Soedan was die beweging groot, en derwisjen vormden de kern van de legers van de Mahdi. Soedanese derwisjen zijn net als de Turkse ook erg actief met extatisch werveldansen ter ere van Allah, van de Profeet en van alle Soefi-navolgers.

den heimelijk hun kandidaat Menelik. Volgens waarnemers had die in die dagen het best getrainde en bewapende leger van Afrika. Zijn tegenstrever Mangasha controleerde het noorden met de historische stad Axum, de bakermat van alle Amharen en Tigrayers. Hij genoot de steun van de grote Tigrayse krijgsheer Ras Alula Engida. De facties van Menelik en Mangasha waren aan elkaar gewaagd. Hun gezamenlijke vijanden konden aan de andere kant rekenen op steun van de Mohamedaanse burenen in de randgebieden; vooral van de Sultan van Aussa¹⁷ en de Somaliërs van de Ogaden.

In 1890 probeerden de Italianen weer Ethiopië te bezetten. Engeland stond toe dat zij 1.000 kilometer moslimland langs de kust annexeerden dat onder Egyptisch-Turkse controle stond. Zij noemden het Eritrea, naar de Romeinse naam voor de Rode Zee: Mare Erythreum. Italië zag zich toch als rechtmatig heerser over het Protectoraat Abessinië: Ethiopië, Italiaans Somalië en Eritrea. Het zocht samenwerking met tegenstanders van Menelik II maar bleef ook manipuleren tussen Menelik en Mangasha. Zonder Italië te informeren nam Menelik toen contact op met Duitsland en Engeland. Hij begon aan een lang proces van sabotage, vertraging, lethargie en slimheid.¹⁸ Uiteindelijk meende men een compromis gevonden te hebben. Volgens het Verdrag van Wichale (Ucciali) van 1894 zou er een vijfjarig Italiaans protectoraat zijn. En Italië zou land dat het bij Eritrea had getrokken aan Tigray teruggeven. Maar in de Amhaarse versie stond dat Italië afzag van elk recht op Abessijns gebied en daarvoor tekende Italië. Daarna probeerde het Menelik om te kopen met een grote zending wapens. Die nam hij dankbaar in ontvangst om vervolgens de relatie te verbreken.¹⁹ Deze wapenleverantie veroorzaakte onenigheid tussen Italië en haar Mohammedaanse bondgenoten die immers Menelik's vijanden waren. Menelik stuurde de Europese koloniale machten een verklaring waarin hij de onafhankelijkheid van Ethiopië claimde. Daarin legde hij de grenzen vast met daarbinnen twee door Italië beheerste provincies. Hij zette de oorlog door en in 1885 onderwierpen de Aussa, de Ogaden en Ras Mangasha zich aan hem, waarna ook Ras Makonnen van Harar dat deed. Menelik II werd daarmee echt, door allen erkend, de enige heerser der heersers, de Negus Negesti van heel Ethiopië.

Een woedend Italië verklaarde hem toen de totale oorlog. Met 10.000 goed bewapende soldaten viel het weer binnen om het land definitief te koloniseren. Volgens de Italianen was Menelik een oplichter die zijn afspraken niet nakwam. Dat gaf hen het 'recht' om zijn land met geweld te veroveren. De beslissende slag werd in maart 1896 gevochten bij Adua. Menelik had 100.000 soldaten, zijn leger was goed getraind en door zijn tegenstander pas van gloednieuwe wapens voorzien. Ook had hij ervaring met oorlogsvoeren op eigen terrein. De Italianen verloren ook deze slag dramatisch. Menelik stootte door en versloeg de Italianen ook op andere fronten, weerstond de derwisjen van de weer eens aanvallende Mahdi, en veroverde Kassala op hen. Zo kreeg hij ook controle over Tukruf en de hoogte van Adigrat in Eritrea. Maar hij kon niet voorkomen dat Italië een flink stuk van Tigray bij Eritrea trok. Later onderhandelden de partijen over een grens tussen Eritrea en Ethiopië die tot 1935 zou gelden, maar altijd omstreden bleef.

17 Aussa was in die tijd een sterk koninkrijk van het Afar-volk, wat nu noord-oost Ethiopië en Djibouti is.

18 'Geslepen sluwheid' vanuit Italiaans en Brits perspectief, gewoon 'slimme intelligentie' vanuit een objectievere en een lokale invalshoek.

19 Evelyn Waugh. *Waugh in Abyssinia*, p. 23.

Na de slag bij Adua lukte het Italië via een internationaal diplomatiek offensief om twee gebieden formeel toegewezen te krijgen die Ethiopië niet echt beheerste: Eritrea en de zuidelijke kust van Somalië waar de bewoners vijandig tegenover Ethiopië stonden. Jubaland, de kuststrook die bij Kenia aansloot, kreeg Italië er in 1925 nog van Engeland bij. Frankrijk en Engeland garandeerden Ethiopië's onafhankelijkheid, maar eisten tegelijk wel meer grip op de economie van het land. Zo werd Ethiopië gespaard voor rechtstreekse politieke kolonisatie, maar het bleef vanaf 1906 wel economisch ondergeschikt aan de grootmachten. Menelik bouwde door aan zijn imperium, daarbij net als de Europeanen tekeer te gaan met bedriegen, overdonderen, gewapende expedities, bezetting, aanbieden van bescherming, en gevangenneming van en moord op lokale heersers.

De Britse correspondent Evelyn Waugh zag het allemaal gebeuren: 'De heidense zwarte volken in het zuiden en westen hebben het onder de Amharen even slecht als de Congolezen onder de Belgen. Ontvolking door slavenjagers, dwangarbeid, het in leven en welstand houden van een parasiterende gouverneur en zijn kliek. Het beste kan iemand daar soldaat worden. Het enorme leger controleert alle hoeken van het land. Het is een verwerpelijk Afrikaans koloniaal systeem, veel erger dan het Europese kolonialisme waar rechtvaardigheid en liefdadigheid nog een soort rol speelden. Slechte uitwassen worden in Europa bekend en gecorrigeerd. 19^e-eeuws liberalisme en verlichting hebben er invloed. Het belang van koloniale uitbuiters is om te zorgen dat hongers, pest en dood door geweld binnen de perken blijven. Voor Afrikanen is er zo altijd meer te winnen dan te verliezen. Maar de Abessijnen hebben hun onderworpen volken niets goeds te bieden. Marteling, verminking en moord zijn onderdeel van hun rechtssysteem. Ethiopië is barbaars en xenofob, zonder respect voor de blanken. Meer en erger dan waar ook ter wereld. Een hopeloos en dodelijk systeem.'²⁰ Er bestond in die jaren een grote behoefte om zo'n verschrikkelijk Afrikaans kolonialisme af te schilderen waar tegenover (al dan niet feitelijk waar) de Europese variant trekken van liefdadigheid en menselijkheid zou hebben. Het ergste voor Waugh was dat die Abessijnen geen respect voor blanken hadden!

De gebieden van de Oromo- en Guraghi-volken ten zuidwesten van Shoa vielen in Menelik's handen, en Kaffa in 1897. In 1898 versloeg Ras Makonnen voor hem de Somaliërs van de Ogaden. In dat jaar trok de Fransman Léon Danegon voor Menelik met 15.000 soldaten naar het Rudolfmeer ²¹ om daar de Engelsen te dwarsbomen. Het hele traject met omgeving werd toen Ethiopisch grondgebied. Een grotere expeditie onder een Russische officier onderwierp het aan het zuidelijke Omo-gebied grenzende Rijk van Ghimirra dat Franse en Russische onderzoekers verder verkenden.²² Zij plantten de Ethiopische vlag op de oevers van de Witte Nijl. Menelik's neef Ras Tassama bezette in 1898 en 1899 de gebieden Gunza, Gubba, Kadaret, Fazogli, Borana en Shangul. In een nieuwe slag om de Ogaden bij Jijiga in 1899 kwamen 9.000 Somaliërs om. In 1900 onderwierpen Ethiopiërs bij Lake Rudolf enkele daar recent aangekomen Nilotische volken. In 1901 sloeg Menelik in Tigray drie grote opstanden neer. Het aan Zuid-Soedan grenzende Gojjam kwam toen onder het bewind van Shoa. In 1903 waren er campagnes tegen op-

²⁰ E. Waugh. *Waugh in Abyssinia*, pp. 25 e.v.

²¹ Later Lake Turkana, nu in noord-Kenia.

²² George Montandon uit Neuchâtel schreef in 1913 zijn boeiende *Au Pays de Ghimirra*.

standen in de Ogaden, Aussa en de sultanaten Teru en Biru die pas in 1909 in het voordeel van Menelik werden afgesloten. Deze turbulente tijd van Amhaarse verovering van buurlanden en -volken eindigde in 1910. In 1931 werd nog het koninkrijk Jimma, een enclave in Oromo-land, aan Ethiopië toegevoegd. Ethiopië was toen viermaal zo groot en er woonden volken die sterk verschilden qua cultuur, religie, taal, historie en belangen. De Mohammedaanse volken werden nog redelijk aan zichzelf overgelaten. Wel werd bij hen veel belasting geïnd, met garnizoenen om ze te controleren.

1.17 Hoe Ras Tafari Makonnen keizer Haile Selassie I van Ethiopië werd

Na een lang coma stierf Menelik II in 1913. Terwijl naarstig naar een geschikte opvolger werd gezocht, hield men zijn dood drie jaar lang geheim. De weduwe nam waar totdat Ras Lij Yassu werd benoemd. Diens moeder was een dochter van Menelik bij een moslima; zijn vader een oppervlakkig gekerstende lokale krijgsheer. Deze nieuwe Negus streefde naar hervorming van het Ethiopische Rijk tot een Oost-Afrikaanse Islamitische staat onder hoede van Italië en Duitsland. Hij wilde daarom de macht van de christelijke Amharen op de plateaus breken. Maar het omgekeerde gebeurde. In 1916 werd hij afgezet en na zijn val deelden Tayta Betul, de militaire leiders van Shoa, de Koptische Kerk en de 24-jarige Ras Tafari Makonnen, zoon van Ras Makonnen, de macht. Ras Tafari werd tot tijdelijk regent benoemd. In korte tijd trok hij zonder bloedvergieten alle macht aan zich. Ras Lij Yassu ontsnapte en begon, tevergeefs, vanuit de Ogaden een oorlog. In 1920 was Ras Tafari Makonnen de machtigste man van Ethiopië; in feite de Keizer, hoewel veel adellijke families dat met eigen pretendents aanvochten. Maar hij had het leger, de kerk en de belangrijkste sultans en hertogen achter zich. Dus werd hij in 1930 in Addis Abeba gekroond als Keizer Haile Selassie I, Negus Negesti, afstammeling van Koning Salomon, de Leeuw van Juda.²³

Ras Tafari was ongewild ook de grote inspirator van de mede door Marcus Garvey in de jaren '30 gestichte Rastafari-beweging die op Jamaica, Trinidad en Tobago uitgroeide tot culturele en spirituele bewustwordingsbeweging van zwarte mensen en van de reggae-muziek die vooral door Bob Marley beroemd en geliefd werd. In Shashamene (Nieuw Babylon) in Ethiopië vestigden zich mettertijd een internationale Rastafari-gemeenschap die blowde, bad, sociaal was, muziek maakte, liefhad en groenten verbouwde. Voor hen was Ras Tafari een godheid. Bij zijn dood rouwden zij massaal in de hoofdstad.

Met de kroning van Haile Selassie werd Ethiopië het sluitstuk van de vastlegging van heel Afrika op kaarten en in de internationale verdragen van Versailles en Genève. Italië gaf zijn ambities om Ethiopië te hebben op en besloot om de Ethiopische aspiraties richting eenheid en moderniserende hervormingen te steunen. Italië zorgde ook, ondanks Britse tegenwerking, dat Ethiopië als onafhankelijke natie lid werd van de Volkenbond. Internationaal werd gedacht dat Ethi-

²³ Maar dat was niet zo. Hij was een zoon van een succesvolle generaal van de slag bij Adua die uit een kleine feodale familie in Harar stamde, ver weg van het oude Abessinië. Hij was veel meer een mengproduct van families uit Tigray, Oromo en Guraghe dan Amhaars of Abessijns.

opië na de dood van Menelik II uiteen zou vallen. De plannen lagen al klaar. Engeland en Italië zouden Soedan en Eritrea verbinden met een spoorlijn door het westen van Ethiopië. Frankrijk, dat belang had bij het gebied rond de Blauwe Nijl, wilde die spoorlijn ook. Alle Europese landen zouden Italië helpen bij het koloniseren van Ethiopië. Maar de veranderende tijd vroeg inmiddels om een meer afstandelijk economisch en cultureel imperialisme. In 1928 werd nog een Italiaans-Abessijns Vriendschapsverdrag afgesloten waarvan Italië veel verwachtte, maar weinig kreeg.

1.18 De veroveringsoorlog van Benito Mussolini

Na het frustreren van de verwachtingen besloot de fascistische Italiaanse leider Benito Mussolini om Ethiopië definitief te onderwerpen. De vernederingen van het verleden werkten nog door. Het regiem wilde een sterk Romeins Imperium scheppen met veel macht in het Rode Zeegebied. Dankzij Evelyn Waugh werd Ethiopië in Europa als onmenselijk, wreed en hooghartig gezien.²⁴ Redenen te meer dus om het aan te vallen. Italië wilde dat andere Europese landen meededen, maar die waren intussen druk bezig met de wereldcrisis en hun eigen oorlogsvoorbereidingen. En in Afrika hadden zij geen last van Ethiopië. Wel was er in Europa een sterke beweging van reizigers, missionarissen, voormalige beampten van keizers, ex-consuls, kunstenaars en romantici die ijverden voor een onafhankelijk, onbedorven, niet-gekoloniseerd Ethiopië; voornamelijk met weinig resultaat. Italië zocht naar een voorwendsel om een oorlog te beginnen. De fascisten waren strijdlustig en daagden de Ethiopiërs uit. In Ethiopië roffelden de oorlogstrommen en barden zongen liederen over laffe, steeds weer verslagen Italianen. Toen Ethiopiërs een Italiaanse wachtpost bij de oase Walwal in de Ogaden aanvielen, had Mussolini zijn aanleiding. Begin 1935 viel Ethiopië meer Italiaanse posten aan.

De Engelsen aarzelden, maar bleven er buiten. Zij wilden, zonder een invasie te steunen, met Italië samenwerken aan een stuwdam in de Blauwe Nijl bij het Tanameer en van daaraf een autoweg naar het Britse Zuid-Soedan. Frankrijk stemde wel in met de verovering. Premier Pierre Laval legde dat begin 1935 vast in een overeenkomst met Mussolini. Het werd een moderne veroveringsoorlog met massale invasies vanuit Eritrea en Somalië met jachtbommenwerpers, tanks en machinegeweren. Binnen een jaar was het machtige Ethiopische leger verslagen door het technisch en materieel superieure Italië. Er sneuvelden 400.000 soldaten. Nog eens 45.000 Ethiopiërs crepeerden in kampen. Ook bij dwangarbeid vielen in de eerste jaren, vooral in de wegenbouw, vele duizenden doden. 'Onder elke kilometer weg liggen hier tien doden,' vertelde een lokale ambtenaar mij tijdens een van mijn reizen in noord-Ethiopië. Misschien overdreven, maar het duidde wel op een beklijfde herinnering aan iets verschrikkelijks.²⁵

²⁴ De Britse schrijver en journalist Evelyn Waugh bracht tussen 1929 en 1936 diverse bezoeken aan Ethiopië. Hij schreef zijn boek *Waugh in Abyssinia* in 1935. Hij geloofde in de suprematie van blanken boven arabieren boven bruine mensen boven zwarten. De Abessijnse adel was in zijn ogen Aziatisch, en dus verheven boven het 'kroesharige zwarte gepeupel' (p. 14). Hij had als beroemde en bijna enige correspondent van de belangrijkste kranten in Ethiopië grote invloed in Europa.

²⁵ Het zijn ook universele verhalen gebaseerd op ervaringen in tijden van kolonisatie en bezetting. Denk aan Birma en aan Congo.

1.19 Europese aandacht voor Somalië

Na de val van het Ottomaanse Rijk en de bouw van het Suezkanaal kregen de Europese concurrenten meer aandacht voor Somalië. In 1862 kocht Frankrijk de haven van Obock, het tegenwoordige Djibouti. Italianen vestigden zich vanaf 1869 in Assab en Eritrea. Iets later staken de Engelsen over uit Aden om Berbera en Zeila van Egypte over te nemen. Als compensatie voor het verlies van Ethiopië kreeg Italië in 1906 de zuidkust van Somalië, en in 1925 van de Engelsen nog een stuk rond Kismaayu, aansluitend bij Kenia. Het verdeelde, verarmde Somalische volk dat nooit een eigen overkoepelende staat kende, kreeg zo verschillende vreemde heersers. Somaliërs waren weliswaar een mengvolk, maar na enkele eeuwen vertoonden zij een voor Afrika op het eerste gezicht opmerkelijke homogeniteit. Dat kwam door gedeelde idiomen, de eigen Islam-interpretatie met voorouderverering, en het feit dat zij overwegend nomadische schapen- en kamelenhoeders waren. Zij ontwikkelden een gezamenlijk cultureel erfgoed met taal, poëzie, wijsheid, religie, gedeelde ervaringen en een eigen schrift. Het Somalische politieke eenheidsgevoel is veel recenter en volgens kenners ‘mogelijk altijd meer fictie dan realiteit.’²⁶ De belangrijkste clans waren tot op het bot verdeeld zodra het ging om natievorming en politieke macht. Dat waren moeilijk toepasbare, koloniaal opgelegde, niet-eigen zaken. Ook waren er grote verschillen tussen de regio's wat betreft oude bestuurssystemen, dialecten, mate van feodaliteit, het bestaan als landbouwers of als veenomaden. Gezien de voorgeschiedenis moesten er meer verschillen zijn dan men op het eerste gezicht zou denken.

De Somalische samenleving bestond uit enkele verbonden, redelijk autonome clans en hun overkoepelende patriarchale familiegroepen of ‘nobile clans’, verdeeld over twee hoofdgroepen: de Samaal- nomadische clans, en de Saab – agro-pastoralisten.²⁷ Deze clans trokken zich zo weinig mogelijk aan van de opdeling van hun gebieden tussen Ethiopiërs, Engelsen, Fransen en Italianen. Ondanks de verschillen voelden zij genoeg gedeelde identiteit en trots zonder daaraan het idee van een vaste territoriale staat te koppelen. Voor hun leefwijze was die niet nodig; zij erkenden geen grenzen en trokken daarheen waar water, weidegrond, partners voor de handel, vee en vrouwen te vinden waren. In de zuidelijke rivierdalen en -vlaktes vestigden zich mettertijd ook landbouwende Somalische boeren. In de samenleving ontstonden nieuwe feodale hiërarchische bovenlagen, een klasse van leraren, leiders, geestelijken en geleerden, en een langzaam opkomende burgerlijke handelsklasse. In het zuiden en de Ogaden behoorden Somalische feodale leiders soms tegelijk ook tot de Ethiopische feodaliteit, met een taal die afweek van die van de anderen.

²⁶ Virginia Lee Barnes & Janice Boddy. *Aman, the Story of a Somalian Girl*, 1995, p. 301.

²⁷ Onder Samaal vallen de clans Darod, Dir, Hawiye en Isaaq, met hun subclans Majerteen, Marehan, Ogaden (onder Darod), Issa, Samaroon-Gadabursi, Biymaal (onder Dir), Habre Gedir en Abgal (onder Hawiye). Onder Saab vallen de clans Rahanweyn/Mirifle, en Digil. (Notatie van de indeling bij Joakim Gundel, *Clans in Somalia*, 2009. Ook in *UNESCO General History of Africa*, deel VI en *Third World Guide*, 1967/68).

2 De koloniale ervaring van Egypte en de Ruimere Hoorn

De voorgeschiedenis was voor de landen in deze regio dermate verschillend, dat weinig uniformiteit te verwachten is wat betreft de koloniale ervaring.

2.1 Egypte werd nauwelijks gekoloniseerd, maar Soedan werd de facto een Britse kolonie

Engeland bleef na de interventie van 1882 in Egypte aanwezig met troepen, ambtenaren, diplomaten en handelaren. Eind 1917 verloor het Ottomaanse Rijk de Eerste Wereldoorlog en Engeland greep zijn kans om Egypte en de Rode Zee te controleren. Maar de officiële Britse koloniale periode in Egypte was kort; van 1918 toen Egypte ongevraagd en officieel tot Engels protectoraat cum kolonie werd gemaakt, tot 1922, toen een Egyptische afvaardiging met succes in Londen onderhandelde over onafhankelijkheid, met intensieve postkoloniale samenwerking. Controle van het Nijlgebied was voor Egypte van levensbelang, maar Soedan beheerste de toestromen en de hoofdrivier. De baby-koning Foead II van Egypte was nog tot 1952 heerser over Egypte, Soedan, Nubië, Kordofan en Darfur. Lang was het bestuur er losjes, met open grenzen.

Na de veldslagen van Kitchener begon de echte pacificatie. Engeland en Egypte hadden sinds 1899 hun verdrag tot gezamenlijk beheer van Soedan als Condominium, maar in feite zwaaiden de Britten er de scepter. Zij lieten Egypte wel betalen voor de verovering van Soedan. Zij waren nog kwaad op het vorige regiem dat de opkomst van de Mahdi zou hebben geprovoceerd, wat maar zeer gedeeltelijk waar was, want westers-christelijke kolonisatie en modernisering waren daar belangrijker factoren voor. De Britten behandelden Soedan als hun eigen kolonie en marginaliseerden de rol van Egypte. Een Britse gouverneur-generaal bestuurdde Soedan met steun van wat Egyptische eenheden. De Anglo-Egyptische Soedan bestond uit het islamitisch-Arabisch noorden en het pantheïstische zwart-Afrikaanse zuiden, met een lange traditie van slavenjachten van noorderlingen in het zuiden. Overal zwierven nog volken en clans die elkaar land en water betwistten.

Voor de pacificatie had Engeland nog veel tijd nodig. De Mahdi was wel dood, maar zijn strijdgroepen bleven actief. Darfur en Kordofan moesten onder controle worden gebracht. Dat gold ook voor de Nuer en andere zuidelijke volken. Die zagen geen heil in een Egyptisch-Soedanees pact om over hen te regeren. Engelse bestuurders, zendelingen en antropologen gaven soortgelijke boodschappen af. Het samen met Arabieren in één staat leven kon de zuiderlingen weinig goeds brengen, zo was hun opinie. Onderling hadden de zuidelijke volken overigens ook hun oorlogen en confrontaties en dat zou zo blijven. De Britten kozen in Soedan voor een militaire aanpak. In Darfur wekte Ali Dinar, de opvolger van de laatste Mahdi, het Sultanaat Fur weer tot leven. Dat wist zich te handhaven totdat een Britse campagne Darfur in 1916 binnen de grenzen van Soedan onder koloniale controle dwong.

Na deze pacificatieronde werd het land gemodelleerd zoals de andere koloniën, met handel als uitgangspunt. Soedan moest grondstoffen leveren voor de Engelse industrie en afzetmarkt worden voor producten uit het Britse imperium. Grote programma's onder de noemers 'infra-structurele werken' en 'exportgerichte landbouw' werden opgestart. Lord Kitchener vergrootte ook de mobiliteit van zijn troepen met een spoorlijn van Khartoum tot Wadi Halfa. Voor het verbinden van de Nijl, de zee en de buurlanden kwamen er meer spoor- en wegverbindingen. Andere grote projecten waren de Senna-dam en het Gezira-irrigatieproject. Daarmee werd een landbouwareaal ontwikkeld dat groter was dan het Egyptische. Slecht betaalde Soedanezen werden er onder dwang aan het werk gezet. Op alluviale kleigronden bij Wad Medani in het noorden kwamen later soortgelijke projecten.

Uit de hele kolonie werden werkers naar deze gebieden gehaald. De belangrijkste producten, katoen en granen, werden per trein naar Port Sudan en via het Suezkanaal per schip naar Engeland vervoerd. De groeiende maar kleine nationale elite die de administratie draaiend moest houden, kreeg scholing. Maar het lokale bestuur moest wel licht blijven. Britse Districtscommissarissen zagen toe op de Native Administration die tribale structuren gebruikte. Dat waren originele of door Britse antropologen uitgevonden hoofden en raden van 'inheemse stammen'. Khartoum werd al snel de bruisende hoofdstad van een moderniserende kolonie waar de infrastructuur, de exportlandbouw en uitgebuite arbeid het imperiale moederland Engeland dienden.

In het zuiden werd weinig ontwikkeld. Daar waren uitgestrekte moerassen waarin de Nijl verdween en weer opdook, en ondoordringbare jungles naast uitgestrekte savannegebieden en enkele bergketens. De volken daar hadden geen staten, en indirect bestuur lukte er niet. Pacificatie-oorlogen tegen volken in het zuiden duurden tot 1920. Kolonisatie betekende daar het exploiteren van mensen en hulpbronnen onder streng politietoezicht. Het zuiden werd door de Closed District Ordinances afgegrensd van noordelijke invloeden. Arabische handel, kleding en verspreiding van de islam waren er verboden. Het zuiden moest zich in eigen tempo ontwikkelen. Eerst moesten antropologen helpen om de sociale structuren te herstellen die slavenjagers zo lang hadden vernield. Antropologen werkten vooral in het zuiden, maar ook onder de zwarte volken van Noord-Soedan, Darfur, Kordofan en Nuba-Mountains waar nog veel verzet bestond tegen zowel de kolonisatie als de Arabisering.²⁸ Christelijke missie en zending zorgden in het zuiden voor internaat-onderwijs voor zoons van bevriende hoofden en volken. De kolonie betaalde de salariskosten. Het zuiden moest worden gekerstend en aangesloten bij Oost-Afrika. Tussen Britse koloniale bestuurders van het Noorden en het Zuiden heerste openlijke achterdocht en minachting. 'Negervrienden' en 'Arabierenvrienden' stonden tegenover elkaar.

²⁸ Die antropologen waren 'onderzoekers voor wie de belangrijkste stimulus bestond uit het imperatief van hun koloniale toewijding' (Lystad, R.A. editor. *The African World. A Survey of Social Research*, p. 67). Vanaf 1909 waren dat in Zuid-Soedan het echtpaar Charles en Brenda Seligmann, vanaf 1926 Edward Evans-Pritchard, vanaf 1929 Isaac Schapera, vanaf 1930 Paul Richards Sr, vanaf 1931 Melville Herskovits, Lucy Mair en Monica Wilson.

2.2 Na de Eerste Wereldoorlog ontwikkelden zich in Soedan nationalistische gevoelens

Koloniale strategen wilden die doorbreken. Het zwarte zuiden kon wel bij Oeganda en Kenia gevoegd worden en het noorden kon dan samen met Egypte in een verenigde Arabische moslimstaat. Het bestuur trof steeds meer maatregelen om die splitsing te realiseren, met een verbod op huwelijken tussen mensen uit noord en zuid en intensivering van de inspanningen van de christelijke missies. Maar het idee werd niet doorgezet, want Egypte werd in 1922 onafhankelijk. Een verenigd Soedan-Egypte kwam er niet, en noord- en zuid-Soedan bleven rug aan rug aan elkaar gebonden. De jaren '30 gaven licht aan verschillende varianten van Soedanees nationalisme. Een eerste stroming wilde een onafhankelijk Arabisch Soedan binnen een unie met Egypte. De tweede wilde met Egypte breken en de twee Soedans als één land bij elkaar houden. Er waren zuiderlingen die met Britse steun ijverden voor een onafhankelijk Zuid-Soedan, ongeacht wat het noorden deed. Die nationalistenvan hun eigen volk vervreemde studenten en ambtenaren; producten van Brits koloniaal onderwijs. Uit de Egyptische onafhankelijkheid putten zij inspiratie om zoiets ook voor Soedan te willen, maar dan wel onder hun leiding. Als zoons van lokale of regionale leiders, of als door de missie aangedragen kandidaten, waren zij uitverkoren voor het onderwijs en zo'n toekomst. Maar er groeide ook echt verzet.

In 1924 begon de Dinka-officier Ali Abd el-Latif, de oprichter van de United Tribes Society of the South, met zijn Bond van de Witte Vlag als de non-tribale, nationale onafhankelijkheidsbeweging van Zuid-Soedan. Na wat demonstraties werd hij opgepakt en vastgezet. Het gebeurde in de dagen waarin in Egypte de Britse gouverneur-generaal Lee Stack werd vermoord, en er soldaten van de Sudanese Defence Force muitten. De Engelsen reageerden hard en compromisloos. De opstand werd wreed onderdrukt en het deksel ging weer voor tien jaar op de ketel. Egyptenaren die verdacht werden van het opstoken van de muiterij moesten Soedan verlaten. Ali Abd el-Latif werd gezien als een Egyptisch agent van onduidelijke afkomst. Zijn drie jaar gevangenschap werd onbepaald verlengd. Hij stierf in 1948 in de Torah-gevangenis bij Caïro waar politieke dissidenten waren opgesloten. Eind jaren '30 riepen ook moslimgroepen om onafhankelijkheid. Engeland nam toen het bewind in Soedan strak in eigen hand, met meer inzet van leger en politie.

Nakomelingen van de Mahdi richtten begin jaren '40 de Hizb-al Umma of Umma-Ansar-partij, ofwel de Partij van de Gemeenschap op. Sadiq al-Mahdi, een kleinzoon van de heilbrenger, was hun leider. Zij eisten onvoorwaardelijke totale vrijheid. Al gauw splitste zich een vleugel af, de Kathmiyah Beweging van Ali Ahmad al-Mirghani, een loot van de belangrijke Soefibroederschap van Kassala. Later werd dat de DUP, de Democratische Eenheidspartij. UMMA en DUP vormden samen het Algemeen Congres van Afgestudeerden, de GGC, dat bij de koloniale overheid deelname aan de macht bepleitte. In 1943 eisten zij per memorandum zelfbeschikking en opheffing van de scheiding tussen Noord- en Zuid-Soedan. In die oorlogsjaren leverde Soedan granen en katoen, en Soedanese soldaten vochten in Noord-Afrika, Oost-Afrika en Europa. Engeland hield de boot af maar voorzag wel dat in alle koloniën dit soort bewegingen actief zou blijven. Zij stelden een compromis voor: een Adviesraad voor Noord-Soedan. Na wat doordrukken van het GGC kreeg die Raad ook wetgevende bevoegdheden. Deze ontwikkeling

dwong tot heroverweging van het beleid rond Zuid-Soedan. Op de Conferentie van Juba van 1947 beloofde Engeland om afgevaardigden van het Zuiden op te nemen in een wetgevende raad voor heel Soedan. Het gescheiden bestuur zou dan worden opgeheven. Bij verkiezingen een jaar later behaalde de UMMA-partij de winst. Trots begon die over zelfbeschikking te onderhandelen.

Toen werden de overal buiten gehouden Egyptenaren wakker. Formeel was Soedan nog steeds een Condominium van Egypte en Engeland samen. Woedend verscheurde Egypte de verdragen met Engeland om vervolgens met een verrassende zet te komen: de claim van een eenzijdig mandaat over heel Soedan. Maar de middelen om dat te effectueren ontbraken en in Soedan vond het idee weinig weerklank. De Egyptische Revolutie van 1952 doorbrak deze patstelling. Kolonel Nasser en zijn Vrije Officieren sloten met de Engelsen een nieuw Anglo-Egyptisch Akkoord voor een overgangsperiode van drie jaar met een zekere autonomie voor Soedan, waarna zelfbeschikking moest volgen. Noord- en Zuid-Soedan zouden dan worden samengevoegd tot één natiestaat. Sayyid Abdel Rahman al-Mahdi van UMMA, een andere afstammeling van de Mahdi, werd premier van de overgangsregering. Premier Mohammed Naguib van Egypte, zelf een halve Soedanees, hoopte dat Soedan alsnog zou kiezen voor een unie met Egypte. Maar het liep anders af, want president Nasser gaf Soedan in 1955 de volledige vrijheid.

2.3 Italië eigent zich Ethiopië toe

Keizer Haile Selassie van Ethiopië vroeg in 1936 de Volkenbond om hulp tegen de Italiaanse dreiging, maar in de bond stonden voor- en tegenstanders van de invasie tegenover elkaar. De keizer vluchtte naar Engeland waar hij onderdak kreeg. Zo kwam er alsnog een koloniaal Italiaans Oost-Afrika met daarin Ethiopië, Eritrea en Somalië. Italië deelde het gebied op in vijf gouvernementen met commissariaten, residenties en subresidenties. De Italiaanse gouverneur-generaal kreeg de titel van Onderkoning. Hij bestuurdde de kolonie met zijn regeringsraad van hoogste ambtenaren, kolonisten en zes Ethiopiërs. Er kwam onderwijs in het Italiaans, Amhaars en Arabisch. Addis Abeba werd gemoderniseerd met een overdekte markt (Mercato), wegen, stadsstructuur, Italiaanse gebouwen en industrieën. Er kwamen veel Italiaanse kolonisten, maar het plan om liefst 500.000 Italiaanse gezinnen over te planten, werd nooit gerealiseerd. Het bestuurssysteem was hard, met dwangarbeid en hoge belastingen. Nieuwe handelsgewassen werden geïntroduceerd: koffie, suiker en khat; een goed renderend gewas.²⁹ De bevolking bleef de bezetting saboteren. Op den duur onttaardden veel verzetsgroepen in roversbenden die het land teisterden. De koloniale overheid probeerde bevolkingsgroepen tegen elkaar op te zetten. En de overwonnen burgers bleven zich verbazen over arme Italianen die in hun kolonie kwamen zwoegen als keuterboertjes, wegenbouwers en spoorwegaarbeiders. Dat was vreemd in de ogen van andere koloniserende landen, maar nog gekker in die van de Ethiopiërs. ‘Zwarten waren er toch om te werken en overwinnaars ploeterden toch niet in zweet en hitte, in onoo-

²⁹ Er zijn miljoenen kauwers van khat (*Cathus Edulus*) in de Hoorn, Oost-Afrika en het Arabisch schiereiland.

lijke lompen, als armen en uitschot van de overwinnende natie? Wie wint, gaat in ruste en laat de overwonnenen toch al het werk doen?'³⁰

2.4 In 1936 verloor Ethiopië de onafhankelijkheid, in 1948 kreeg het die min of meer terug

Maar pas na 1954 werd het weer echt vrij. De effectieve Italiaanse bezetting duurde vijf jaar. In 1940 verklaarde Mussolini de oorlog aan Frankrijk en Engeland, waarna Engeland de Italiaanse gebieden in Afrika binnenviel. In 1941 veroverden zij Addis Abeba. Zij zetten de met hen mee opgetrokken Haile Selassie weer op de keizerstroon. Engeland nam Eritrea en de Ogaden over en bleef nog zeven jaar Ethiopië beschermen en meeregeren. In 1950 besloot de Algemene Vergadering van de VN onder Amerikaanse druk met Resolutie 290 (V) tot definitieve samenvoeging van Ethiopië (met de Ogaden) en Eritrea in een federaal staatsverband onder Haile Selassie I. Dit werd in 1952 geëffectueerd, ondanks verzet van Eritreeërs en Somaliërs. De door Engeland begeerde stuwdam kwam er en ook de weg naar Soedan werd aangelegd. In 1954 trok Engeland op bevel van de VN met duidelijke tegenzin zijn troepen uit Ethiopië terug.

Het onafhankelijke Ethiopië was een bonte lappendeken van volken die samen een natie moesten vormen, maar door de elkaar opvolgende heersers werden gewantrouwd. Dus was controle nodig. Al vroeg kwamen er netwerken van spionnen, geheime agenten, verklikkers en verraders die de hele natie doordrongen, tot binnen de huishoudens. Hele ministeries hielden zich daarmee bezig. Wie, om wat voor reden dan ook, werd aangegeven, verdween in gevangenissen, werkkampen of helemaal. Deze gewoonte zat te diep verankerd in de cultuur, net als de traditionele onvriendelijkheid tegen vrouwen. Die uitte zich in het belasten van vrouwen als pakezels en werkdieren, mishandeling, besnijdenis, vrouwenhandel, uithuwen onder ongunstige voorwaarden, en gedwongen prostitutie van arme meisjes.

Buiten de adel en de nationale elite waren dit algemene trekken, naast uitsluiting van vrouwen van grondbezit, erfenissen en politieke participatie en hun marginalisering in onderwijs en gezondheidszorg. Dit man-vrouw patroon was vrij algemeen in Ethiopië, ondanks de etnische, culturele en religieuze diversiteit. Mannelijke superioriteit is een diepgewortelde waarde, gebaseerd op het voorbeeld van de god van de Abessiniërs, ooit afkomstig van Jemen, het Arabische Schiereiland en de Hindu Kush.³¹ Het is overigens een wijdverspreid misverstand dat besnijdenis van vrouwen uit de Islam voortkomt. Het was een vóórchristelijk, pre-islamitisch gebruik bij allerlei uit Azië gekomen volken dat zich door de eeuwen heen heeft verspreid en gehandhaafd. In Egypte worden koptisch-christelijke vrouwen besneden, in Ethiopië orthodox-christelijke en in Kenia Kikuyu- en Maasai-vrouwen die christen noch moslim zijn.

³⁰ E. Waugh. *Waugh in Abyssina*, p. 166.

³¹ Nu nog zijn er alleen al in Addis Abeba rond de 150.000 prostituees die voor bijna geen geld mannen hun gang moeten laten gaan.

2.5 De Osmaanse Turken verloren de controle over het kustgebied van Eritrea

In 1869 kocht een koopman uit Genua een stuk land bij Assab. Vanuit missieposten kocht de Italiaanse regering in 1882 de stad Assab zelf en in 1885 bezetten Italianen Massawa. Zij breidden hun macht uit en in 1892 werd het hele gebied erkend als Italiaanse kolonie. In 1896 veroverde Italië er nog een flink stuk van Tigray bij. In de havensteden Assab en Asmara investeerden zij in lichte industrie, havenwerken, architectuur en een spoorlijn. Eritrea was aantrekkelijk om Italiaanse kolonisten te vestigen, uiteraard ten koste van de toegang tot land en water voor de lokale bevolking die ook bijna geen onderwijs en gezondheidszorg kreeg. Toch groeide er op den duur een kleine, Italiaans geschoolde Eritrese middenklasse. De latere Italiaanse bezetting van heel Ethiopië bracht Eritrea een tijdelijke economische opbloei en aanleg van meer wegen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hielpen Eritreeërs de Engelsen om Italië te verslaan. Van 1941-1945 bestuurde Engeland Eritrea onder een VN-mandaat. In 1950 deed een VN-Commissie de aanbeveling om Eritrea in federaal verband met Ethiopië samen te voegen, met een eigen regering, parlement, vlag en taal. De VN dwong deze Italiaanse ex-kolonie dus om samen te gaan met het Ethiopië waar de Eritreeërs juist vanaf wilden.

2.6 Het ontstaan van Djibouti was vergelijkbaar

In 1862 verkocht de Osmaanse Sultan aan Fransen het sultanaat Tadjoura aan de Somalische kust, met de haven Obock en het aangrenzende land. Sinds 1883 heette het Frans Somaliland, met de in 1882 gestichte hoofdstad Djibouti. De Fransen onderdrukten energiek de lokale bevolking. Zij zetten de grenzen af met gaaswerk en prikkeldraad, dat later zelfs werd geëlektrificeerd. Djibouti werd een Franse garnizoensstad met lucht- en zeehaven en 20.000 Franse soldaten, en ook een economische vrijhaven en smokkelnest waar twee elkaar niet welgezinde volken leefden. De Fransen begunstigten systematisch de Kushitische Afars boven de meerderheid van Somalische Issa's. Het streven naar onafhankelijkheid sloeg van Somalië over naar de Issa's in Djibouti. Die begonnen het SLF, het Somali Bevrijdingsfront, en de ALL, de Afrikaanse Liga voor de Onafhankelijkheid van Djibouti. Begin jaren '70 werkten zij zowel met gewapend verzet als met juridische procedures. Door goed georganiseerd volksverzet moest gouverneur Ali Aref, de 'Afar man van de Fransen', aftreden. Frankrijk organiseerde een volksraadpleging. De bevolking koos massaal voor onmiddellijke onafhankelijkheid.

2.7 De 'Scramble for Africa' ging aan het eigenlijke Somalië niet ongemerkt voorbij

Engeland, dat Aden in Jemen controleerde, wilde ook Berbera aan de Afrikaanse overkant hebben om na de opening van het Suezkanaal de zeeroute naar India helemaal te kunnen controleren. Het wilde ook een spoorlijn langs de hele 'Britse' oostkust. In 1885 namen de Britten Zeila en Berbera over van Egypte, met al het om- en achterliggende land. Italië pakte alles wat het kon krijgen, en dat was vooral in het zuiden. In 1889 sloot het pacten voor protectie met enkele Sultans. Die gebieden lagen niet strategisch, maar het was mooi land waar rivieren stroomden

en agro-pastoralisten leefden. In 1892 pachtten zij de stad Mogadishu van Sultan Ali ben Saïd van Zanzibar. In 1923 gaf Engeland ze er het Jubaland rond Kismaayu bij. En als compensatie voor verliezen in de Ethiopische oorlog kregen zij in 1945 ook nog Puntland in het noorden. Zo ontstond geografisch een kolonie Somalië, een lappendeken van verschillende belangen van bestuurders, kolonisten en lokale clans.

De actieve kolonisatie daarvan kreeg vanaf 1905 de vorm van intense exploitatie van mensen, vee, grond en handel over de Rode Zee. Ook kwamen er steeds meer Italiaanse kolonistenfamilies waarvoor goede grond werd onteigend. Mogadishu, de eeuwenoude stad van de Zandji's, werd het Rome aan de Indische Oceaan. Er kwam een lokale bestuursvorm met wat lokale participatie en opdeling in subdivisies. Zowel in Brits als Italiaans Somalië kwam een koloniaal exportsysteem van vee, huiden, bananen, katoen, suiker en zout. Industrieproducten en voedsel werden op grote schaal ingevoerd. Er kwam een lichte agrarische verwerkingsindustrie voor suiker, katoen, oliepersing en zout. Ook hier moest de bevolking veel belasting betalen en onder dwang werken aan wegen, in havens en op plantages. Want er kwamen grote plantages met bananen, suikerriet, katoen, sesam en aardnoten waar zowel lokale mensen werkten als van elders aangevoerde Somaliërs. In de drie Italiaanse koloniale gebieden werd de slavenhandel voortgezet.

Somaliërs werden bewust vervreemd van hun cultuur. In alle zaken, handel, bestuur, administratie, onderwijs en andere zaken tussen kolonisator en gekoloniseerden mocht alleen Italiaans of Engels worden gebruikt. Geleerde Somaliërs die in hun eigen taal schreven, werden vervolgd en gestraft. Dat overkwam de dichter Uwais ibn Mujammad al-Barawi, de taalkundige Isman Yusuf Kenadid, en de geleerde Abdurrahman Sheikh Nur, de verlichte ontwerpers en bevorderaars van de geschreven Somalische taal. Zij experimenteerden eerst met het Arabische schrift, toen met het Osmaya-alfabet, en later met het Gadabuursi handschrift. Uiteindelijk werd de Somalische taal toch in Latijns schrift geschreven.

Muhammad Abdullah Hassan, Haji Sadi en Ibrahim Bogol leidden een politiek-militaire organisatie voor de bevrijding van Somalië. Na de Eerste Wereldoorlog drukten de Engelsen en de Italianen hun onafhankelijkheidsideaal met geweld de kop in. Zij zetten troepen in, terwijl vliegtuigen en marineschepen de forten en troepen van de rebellen bombardeerden. In 1920 vluchtte de hele leiding naar de Ethiopische Ogaden. In Brits Somaliland was het pleit snel beslecht; in de Italiaanse gebieden duurde de strijd nog tot 1927. Tegen van rebellie verdachte Somaliërs, en dat was bijna iedereen, werd bruut opgetreden. In de Tweede Wereldoorlog veroverde Italië tijdelijk Brits Somaliland, maar de Engelsen pakten dat weer terug. Somaliërs vochten met en tegen elkaar op de slagvelden van Europa en Noord-Afrika. Na de oorlog verloor Italië een paar jaar de controle over Somalië omdat Engeland tot 1949 het bestuur van alle delen op zich nam.

Na de oorlog organiseerden opgeleide Somaliërs, zakenlui en ex-strijders zich in politieke partijen en een onafhankelijkheidsbeweging. In 1947 richtten zij de Somalische Jeugdliga op die later een verbond aanging met de Democratische Partij van Somalië. Er kwamen ook partijen op clanbasis, zoals de Hizbia Digil-Mirifle, waarin lokale boeren en feodale clanleiders verenigd

waren. Later werd dat de Onafhankelijke Constitutionele Partij die een federaal staatsverband van alle Somalische gebieden nastreefde. Er kwamen ook vakbonden die zich verzetten tegen het kolonialisme en aansluiting vonden bij het Internationale Verbond van Vrije Vakbewegingen, de ICFTU/IVVV. In het Britse deel kwamen de Nationale Liga van Somaliland en de Verenigde Partij van Somaliland die naar onafhankelijkheid streefden.

In 1950 werd heel Somalië een VN Trust Territory waarbinnen Engeland en Italië nog tien jaar lang elk hun eigen deel bestuurden. Partijen, vakbonden en rebellen verenigden zich in de beweging voor onafhankelijkheid. In 1956 voelde de VN zich verplicht om de Trusthouders te gebieden om te zorgen voor een volksvertegenwoordiging en toe te werken naar een eigen Somalische regering. Politieke onafhankelijkheid werd op last van de VN verleend op 1 juli 1960. Toen werden de Britse en Italiaanse delen samengevoegd tot één land met vooralsnog aan alle kanten open grenzen. Het was 650.000 km² groot en er woonden zeven miljoen niet-verenigde Somaliërs uit clans met verschillende achtergronden, sociale geledingen uit oude tijden, en een nog volledig koloniale economie. Nationale eenheid was ver te zoeken en partijen organiseerden zich langs traditionele clanlijnen. De Ogadengrens werd in 1954 en 1960 niet eenduidig vastgesteld. Aan beide zijden woonden Somalische volken, evenals in het noordoosten van Kenia. Voor veel Somaliërs hoorden die gebieden bij een na te streven Groot-Somalië.

3 Egypte en de Hoorn van de Onafhankelijkheid tot het einde van de Koude Oorlog

De landen werden op verschillende momenten elk op hun eigen manier onafhankelijk. Hun oriëntatie als Arabisch, Abessijns, Somalisch, Nubisch of anderszins Afrikaans had grote gevolgen voor de postkoloniale geschiedenis van de regio. Ook de geopolitieke ligging werd belangrijker. De in de Koude Oorlog concurrerende grootmachten konden het niet laten om zich intensief met deze regio te blijven bemoeien. De politieke en economische ontwikkeling van deze landen verliep dan ook schoksgewijs, met staatsgrepen, revoluties en burgeroorlogen, afgewisseld door rustiger perioden.

A De strijd om de politieke macht

3.1 De termen van de Egyptische onafhankelijkheid leken op voortzetting van het Britse protectoraat

In 1922 werd Fouad I, zoon van Ismaïl Pasha, koning van Egypte onder Brits toezicht, zeer tegen de zin van de Al-Wafd al-Mishri-partij.³² Engeland bleef de verbinding tussen de zeeën bewaken, met sterke militaire controle van het Suezkanaal. Een zware militaire bezetting bleef in Egypte en Soedan om Britse onderdanen, belangen en bezittingen te beschermen. Na Fouads dood in 1936 volgde zijn zoon Farouk hem op. Deze playboy-koning was initiatiefnemer van de Arabische Liga. Hij flirtte met de Nazi's; een gegronde reden voor de Britten om hem stevig onder controle te houden. Tijdens WO II was het belang van Egypte strategisch en economisch groot, met een belangrijke militaire basis voor de geallieerden. Nationalistische partijen mochten tijdens de oorlog geen enkele invloed hebben.

In 1948 protesteerde de Arabische wereld tegen de stichting van de staat Israël. In Egypte laaiden anti-zionistische en anti-Britse gevoelens op. Maar de Arabische landen werden tijdens hun eerste oorlog tegen Israël schandelijk verslagen, wat in Egypte leidde tot protesten tegen het autoritaire, verspillende bewind van koning Farouk. Het volk was woedend op de laffe halfhartigheid van de legerleiding en de sfeer was opgewonden. Britse militairen schoten op demonstranten, een soldaat werd gedood, bussen en winkels vlogen in brand: in één dag tijd werden 10 doden en 80 gewonden geteld. Uit Cyprus werd de Britse parachutistenbrigade Groene Duivels ingevlogen als defensieve actie. De VS besloot er buiten te blijven, maar vond wel dat Engeland in zijn recht stond vanwege de georganiseerde opstand in Egypte en het Veiligheidsverdrag van 1936. Vergeet niet: het ging hier wel om het onafhankelijke Egypte! De volkswoede verminderde niet.

³² Al-Wafd was in 1918 de nationalistische republikeinse delegatie uit Egypte die met Londen in gesprek ging over onafhankelijkheid. In 1923 werd het een politieke partij onder dezelfde naam.

Koning Farouk trouwde in 1951 en uit dat huwelijk werd kroonprins Fouad II geboren. Farouk trad terug en liet de baby benoemen als nieuwe Koning van Egypte, Soedan, Nubië, Kordofan en Darfur. Dit werd teveel! Binnen het leger vormde zich een Groep van Vrije Officieren, naar het voorbeeld van Syrië. In juli 1952 voelden zij zich sterk genoeg. Kolonel Gamal Abdel Nasser leidde toen hun Juli-revolutie. Met een staatsgreep zetten zij de royalistische regering en de baby-koning af. Egypte werd toen een seculiere republiek en Farouk I trok als balling naar Italië waar hij in 1956 stierf. De baby-koning groeide op in Zwitserland, trouwde een Franse dame en scheidde van haar nadat zij drie kinderen had gebaard. Voor de royalisten bleef hij hun koning. Zelf claimde hij ook altijd de Koninklijke Hoogheid van Egypte te zijn.

De charismatische Nasser werd volksheld en een gevierd pan-Arabist. Hij regeerde autoritair. De in 1952 uitgeroepen staat van beleg werd nooit opgeheven, maar dat vergaf men hem. De militairen installeerden een Revolutionaire Commandoraad die Nassers strijdmakker en concurrent Muhammad Naguib tot president-premier benoemde. Pogingen om met Syrië en Libië een Arabische Unie te stichten, mislukten door onbetrouwbaarheid van de partners. Met de Engelsen onderhandelde Nasser tevergeefs over hun vertrek uit de Kanaalzone. De coup werd een echte revolutie van bovenaf met als hoogtepunten de hervorming, het aan banden leggen van de Moslim Broederschap, het beteugelen van de communisten en de nationalisatie van het Suezkanaal. In 1954 overleefde Nasser een aanslag. Hij ontsloeg Naguib en regeerde alleen verder. In 1955 viel Israël de Gazastrook aan. Egypte gaf definitief zijn aanspraken op Soedan op, want Soedan als buurland leek Nasser hanteerbaarder dan een Verenigde Arabische Republiek van Egypte met Noord-Soedan. Egypte wilde bij het Arabische Midden-Oosten horen en keerde Afrika voor lange tijd de rug toe. Nasser leidde in 1955 de Bandung Conferentie van Ongebonden Landen. Westerse landen, met de VS en Engeland voorop, wantrouwden hem. Hij steunde Algerije, Indonesië, China en andere opstandige landen. Van de Sovjet-Unie kreeg hij wapens en adviezen. Het westen stopte de steun aan de bouw van de Aswan Dam; een gat waar de Russen graag insprongen, en radio Moskou mocht daarna vanuit Caïro de regio bestrijken.

In 1956 nationaliseerde Egypte het Suezkanaal, waarmee het de Suez-crisis forceerde. Israël maakte van de gelegenheid gebruik om de Egyptische Sinaï binnen te vallen, terwijl Britse en Franse vliegtuigen Egyptische vliegvelden bombardeerden. Nasser liet 49 schepen in het Kanaal afzinken. De Veiligheidsraad veroordeelde de VS, Engeland, Frankrijk en Israël. Door deze crisis won Nasser aan populariteit en Egypte kreeg veel internationale bijval. Israël trok zich terug, waarna Egypte mondjesmaat weer schepen doorliet. De nieuwe Egyptische grondwet van 1956 stond maar één politieke partij toe. In 1961 lanceerde Nasser een socialistisch programma als nieuwe fase van de revolutie. Hij schreef zijn Handvest voor Nationale Actie dat ruimte gaf aan vakbonden en bewegingen van jongeren, studenten, boeren en arbeiders. Landbouwcoöperaties werden opgericht en er werd ook meer genationaliseerd.

De overheid zette de Moslimbroeders meer onder druk. Nasser steunde een gematigder Islam dan het toen al door Saoedi-Arabië gepropageerde orthodoxe Soennitisch Wahabisme en gaf ook ruimte aan Sjiieten, Alawieten en Druzen. Daarvoor reorganiseerde hij het onderwijs, te beginnen met de Al Akhsar Universiteit. Na klachten over corruptie en machtsmisbruik pakte

hij ook het leger aan. Hij gaf ruime aandacht aan huisvesting, gezondheidszorg, vrouwenemancipatie, onderwijs, werkgelegenheid, voedselproductie en industrialisatie. Daardoor kwam hij dichterbij het volk te staan. In 1965 werd hij ondanks ernstige ziekte voor zes jaar herbenoemd.

De Arabische Liga besloot om geen onderhandelingen, geen Israël en geen vrede te accepteren. Dus gaf Nasser in mei 1967, na veel provocaties en lang aarzelen, toestemming voor een nieuwe oorlog waaraan ook Jordanië en Syrië meededen. Dat werd de Zesdaagse Oorlog. Israël ging in de tegenaanval, en Egypte had te weinig middelen, getrainde manschappen en vliegtuigen om echt oorlog te kunnen voeren. Nasser maakte ruzie met legerleider Abdel Hakim Amer terwijl Israël de Syrische Golanhoogvlakte, de Egyptische Gazastrip en de hele Sinaï bezette. Toen diende Nasser zijn ontslag in, maar volksmassa's bezetten de straten en riepen hem terug. Dus nam hij zijn taken weer op zich en hij liet tientallen officieren arresteren. Vice-president en legerleider Abdel Hakim Amer, ooit een Vrije Officier, pleegde zelfmoord in gevangenschap. Na 15 jaar regeren ontwikkelde Nasser meer dictatoriale trekken. Hij steunde meer op de Sovjet-Unie en de Arabische landen. In 1968 viel Egypte de Israëlische troepen in de Sinaï aan nadat de VN-waarnemers waren teruggetrokken. Dit werd de Uitputtingsoorlog genoemd, maar Israël bombardeerde Egyptische steden en Nasser moest zijn leger weer terugroepen om het eigen land te beschermen.

President Nasser kreeg in deze periode hartaanval na hartaanval. Deze gewaardeerde stichter van het seculiere democratische Egypte bezweek uiteindelijk op 28 september 1970. Anwar Sadat, Nassers vroegere man in Moskou, leidde de rechtervleugel van de Arabische Socialistische Partij. De oude klik probeerde hem weg te werken maar hij liet hun leiders arresteren en maakte een grote draai naar het westen. Hij maakte de nationalisatie van de economie ongedaan en verbrak de band met Rusland. Toen kwam de VS snel met financiële en militaire hulp. Sadat hield vol dat die ommezwaai voor Egypte van levensbelang was. Na de opening van de Aswan Dam zette hij de Russische militaire eenheden en adviseurs het land uit en hij vroeg de VS om wapens. Een tijdlang kreeg Egypte die van beide kanten, want de Russische zendingen stopten nog niet.

In 1972 stuurde Egypte weer troepen het Suezkanaal over om de Sinaï terug te pakken. De OPEC, Organisatie van Olie Producerende Landen, misbruikte die situatie om de olieprijs flink te verhogen en veroorzaakte daarmee een langdurige wereldcrisis met negatieve gevolgen voor Afrika. De Gaza-strook, de Westelijke Jordaanoever en Oost-Jerusalem bleven onder Israëlische controle. Syrië en Egypte vochten samen om de Golan-hoogvlakte en de Sinaï te heroveren. Ook die oorlog verloren zij, maar hij droeg toch bij aan de populariteit van Sadat. Die groeide verder toen hij in 1974 grote aantallen Moslimbroeders vrijliet. Daarna ging hij onder druk van VS-minister Henri Kissinger gesprekken aan met Israël. Zijn reis naar Jerusalem in 1977 lokte in de hele Arabische wereld protesten uit. Hij zette door en tekende op 26 maart 1979 de Camp David-Akkoorden met de Israëlische president Menachir Begin, onder de hoede van de Amerikaanse president Jimmy Carter. Daarna steunde de VS de teruggave van de Sinaï aan Egypte.

Er volgde een snelle toename van Amerikaanse militaire investeringen in Egypte. Het land moest het verloren gegane Iran van Sjah Reza Pahlavi vervangen als uitkijkpost en uitvalsbasis voor Amerikaanse belangen in de Arabische regio. De VN plaatste voor zes jaren UNEF II Vredestroepen in de Sinaï, en de VS bleef het Egyptische leger structureel financieren en begeleiden. Tussen 1976 en 1978 voerde Sadat een vierpartijenstelsel in. De presidentiële NDP, de Nationale Democratische Partij, moest daarvan altijd de meerderheid hebben. Om het westen te behagen hield hij militaire expedities naar Libië en Oman. En onder druk van het IMF schafte hij de lang bestaande subsidies op brood, rijst, suiker en olie af. Egypte voerde al langer voedsel in en had daarmee grote schulden opgebouwd. Broodoproeren en volksprotesten tegen de groeiende kloof tussen arm en rijk namen toe. Daarbij speelden fundamentalisten een opvallende rol. Sadat liet weer veel van hen vastzetten. In die sfeer verliepen de verkiezingen van 1981 ronduit slecht. De burgers waren boos omdat er partijen waren uitgesloten. Bij de verkiezingen kwamen maar weinig mensen opdagen; het vertrouwen was weg.

Na 11 jaar regeren, op 6 oktober 1981, werd president Anwar Sadat vermoord. Zijn dood werd beraamd door hoge antiwesterse militairen en de orthodox-islamitische beweging. Zij wilden de hele top rond Sadat doden, maar legerleider en vice-president Hosni Mubarak ontsprong de dans. Hij werd meteen geïnstalleerd als de nieuwe president. Zijn regering riep weer de staat van beleg uit die elke tien jaar verlengd zou worden. Zo was Egypte al sinds 1957 een seculiere republiek met een militaire dictatuur onder permanente staat van beleg. Volgens het leger en de regering bleven op die manier de stabiliteit en de continuïteit gehandhaafd.

Na de dood van Sadat stond president Mubarak voor grote uitdagingen. Hoe kon hij de Amerikaanse hulp behouden en tegelijk zijn aanzien en acceptatie in de Arabische wereld versterken? De sleutel lag in het formuleren en uitdragen van een nieuw Palestina-beleid. In 1984 begonnen zijn initiatieven bij de Arabische landen aan te slaan. Hij stelde dat vooruitgang in het Midden-Oosten alleen mogelijk was als de rechten van de Palestijnen serieus genomen werden, met Arabische solidariteit als enige weg om hun geschonden rechten te herstellen. Mubarak ging weer betrekkingen aan met Arabische landen, en het isolement van na Camp David was voorbij. Egyptenaren mochten weer in die landen werken; rond 1985 waren het er al drie miljoen. Mubarak vroeg aan de VS een lening van 15 miljard dollar. De nieuwe president Ronald Reagan weigerde die, maar over militaire hulp wilde hij wél praten. In de binnenlandse politiek zocht de regering nieuwe openingen. Mubarak bereidde verkiezingen voor met een meerpartijensysteem. De oude nationalistische WAFD-partij, Al Wafd al-Mishri werd gelegaliseerd. Deze politieke partij had onder dezelfde naam zijn sporen verdiend met voortdurend verzet tegen de Britse dominantie. Die erkenning moest helpen om greep te krijgen op de bonte verzameling van buitenparlementaire en oppositionele partijen. In die hogedrukpan pruttelde het explosieve mengsel van onvrede, politiek radicalisme, gewone behoudzucht en religieuze orthodoxie.

De verkiezingsuitslag bewees het gelijk van Mubaraks aanpak. Al-Wafd haalde 12.5 % van de zetels en de regerende NDP 72%. De Socialistische Arbeidspartij en de Liberale Partij haalden de kiesdrempel niet eens. Politici zagen hierin een geleidelijke terugkeer naar de democratie. De grondwet gaf Hosni Mubarak, het absolute hoofd van land en volk, meer volmachten. Elke

zes jaar zou hij, tot aan zijn dood, rechtstreeks worden gekozen. Hij was de baas van de regering, het leger, de politie en de veiligheidsdiensten. Daarvoor moest hij wel hun loyaliteit kopen of afdwingen. Fundamentalisten ageerden intussen actiever tegen het seculiere karakter van de staat en ondermijnden met toenemend geweld de stabiliteit. Economisch ging het rond 1986 niet zo goed, maar toch werden Mubarak en zijn quasi-eenheidspartij NDP royaal herkozen. De Amerikaanse regering oefende druk uit om tot een serieus meerpartijensysteem te komen. De VS onderhielden toch immers het leger? De regering verzette zich daartegen met een beroep op nationale eenheid en stabiliteit. Toen eind jaren '80 in de USSR de verschuivingen plaatsvonden, zat Mubarak nog stevig in het zadel. En zijn land stond met zijn voorliefde voor de Arabische wereld nog steeds met de rug naar Afrika gekeerd.

3.2 In Soedan werd Ismail al-Azhari, de leider van de Nationale Eenheidspartij in 1954 premier

Op 1 januari 1956 riep hij eenzijdig de onafhankelijke Eenheidsrepubliek Soedan uit. Dat wil zeggen Noord- en Zuid-Soedan samen, met Khartoum als hoofdstad. Nasser steunde hem meteen. Hij installeerde een Soevereiniteitsraad, samengesteld uit de partijen UMMA-Ansar, NUP en de Republikeins-Socialistische Partij SRP. Maar die Raad was niet geschikt om Soedan te besturen. Na de bijzondere Britse behandeling voelden de Zuid-Sudanezen zich niet thuis in deze federale republiek. Al in 1954 kwamen zij in opstand tegen de overwegend Arabische bestuurders in Khartoum. Hiermee begon een afscheidingsoorlog die ruim een halve eeuw zou duren. Deze toestand lokte in 1958 in Khartoum een staatsgreep door generaal Ibrahim Abboud uit. Toen hij eenmaal president was geworden, probeerde hij tevergeefs de zuidelijke opstand te breken. In 1964 gaven de militairen de macht terug aan de burgers. De linkse Sirr al-Khatim al-Khalifah werd toen president en Sadiq al-Mahdi van UMMA werd premier, maar ook zij konden de rust en orde niet herstellen.

Het centralisme van de regerende UMMA-Ansar en het slecht functioneren van de democratie leidde in mei 1969 tot een Nasseristische staatsgreep door kolonel Gafaar Mohammed al-Nimeiry. Hij proclameerde de Democratische Republiek Soedan, beloofde ontwikkeling voor het zuiden en gaf het zelfs een beperkte bestuurlijke autonomie. Ook verbood hij alle politieke partijen. De militairen installeerden een Revolutionaire Commandoraad waarvan de meeste leden linkse sympathieën hadden, met Nimeiry als voorzitter. Zij knoopten betrekkingen aan met het Oostblok. Maar vanwege de crisis van de jaren '70 zochten zij ook toenadering tot Egypte en de Arabische landen. Daarna ook tot het westen, vooral de VS. Geleidelijk werd Soedan militair en economisch van de VS afhankelijk.

In 1971 pleegde generaal Babiker al-Nur Osman een staatsgreep. Hij was lid van de Revolutionaire Commandoraad en wilde een communistisch georiënteerde regering installeren. Maar Nimeiry wist te ontsnappen en verdreef de coupplegers met hulp van loyaal gebleven legereenheden. Hij ontsloeg de communistisch gezinde leden uit zijn regering, verbood de Soedanese Communistische Partij en liet hun invloedrijke leider Abdel Khaliq Mahjoub doden. Grond-

wettelijk werd Soedan weer een Democratische Republiek met een voor zeven jaar gekozen, steeds herkiesbare president. De Islam werd staatsgodsdienst en de nieuw opgerichte SSU, de Soedanese Socialistische Unie de enige toegestane partij. De president was ook voorzitter van het politbureau van de partij. In dat bureau kwamen de belangrijkste politieke en religieuze leiders, waaronder Sadiq al-Mahdi en enkele zuiderlingen. Door Nimeiry's verzoeningspolitiek met het zuiden kwam er in 1972 een wapenstilstand. In de oorlog waren toen al een miljoen Soedanezen omgekomen.

In 1977 werd Nimeiry herkozen. Voorzichtig stond hij meer partijen toe. De PDP, Democratische Volkspartij, en de MBH, de Moslim Broederschap mochten wel, maar het extreem nationalistische Nationale Front en de Soedanese Communistische Partij niet meer. UMMA-Ansar en NUP kregen binnen de SSU meer inbreng. Maar de verkiezingen van 1978 werden gewonnen door onafhankelijke kandidaten; dat waren politici van buitengesloten partijen. Als tegemoetkoming aan hen werd de islam-activist Hassan al-Turabi van zowel het Nationale Front als de Kassala Groep benoemd tot hoogste openbare aanklager van de staat.

In 1979 waren er opstanden die Nimeiry's positie verzwakten. Als tegenwicht tegen een te snelle islamisering van de politiek verenigde hij meer partijen in een Nationaal Democratisch Front. Dat mislukte en in maart 1981 werd de twaalfde coup poging tegen hem nog maar net verijdeld. Een half jaar later ontbond hij de noordelijke en zuidelijke parlementen. Hij beloofde nieuwe verkiezingen, hopen op een volgende termijn, en in de verwachting de partijen tegen elkaar te kunnen uitspelen. Dit viel samen met kritiek op plannen van de regering om in het noorden raffinaderijen te bouwen voor de olie die sinds kort in het zuiden werd gewonnen. Ook plannen voor bestuurlijke hervorming ten koste van het zuiden en van de oppositie vielen verkeerd. Zuiderlingen verweten Nimeiry het niet waarmaken van de beloofde ontwikkeling, terwijl wel waardevolle grondstoffen naar het noorden werden afgevoerd. En, mede door oorlogen in Tsjaad, Eritrea en Oeganda, was in het zuiden het voedsel schaars.

In een poging om opstandige groepen in het leger te neutraliseren, verplaatste Nimeiry zuidelijke officieren naar het noorden. Velen van hen deserteerden en gingen weer terug naar huis. Politici in Zuid-Soedan begonnen een Revolutionaire Volkspartij waarvan de leiders al gauw naar Ethiopië moesten uitwijken. In die sfeer werd Nimeiry in 1983 herkozen, ondanks verwijten van verkiezingsfraude. Dat sterkte hem in zijn plannen om het zuiden te hervormen. Hij steunde de loyale Anyanya (Mierenprik) guerillas van Joseph Lagu die het Soedanese Volksbevrijdingsleger SPLM/A van John Garang vleugellam moest maken. Anyanya bestond uit kleine tribale legertjes van zuidelijke krijgsheren die met elkaar de SPLA van de Dinka's bevochten.

Als een van de weinige Arabische leiders steunde Nimeiry de Egyptische toenadering tot Israël en de Camp David Akkoorden. In 1976 sloot hij met Egypte een verdrag tot wederzijdse verdediging. Hij was een echte bondgenoot van Anwar Sadat. Pogingen van deze twee om met Moammar Gadaffi van Libië een Arabische Unie te beginnen, mislukten, net als destijds onder Nasser. Toen de Arabische landen kwaad werden op Egypte, nam Nimeiry afstand. Hij benaderde Saoedi-Arabië dat financiële steun beloofde, en daarmee begon de Islamisering van de

Soedanese politiek. De Saoedi's steunden fundamentalistische aanhangers van het ware geloof via Al Bashir en het NIF. Zij investeerden in landbouw en energie. De centrale regering had de steun van de moslimbevolking nodig en besloot daarom vanaf 1983 tot invoering van de Sharia, de islamitische wetgeving, voor heel Soedan. Weerstand van het zuiden was logisch, maar ook de liberale noordelijke Republikeinse Broederschap RBH vond het fout om moslimwetten te gebruiken tegen niet-islamitische landgenoten. Ook de internationale gemeenschap gaf blijk van afkeuring. In die fase liet Nimeiry zich adviseren door traditionele sjeiks en geestelijke leiders. De officieel illegale Moslim Broederschap MBH waarin zich democraten, fundamentalisten en radicale salafisten bevonden, werd zijn belangrijkste bondgenoot.

In 1983 dreef de regering in Khartoum een ongrondwettelijke reorganisatie van zuidelijke districten door en zij versterkte tegelijkertijd de steun aan de Anyanya. SPLM/A zag dit als verbreking van de wapenstilstand en reageerde met een groot offensief. Na een jaar controleerden zij nagenoeg het hele zuiden. Invloedrijke Arabische zakenlieden en internationale bedrijven probeerden nog te bemiddelen. De regering bood een nieuwe wapenstilstand aan, beloofde een eind te maken aan discriminatie van niet-Moslims en om de reorganisatie van het zuiden ongedaan te maken. Maar de SPLM/A wees elk aanbod van de hand. Desondanks draaiden regering en parlement in Khartoum de opdeling van het zuiden terug en herzagen zij de interpretatie van de sharia voor het zuiden. Nog in 1983 nam Nimeiry de titel van Imam aan. Hij nam strenge maatregelen tegen de progressieve, reformistisch-islamitische RBH die hij teveel invloed vond hebben. Deze openlijke aanval veroorzaakte onrust in het noorden. In 1984 staakte men daar uit onvrede tegen zijn groeiende dictatuur. In dat jaar stopte de regering met het betalen van rente op de hoge buitenlandse schulden en Soedan werd tweemaal failliet verklaard. In 1985 werd Mahmoed Mohammed Taha, de RBH-leider, gearresteerd en opgehangen na beschuldiging van samenzwering tegen de regering. Het geduld van Amerika met Nimeiry raakte op en de VS draaide de geldkraan dicht terwijl het IMF de eisen verhoogde.

In het voorjaar van 1985 vloog Nimeiry naar de VS om zijn zaak te bepleiten. Bij zijn terugkeer pleegden officieren onder generaal Abdul Rahman Suwar al-Dahab een coup. Nimeiry mocht als balling naar Egypte en de SSU werd ontbonden. Een Voorlopige Militaire Raad met de generaal als voorzitter vormde het interim-bestuur. De staatsgreep kreeg brede steun van een bont palet van tegenstanders van Nimeiry: de Moslim Broederschap, de Republikeinse Broederschap, de Socialistische Partij, de Democratische Unie Partij, de Baath-partij, de UMMA-Ansar, de NUP, de Communistische Partij en het sterk opkomende NIF, het Nationaal Islamitisch Front van Hassan al-Turabi, met de NCP, de National Congress Party als politieke partij van dit Front: in feite het hele politieke palet van die dagen; zo groot was de weerzin na tien jaar Nimeiry geworden. Verkiezingen en een nieuwe grondwet werden aangekondigd voor 1986.

Na die verkiezingen werd Ahmad Ali al-Mirghani van de Democratische Eenheidspartij DUP de president van Soedan, met de ervaren Sadiq al-Mahdi van de gematigde nationale alliantie UMMA/NDA als premier. Vanwege de oorlog stemde het zuiden niet mee. Maar na drie jaar werd dit democratische experiment abrupt doorbroken door een staatsgreep door generaal-majoor Omar Hassan Ahmad al-Bashir, met steun van het leger en het inmiddels machtige

NIF van Hassan al-Turabi. Zij noemden dit hun Ingreep tot Redding van de Natie: in feite een radicaal-Islamitische coup. Premier Sadiq al-Mahdi kreeg de schuld van alles en werd gevangen gezet. Al-Inqaz, de 15-koppige Revolutionaire Commandoraad voor de Nationale Redding, kreeg de regeringsmacht. Een premier en politieke partijen werden niet meer nodig geacht. Omar al-Bashir zou die macht 30 jaar lang niet meer afstaan. Hij verziekte, met ruime steun van de Saoedi's, zeer bewust een aarzelend proces van democratisering en vrede.

3.3 Ethiopië sloot in 1951 een verdrag van vriendschap en samenwerking met de VS

In 1953 kwam daar ook een militair verdrag bij. Vanaf toen kreeg Ethiopië Amerikaanse giften, leningen en investeringen. Een groot team adviseurs trainde de leiding en eenheden van het leger. De VS leverde ook veel wapens en vliegtuigen. Tegelijkertijd voorzag de USSR buurland Somalië onder Siad Barre op vergelijkbare schaal van adviseurs, training, tanks en vliegtuigen. In het kader van de pas begonnen Koude Oorlog vond in de Hoorn een indrukwekkende wapenwedloop plaats die niet bijdroeg aan welzijn en vriendschap onder de onderling toch al stekelige volken. In het dwangmatig met Ethiopië verbonden Eritrea kwam een grote Amerikaanse militaire basis. Ethiopië sloot zich ook aan bij de Ongebonden Landen en werd populair op pan-Afrikaans gebied. In 1958 vestigde de Economische Commissie voor Afrika van de VN zich in Addis Abeba. Tijdens de pan-Afrikaanse topconferentie in 1963 werd de Organisatie van Afrikaanse Eenheid, de OAE, geconcipeerd die ook in Addis werd gehuisvest. Het initiatief kwam van de presidenten Ahmed Sékou Touré, William Tubman en Kwame Nkrumah tijdens hun historische ontmoeting in Saniquelle, Liberia, 1963. Zij betrokken Gamal Nasser en Haile Selassie bij hun plannen. Zo werden de Casablanca Groep (progressief, onafhankelijk, socialistisch), de Monrovia Groep (pro-westers, conservatief-liberaal), en de Arabische Groep (Maghreb, Egypte, Hoorn en politiek gemengd) het eens over een eerste agenda voor pan-Afrikaanse samenwerking. Gezien het verleden was dat niet vanzelfsprekend en zeker niet gemakkelijk.

Keizer Haile Selassie I regeerde met zijn uitgebreide Amhaarse familie, adel en hofhouding. Hij werd gesteund door de corrupte feodale oligarchie en de behoudzuchtige orthodoxe kerk, met minachting voor de onderworpen volken en met een vrouwonvriendelijke cultuur en een grote afstand tot het gewone volk. Toch probeerde de keizer zich in de wereld als progressief te profileren. In de jaren '50 werd de situatie in Ethiopië verwarrend. De tijd vrat aan het feodale stelsel van grootgrondbezit, verplichte dienstverlening en horigheid aan de adel, pacht met woekerrentes, adellijke geldschietters en schuldafhankelijke slavernij van landlozen en arbeiders. In de provincie hadden de Oromo-volken zich nooit neergelegd bij hun kolonisatie door de Amharen van generaties geleden. En binnen de nationale elite veranderden de verhoudingen snel. Sterke, vrije vrouwen en intellectuelen kwamen daar op.

Eind 1955 werd het staatssysteem iets gedemocratiseerd. Er kwam een parlement met twee kamers, maar nog zonder politieke partijen. De Kamer werd gekozen via geheime algemene stemming; de keizer selecteerde en benoemde zelf de leden van de Senaat. De eerste algemene

verkiezingen van 1957 riepen veel agitatie op. Eind jaren '50 kwamen in het zuiden boeren in opstand. Ook bij de spoorwegen en op de plantages rebelleerden arbeiders tegen de archaïsche arbeidsomstandigheden. In 1959 barstte die in Addis Abeba uit in een opstand van gewone mensen, arbeiders en studenten. Maar de politie, het leger en het uitgebreide netwerk van verklikkers kregen het volk weer in het gareel. Demonstranten verdwenen in gevangenschappen en kampen. Overgebleven leiders bleven hervorming eisen, met afschaffing van de feodaliteit en verdeling van grond onder landloze boeren, met leningen voor eigen bedrijfjes. De keizer beval toen dat elk huishouden dat grond kreeg een vast bedrag aan de keizerlijke familie moest betalen, want hij was immers de enige eigenaar van al het land. Begin 1965 besprak het parlement de nieuwe wet op de landhervorming. In dit voorstel mochten pachters de helft van hun productie zelf houden. Maximale tarieven voor het huren van ossen en ploegen van de eigenaar werden vastgesteld. Graanzaden moesten worden verstrekt tegen lage krediettarieven. Grondbezitters mochten niet langer hun belastingverplichtingen op hun pachters afschuiven. De wet werd algemeen gezien als een genereuze verbetering; studenten demonstreerden ter ondersteuning ervan. Maar de uiterst conservatieve Senaat van de Keizer en zijn familie verwierpen dit voorstel. Verder gebeurde er niets. Militairen die het leger verlieten, kregen wel stukken staatsgrond in vruchtgebruik met na verloop van tijd recht op eigendom.³³

Vanaf 1966 werden nieuwe stappen gezet op weg naar democratisering. Er kwam een systeem van vertegenwoordigende groepen rond thema's en belangen met recht op parlementaire interpellatie. Een premier mocht regeringen samenstellen en ruimere autonomie voor de provincies werd voorbereid. Het verbod op politieke partijen bleef bestaan. De keizer maakte goede sier in het buitenland terwijl binnen Ethiopië de onvrede groeide. Die nam toe tijdens ernstige voedseltekorten in Wollo en Tigray in het noorden, en later ook in de steden. In 1973 ontaardden die in een door de regering genegerde hongersnood. Dankzij Jonathan Dimbleby's BBC-productie *The Forgotten Famine of 1973* kreeg de wereld daar kennis van.³⁴ Voedsel- en brandstofprijzen stegen snel en het volk uitte zijn woede met muiterij, demonstraties, stakingen en vernielingen. Politieke partijen om de onvrede te kanaliseren waren er niet. Wel waren er de georganiseerde studenten, de groeiende stedelijke middenklasse, vakbonden, en delen van het leger. Die moedigden het volk aan om verdere stappen te eisen van de regering. EPRP werd opgericht, de Revolutionaire Partij van de Ethiopische Volken, en in 1976 MEISON, de Socialistische Beweging van Haile Fida die massaorganisaties en buurtcomités organiseerde.

3.4 De Revolutie van 1974 en de jaren van de Rode Terreur

De Revolutie van 1974 begon met muiterij van de Vierde Brigade in de zuidelijke provincie Sidamo. De sterk verdeelde militaire top van de keizer pakte die verkeerd aan, waarna de opstand zich snel uitbreidde. De regering sloot progressieve groepen uit van deelname aan de politiek. Haile Selassie verving tweemaal een premier en gaf de feodale adel weer alle macht terug. Maar

³³ L.O. Lempert & L.N. Feonov. *A history of Africa (1918-1967)*, p. 335.

³⁴ Over het aantal doden uit die dagen heeft altijd onenigheid bestaan, maar het waren er zeker veel.

de militairen zetten door. Zij dwongen de keizer tot concessies en maakten vervolgens een einde aan zijn bewind. Een groep officieren van de Holeta-groep zette hem af in september 1974. Het Holeta Centrum leidde zonen van arme kleine boeren op tot militairen. Vergeleken met andere militairen voelden die zich benadeeld wat betreft verzorging, soldij en privileges en hun families leden honger. Zij verzetten zich tegen de meer elitaire eenheden en de Keizerlijke Lijfwacht. Zes maanden eerder hadden zij zich samen met andere eenheden heimelijk verenigd in het AFCC, het Coördinerend Comité van Leger en Politie, de Derg.

Bij het bloedbad in het paleis werden leden van de keizerlijke familie, van de hofhouding en loyale officieren gedood. De keizer ontsnapte levend, maar werd gevangen genomen. Leden van de aristocratie, van de regering en hoge militairen werden gearresteerd en schuldig bevonden aan de hongerdood van twee- tot driehonderdduizend mensen. Velen van hen werden geëxecuteerd. Binnen een jaar overleed keizer Haile Selassie I in gevangenschap. Misschien werd hij vermoord, of hij stierf aan een verwaarloosde prostaatkanker, of aan suikerziekte. Elke theorie had aanhangers en echte feiten werden nooit vastgesteld. Volgens een hardnekkige populaire versie zou Mengistu de keizer eigenhandig hebben gedood. Zijn stoffelijke resten werden acht jaar later gevonden onder een toilet van het paleis. Pas in 2000 werd hij onder geringe belangstelling herbegraven in de Triniteits-kathedraal. Zo diep zat toch de haat.

De revolutie bracht een omslag teweeg in de internationale betrekkingen. President Carter van de VS verbrak de samenwerking. Rusland en Cuba stapten in het ontstane gat en lieten het moeilijke Somalië aan de VS over. Toen kwamen massaal Russische wapens naar Ethiopië dat al veel Amerikaanse wapens had, en veel Amerikaanse wapens naar Somalië, dat er al veel van Rusland had. De rebellen in Eritrea en de Ogaden kregen ze van alle partijen, van Cuba tot Saoedi-Arabië, van Europa tot de VS. De internationale wapenhandel bloeide als nooit tevoren. De Derg werd PMAC, de Voorlopige Militaire Bestuursraad van Ethiopië, met luitenant-generaal Aman Mikael Andom als voorzitter. De PMAC radicaliseerde snel. Andom werd al in november 1974 gefusilleerd. Een vuurpeloton doodde zijn opvolger generaal Teferi Bante begin 1977. Luitenant-kolonel Atnafu Abate werd na negen maanden omgebracht door majoor Mengistu Haile Mariam die in december 1977 de vierde voorzitter werd. Die kreeg het leger onder controle en maakte een einde aan de strijd tussen de facties. Daarvoor moesten er nog wel acht topmilitairen dood. Onder zijn strakke leiding had de PMAC veertien jaar alle macht in Ethiopië onder de slogan Ethiopia Tikdem!, 'Ethiopië Vóór Alles!' Maar eerst moest de revolutie nog schoonmaak houden in de 'verrotte maatschappij' om er daarna iets moois van te maken. Dit was nagenoeg een kopie van de Russische revolutie van 1918 en later.

1977-1978 waren de jaren van Rode Terreur waarin vooral leden van de revolutionaire volkspartij EPRP het moesten ontgelden. Daarna kwam de socialistische MEISON aan de beurt. Volgens Mengistu waren zij contrarevolutionairen die de dood verdienden. Er vielen duizenden doden, veel burgers verdwenen spoorloos en er werd buitengewoon veel gemarteld. Het Politieke Bureau van Girma Kebede, Mengistu's zwager en halfbroer, voerde met zijn gewapende burgermilities klopjachten uit. Later kwam daar de beweging van de Vlam van de Revolutie bij, met bewapende Ethiopiërs die in het Oostblok waren opgeleid. MEISON hielp aanvankelijk de

milities bij het uitmoorden van EPRP, en Mengistu gebruikte de Vlam om MEISON te elimineren. Volgens Amnesty werden in twee jaar Rode Terreur een half miljoen Ethiopiërs vermoord; een huiveringwekkend voorbeeld van hoe ook hier een revolutie haar eigen kinderen opvrat. Deze revolutie speelde zich vooral af in de steden.

Het bij elkaar houden van de natie was voor het regiem belangrijker dan de ontwikkeling van de economie, de landbouw, diensten en voedselveiligheid. Zestig procent van de begroting ging in leger en veiligheid, en nog geen stuiver per boer per jaar in landbouwontwikkeling. Zo werd honger een politiek-economisch gegeven. Niet de droogte gaf de doorslag, maar de combinatie daar van met zuinigheid, oorlog, terreur, militarisering en gedwongen volksverhuizingen. Vanaf 1982 stierven in het noorden na het uitblijven van regens weer duizenden burgers. In december 1982 informeerde de Ethiopische NGO Agri-Service Ethiopia zijn partners Oxfam (VK) en Novib (NL) in detail over de ernst van die situatie. Er kwam een noodhulpprogramma met een eerste grote financiering door de Nederlandse overheid, aangevuld door de Britse. Daarmee werden in een vroeg stadium 300.000 tot 400.000 levens gered, ook al kwam er verder nog weinig respons. De droogte- en hongerperiode van de jaren '70 had de revolutie ontketend, maar in 1983 werd het veel erger. De regering waarschuwde het buitenland voor de dramatische gevolgen van de aanhoudende droogte. De internationale gemeenschap reageerde niet: het afgrijzen over de Rode Terreur zat nog diep. De VS voelde zich door Ethiopië verraden en hield voortaan in Somalië het wankelende regiem van Siad Barre overeind. Pas in oktober 1983 werden in de rijkere landen de burgers wakker geschud door een nieuwe Britse TV-film over sterfte en grootschalig lijden in Ethiopië. Vijf miljoen burgers in twaalf provincies, waaronder de opstandige provincies Eritrea en Tigray, werden bedreigd. Begin 1985 was het graantekort 1,2 miljoen ton. Er waren toen al een half miljoen hongerdoden. In Nederland kwam de actie Eén voor Afrika van de grond, en in de Angelsaksische landen de Band Aid en Live Aid concerten. De bevrijdingsbewegingen van Eritrea (EPLF) en Tigray (TPLF) hadden hun eigen noodhulpprogramma's in bevrijde gebieden die in die dagen werden ondersteund door een consortium van westerse NGO's.³⁵

In 1984 werd, ondanks de hongercrisis, het tienjarig jubileum van de revolutie gevierd. De door PMAC opgerichte eenheidspartij EWP, de Ethiopische Arbeiders Partij, herbevestigde het socialisme als koers. Een nieuw parlement, de Shengo, werd gekozen en geïnstalleerd. De regering kondigde de oorlog aan tegen separatistische, regionalistische en feodale groepen. Dat was een dreigement aan de Oromo's in het zuiden, de Eritreeërs en Tigrayers in het noorden en de Somaliërs in het oosten. Volgens de nieuwe grondwet kwamen er vijf autonome regio's met 25 administratieve districten. Eritrea zou zich in enkele opzichten autonoom mogen besturen, wat Eritrese rebellen afdeden als koloniaal en onacceptabel. In de Ogaden werd als reactie het ONLF opgericht, het Nationale Bevrijdingsfront van de Ogaden. Er waren gewapende opstanden in Eritrea, Tigray, Wollo, Gondar, Oromo en Ogaden.

³⁵ Als medewerker in het veld van Novib (het latere Oxfam-Novib) aan deze programma's in Ethiopië, Eritrea en Tigray schreef ik een uitgebreid verslag vanuit Ethiopië en Eritrea in het maandblad *Onze Wereld*.

Eind 1987 werd er bloedig gevochten tussen Ethiopië en Eritrea. Het Eritrese EPLF veroverde het omstreken gebied van Af Abed, een Ethiopische enclave bij Nakfa in Eritrea. Zij namen 8.000 Ethiopische soldaten, drie Russische adviseurs en een legercommandant gevangen. Het Tigrayse TPLF, Tigrayan Peoples Liberation Army, veroverde enkele steden waaronder het belangrijke centrum Wukro (Ogoro, Dongolo) in het noorden. Gesterkt door die successen besloten zij tot meer militaire samenwerking en meer aanvallen op Ethiopische troepen. Veel Ethiopische soldaten waren door de hongerperiode al gedemoraliseerd. In 1989 kwamen in de frontlinie hele Ethiopische divisies in opstand. Generaals waagden een poging tot staatsgreep. Mengisto kwam terug uit Duitsland en brak de rebellie. Hij liet tientallen hoge officieren executeren, maar dat mocht hem niet meer baten.

3.5 Eritrea verzette zich tegen het opgedrongen federatieve verband met Ethiopië

De journalist-vakbondsleider Idriss Mohammed Adem richtte in 1958 in Caïro ELF op, het Eritrese Bevrijdingsfront. Eritrea had volgens het sinds 1948 geldende internationale volkenrecht als voormalige Italiaanse kolonie recht op onafhankelijkheid. Maar in 1950 nam de VN de dubbelzinnige Resolutie 390 (V) aan die de Eritreeërs als volk erkende, maar wel binnen een federatief verband met Ethiopië. Want de VS en Engeland wilden koste wat kost de controle over de Rode Zee houden. Volgens John Foster Dulles, de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, wogen de geopolitieke belangen van de VS zwaarder dan die van de Eritreeërs.³⁶

Het door Ethiopië benoemde Eritrese Parlement koos in 1961 samen met het Ethiopische Parlement voor opheffing van de federatie en totale inlijving van Eritrea in Ethiopië. Daarmee begon de guerrilla-oorlog voor de bevrijding van Eritrea die 30 jaar zou duren. Het ELF liet zich onder sergeant Hamid Awate kennen als een organisatie die een Islamitische Staat wilde vestigen. Dat botste met de andere stroming binnen ELF die een seculiere Marxistische staat voor ogen had. De confrontatie leidde tot afsplitsing van EPLF, het Eritrese Volksbevrijdingsfront. Na Soedanese bemiddeling vormden zij in 1974 wel een gezamenlijk militair commando. Conservatieve Arabische regeringen steunden, ook op advies van de VS, het ELF, en stookten tegen EPLF. Seculiere, democratische en socialistische regeringen steunden juist het EPLF tegen ELF. Zo prominent speelde de Koude Oorlog aan de Rode Zee; voor de VS genoeg reden om het zelfbeschikkingsrecht van Eritrea te frustreren. Ook na de Ethiopische Revolutie bleven de Eritreeërs zich verzetten. Het EPLF werd sterker, maar ELF versplinterde. Pogingen van Saoedi-Arabië en Soedan om ze in één raad te herenigen, faalden. In 1980 versloeg EPLF het ELF, splinters daarvan voegden zich bij EPLF en de rest trok naar kampen rond Kassala, Gedaref en Qual 'n Nahal in Soedan. EPLF opende zich voor moslims en christenen, deed aan etnische en religieuze tolerantie en verschoof van ideologisch marxisme naar een meer pragmatisch-socialistische aanpak.

³⁶ Jos van Beurden. *Landenreeks Ethiopië-Eritrea*, KIT, NOVIB, NCOS, 1994, p. 58.

Tussen 1976 en 1979 bevrijdde EPLF grote delen van Eritrea en enkele steden. Binnen de bevrijde gebieden kwamen programma's voor landbouw, gezondheidszorg, onderwijs, bodembeheer, erosiebestrijding en waterconservering. Ethiopië had het te druk met de Ogaden, op de hooglanden moest het gezag van het nieuwe regiem nog goed gevestigd worden, en in het zuiden rebelleerden de Oromo's. Toen die zaken geregeld waren, kwam Eritrea weer aan de beurt. In 1979 rukte het Ethiopische leger samen met Russen en Cubanen op. Op Nakfa na moest EPLF alle steden opgeven. Het trok zich terug in de onherbergzame Sahel-provincie. Mengistu vestigde in Massawa zijn commandocentrum. Van daaruit leidde hij het Rode Ster Offensief met 1983 als hoogtepunt. Met 80.000 man viel Ethiopië 40.000 Eritreeërs aan.

Vrouwen vormden 1/3 van de EPLF-strijders. Zij waren de ruggengraat van de Eritrese revolutie. De Eritreeërs veroverden grote hoeveelheden wapens, tanks en kanonnen. Zij werden niet verslagen maar trokken zich tactisch terug achter de lijn Kassala-Nakfa. Ten noorden daarvan, in de Sahel-provincie, lag het Vrije Eritrea. In de nabij gelegen Soedanese steden Port Sudan, Gedaref en Kassala waren hoofdkwartieren, steunpunten en logistieke centra waar oorlogsgewonden en transportmiddelen werden opgelapt. Daar werkten zij samen met het TPLF van Tigray, dat ook tegen het Ethiopische regiem vocht, maar zonder zich te willen afscheiden. In 1985 probeerden Ethiopische troepen weer om de Eritrese linies te doorbreken. De oorlog liep vast in een frontlijn van 400 km, met loopgraven en ingegraven stellingen van waaruit de legers elkaar beschoten en luchtaanvallen en guerrilla-acties ondernamen.

In het noorden van Ethiopië zaten veel deserteurs ondergedoken in dorpen en stadjes. Die meenden dat dit niet hun oorlog was en zij hadden geen hekel aan Eritreeërs. Zij wilden bij hun ouders, vrouwen, kinderen zijn en niet sterven voor de grillen van de bazen van het land. In vrede wilden zij voedsel verbouwen, vee weiden, druiven telen en kinderen krijgen, meer niet.³⁷ Die kans kregen zij want in 1989 haalde Mikhael Gorbachev alle Russische militaire adviseurs naar huis. De Koude Oorlog was over. Hij riep op tot onderhandelingen. Met de hulp van Jimmy Carter begonnen die eind 1989. Intussen vocht het EPLF door. In februari 1990 veroverde het Massawa, en begin 1991 de garnizoensstad Dekemhare. In mei 1991 trokken EPLF-strijders Asmara binnen, en daarna viel ook Assab. Toen stond heel Eritrea onder het gezag van de EPLF van Isayas Afewerki. EPLF en ELF vochten nog hun eigen oorlog uit, met EPLF als winnaar. Er kwam een voorlopige regering van bevrijd en zelfstandig Eritrea.

3.6 In de haven-enclave Djibouti waren twee volken, Afars en Issas, bij elkaar geperst

Daar leefden 300.000 mensen met een hek er omheen. Het gewapend verzet tegen Frankrijk was voorbij, het was eind 1977, en Djibouti werd onafhankelijk. Hassan Gouled Aptidon werd de eerste gekozen president van de Republiek Djibouti. Hij bleef 20 jaar aan de macht. Het Frans werd er de formele taal. Politieke participatie van de burgers werd aangemoedigd. Gouled

³⁷ Jos van Beurden. De vergeten oorlog in Eritrea. Een verslag uit de loopgraven. *Vrij Nederland*, 27 juni 1987, pp. 20-29. Ook mijn eigen gesprekken met mensen in het noorden. Jos en ik draaiden daar om elkaar heen.

streefde naar nationale eenheid door evenveel Afars als Issas in zijn kabinet op te nemen, hoewel de Issas tweederde van de bevolking uitmaakten. Ook het nieuwe leger werd evenwichtig samengesteld. Maar de Afars voelden zich toch gediscrimineerd na decennia lang door Fransen te zijn voorgetrokken. Het nomadische Afar-volk leefde ook in Ethiopië en Eritrea en had weinig op met nationale grenzen. In het woestijnachtige, hete, vulkanische Danakil-gebied in noord-Ethiopië was ARDUF actief, het Revolutionaire Democratische Eenheidsfront van de Afars, met de mogelijkheid om uit te wijken naar Eritrea en Djibouti. De Afars waren ontevreden met de herverdeling van hun traditionele graasgronden en waterputten over gescheiden landen en eisten hun eigen Afarland terug; herstel eigenlijk van het oude sultanaat-koninkrijk Aussa (Assaw), ooit een afsplitsing van Adal. Zij waren daar voor niet te beroerd om toeristen te ontvoeren. De Somalische Issa-clans in Djibouti waren meer gevestigd. De balans tussen de twee volken bleef moeilijk, met Afars als wantrouwende minderheid en Issas als de meerderheid waarvan de elite de macht en de economie controleerde. De rest van het volk moest hard werken voor weinig geld. Die elite zette soldaten en politie in om het volk kort te houden.

De Arabische Liga nam Djibouti genereus op. Daardoor raakte de Liga betrokken bij conflicten tussen Ethiopië, Eritrea en Somalië. De grenzen in de woestijn waren open, het hek was lek, veel Somaliërs uit de Ogaden vluchtten naar Djibouti dat zich neutraal en humaan opstelde. Ethiopië en Somalië wilden allebei deze enclave wel hebben. Omdat Eritrea de havens van Asmara en Assab voor Ethiopië afsloot, had Ethiopië Djibouti nodig. Afars waren Ethiopiërs, dus claimde Ethiopië de haven. Maar nee, vond Somalië, de meerderheid van de mensen daar is Somaliër. Het moet dus van ons zijn. Samen delen of beheren was geen reële optie en dus ging het fout.

In 1979 herstelde Gouled de relaties met de buurlanden die toen Djibouti als autonoom land erkenden. Na 1981 werden met de hulp van UNHCR 100.000 vluchtelingen uit Djibouti vrijwillig teruggebracht naar Ethiopië, Eritrea en Somalië. In dat jaar werd Barkad Gourad Hamadou premier, steunend op zijn machtsbasis in het de facto éénpartijsysteem. Want na een paar jaar bezetten de Issas toch weer alle sleutelposities. Klachten over groepsbevoordeling en onderdrukking van politieke oppositie op etnische grondslag werden afgewezen. In oktober 1981 bepaalde de president dat er maar één partij mocht zijn; de door hem opgerichte nieuwe RPP, de 'Volksassociatie voor de Vooruitgang'. Hij wilde nationale eenheid; geen splijting vanwege etniciteit of godsdienst.

In 1987 werd Gouled als enige kandidaat met ruim 99% herkozen en de RPP kreeg alle zetels in het parlement. Er was geen zichtbare oppositie, maar dat duurde niet lang meer. Aan het einde van de Koude Oorlog meende het volk wel degelijk recht te hebben op oppositie. Het organiseerde en bewapende zich, en er werd gevochten tussen het leger en FRUD, de nieuwe Afar-guerrillabeweging, het Front voor Herstel van de Eenheid en de Democratie. Onder Franse druk onderhandelde Gouled in 1991 met de oppositie terwijl de gevechten doorgingen. Amnesty International beschuldigde de regering van het martelen van politieke gevangenen.

3.7 Het verscheurde, verdeelde Somalië werd in juli 1960 onafhankelijk

De elkaar bestrijdende clans waren eeuwenlang door Egyptische, Arabische, Turkse en Europese kolonisatoren met harde hand onderdrukt, tegen elkaar uitgespeeld en uitgebuit, zonder zicht op eigen autonome economische, politieke en culturele ontwikkeling. Tegelijk werden de Somalische eenheid en gedeelde identiteit bepaald door hun pastoraal-nomadische levenswijze, de min of meer gedeelde taal,³⁸ de betrekkelijke etnische uniformiteit en het gezamenlijke geloof. Verzet tegen de christelijke cultuur en de buitenwereld versterkte hun samenhang.

De nieuwe Nationale Assemblee koos Adan Abdulle Osman Dar, tijdens het Britse mandaat de voorzitter van de Wetgevende Raad, tot de eerste president van Somalië, en Abd ar-Rashid Ali Shirmarke als de premier. In het parlement kwamen de samengevoegde vroegere wetgevende raden van het ex-Italiaanse Trustgebied en het Britse Protectoraat. De twee belangrijkste partijen uit de koloniale tijd, de Somalische Jeugdliga en de Somalische Nationale Liga, stelden de eerste regering samen. Die hield in juli 1961 een referendum over een ontwerpgrondwet naar Brits model dat met grote meerderheid werd aangenomen. Zo kreeg Somalië algemene rechtstreekse en geheime verkiezingen voor een nationale Assemblee met wetgevende en controlerende macht. De gekozen president en premier stelden als uitvoerende macht een regering samen. Dat was het Westminster Model in de Hoorn van Afrika: een voor de Somalische samenleving wezensvreemd systeem dat nooit kon werken. De leiders vonden dat de staat de economie moest sturen. Zij hanteerden de term democratisch socialisme, waaraan ieder zijn eigen uitleg gaf. Voor de Jeugdliga lag het accent op privaat-publieke samenwerking. De nieuwe SNDU, de Nationaal Democratische Unie Somalië, was radicaler, met eisen voor hervorming, confiscatie van buitenlandse eigendommen, invoering van de achturige werkdag, en verhoging van de levensstandaard, te realiseren samen met Afrikaanse, Aziatische en socialistische landen. Daarvoor moest Somalië de Europese Gemeenschappelijke Markt verlaten en zich sterk maken tegen het kolonialisme. In 1967 kwam de radicalere Socialistisch-Revolutionaire Arbeiderspartij er nog bij.

In 1963 verbrak de regering de banden met Engeland dat het zuidelijke deel had geannexeerd en aan Kenia overhandigd. Eigenlijk pakten de Britten het stuk terug dat zij in 1923 aan Italië gaven. Somalië viel Kenia aan: de eerste grensoorlog. Volgens Somalië had Frankrijk Djibouti afgenomen, Ethiopië bezette de Somalische Ogaden en Engeland en Kenia stalen het Habaswein-gebied van Somalisch Juba. In die gebieden woonden sinds mensenheugenis Somalische clans. Dat land moest dus worden teruggegeven of -genomen. Vanuit deze logica hernieuwde zich de oude droom van Groot-Somalie. Dat leverde territoriale en grensconflicten op met alle buurlanden. Keizer Menelik II van Ethiopië had eind 19^e eeuw de Ogaden veroverd. In 1964 viel het Somalische leger de Ogaden binnen, wat uitliep op een gewapende confrontatie met het Ethiopische leger. De OAE greep resoluut in en bemiddelde. Er kwam een wapenstilstand en

³⁸ De elites spraken Engels en Italiaans, en het Somalisch was de taal voor het volk. Tussen de regio's bestaan wel significante taalverschillen. Pas toen het Somalische schrift kon worden vastgelegd, gingen ook steeds meer leiders over tot die taal. In de eerste jaren was het al dan niet voeren van een ex-koloniale taal een bron van veel conflicten onder de nationale elites.

een 30 km brede gedemilitariseerde zone waarachter de troepen zich terugtrokken. Toch vonden er nog regelmatig incidenten plaats.

In 1967 spraken de regeringen, na bemiddeling namens de OAE door Tanzania, maatregelen af om tot vreedzame samenwerking te komen. In de Ogaden zelf bleven goedbewapende Somalische nomaden voor onrust zorgen door te weigeren zich onder de Ethiopische christelijke feodaliteit te schikken. Na de Ethiopische Revolutie van 1974 verschoof de gunst van de Sovjetunie van Somalië naar Ethiopië, en Somalië kreeg de Amerikanen als partner. Regeringen en niet-Somalische volken van de buurlanden bleven de Somaliërs altijd wantrouwen, maar verjagen konden zij ze niet. Zo bleef het altijd moeilijk om te weten welke etnische Somaliër een burger was van Kenia of Ethiopië en welke niet.

Veel nieuwe Somalische partijen ontsproten uit specifieke clanbelangen. Anderen zagen die als bedreigend voor hún clanbelangen, en dus voor de nationale eenheid en samenhang. De radicalere socialisten wilden vechten tegen feodale en semi-feodale tendenzen binnen de clans: Volgens hen waren dat uit te roeien restanten van het koloniale verdeel-en-heers systeem. Feitelijk waren die patronen veel ouder, voorkoloniaal, maar wel uitgespeeld door de koloniale machthebbers. De bij elkaar 67 partijen waren in handen van de onderling verdeelde kleine geletterde minderheid. De grootste partijen gijzelden in feite de regering die zodoende werd gecontroleerd door een nog kleinere minderheid. Al gauw verviel die regering in corruptie, politieke fragmentatie, het dienen van het eigenbelang en dat van clan en familie, en het toegeven aan neokoloniale verleidingen. Incompetentie was een groot probleem bij deze leiders van de natie. Weinigen waren er voor geschoold en ervaring ontbrak. Bij verkiezingen in 1964 won de Jeugdliga de meeste stemmen, de Nationale Socialisten werden tweede en de Democraten derde.

De Jeugdliga bepaalde de hele regering en Abd-ar-Razaq Haji Husseyn werd premier. Drie jaar later werd de vroegere premier Abd-ar Rashid Ali Shirmarke president van Somalië. De regering Husseyn diende haar ontslag in en een nieuw team werd samengesteld met Muhammad Hadji Ibrahim Egal als premier. Maar het ging niet goed. De bestuurlijke chaos groeide en in oktober 1969 hield het leger het voor gezien. Veel Somalische officieren waren opgeleid op de Britse militaire academie Sandhurst, anderen in Italië, weer anderen in het Oostblok. Officieren onder generaal Siad Barre van de Darod-clan namen de macht in handen, ontsloegen regering en parlement, en installeerden een door het marxistisch socialisme geïnspireerde Opperste Revolutionaire Raad. Die nationaliseerde de sleutelsectoren van de economie. In recordtijd alfabetiseerden de nieuwe leiders 90% van het volk. De Raad wilde het reactionaire moslimgeloof uit feodale tijden bestrijden, en modernisering was het motto.

In 1976 werd een nationale eenheidspartij geïnstalleerd als voorhoede van de revolutie: de SPRS of Revolutionaire Volkspartij van Somalië. Daarin zaten zowel militairen als burgers. De partij verving de Opperste Revolutionaire Raad en nam alle andere partijen in zich op. Siad Barre en de SPRS meenden in die dagen dat buurland Ethiopië na de revolutie daar zwak en verdeeld was. Samen met het Ethiopisch-Somalische WSLE, het West-Somalië Bevrijdingsfront, trok het Somalische leger de Ogaden weer binnen en bezette daarvan in eerste instantie het grootste

deel. Maar Ethiopië kreeg steun van Cubaanse, Russische, Noord-Koreaanse en Jemenitische eenheden die samen de aanval afsloegen. Somalië stond alleen, want alle socialistische landen steunden nu Ethiopië en de VS was nog niet helemaal naar Somalië overgestapt. Deze invasie werd algemeen afgekeurd als strijdig met de afgesproken integriteit van Afrikaanse grenzen in het postkoloniale tijdperk. In maart 1978 trok Siad Barre zijn troepen terug. Hij verloor eenderde van zijn leger, de helft van de vliegtuigen en veel tanks en gevechtsvliegtuigen. Deze oorlog bracht Somalië ook in ernstige economische problemen. Ethiopië joeg een miljoen Somalische pastoralisten met hun kuddes de grens over. Dat veroorzaakte veel menselijke ellende, versnelde erosie en verlies van gezondheid en kwaliteit van vee. Ethiopië voerde de oorlog in de Oga-den tegen Somalische rebellen op.

De nederlaag frustreerde Siad Barre en zijn regering. Woedend stuurde hij nog aanwezige Cubanen en Russen het land uit, verscheurde het kameraadschapsverdrag en bood het Westen zijn exclusieve vriendschap aan. De VS accepteerde dat maar al te graag vanwege de strategische ligging van Somalië en bood de regering 100 miljoen dollar per jaar hulp aan. Als lid van de Arabische Liga vroeg Barre ook hulp aan de Saoedi's, Koeweit en de Emiraten. Die hielden dat nog af vanwege de vroegere marxistische keuzen en de onduidelijkheid over het toekomstige politieke en religieuze beleid.

In oktober 1977 speelde Somalië een belangrijke rol toen het Palestijnse PLF een toestel van Lufthansa met 86 inzittenden kaapte en op het vliegveld van Mogadishu neerzette. Siad Barre en de Duitse kanselier Helmut Schmidt onderhandelden. De geheime diensten SAS (Brits) en GSD9 (Duits) bestormden met succes het vliegtuig. Dit versterkte Barre's aanzien in het Westen en opende de deur naar meer financiële en militaire steun. In 1978 stelde Barre aan de Amerikanen bij Berbera een basis voor jachtvliegtuigen en nucleaire onderzeeërs ter beschikking. In ruil daarvoor kreeg hij voor 40 miljoen dollar aan wapentuig. De VS preste Arabische landen om Somalië ook te steunen.

In april 1978 mislukte het plan van een groep militairen voor wisseling van de wacht. Siad Barre en de SPRS werkten aan een nieuwe grondwet. Zij pakten ook nieuwe projecten aan: een suikerfabriek, een vleesverwerkende fabriek, verschillende overige kleine industriële bedrijven. Maar de weerstand tegen Barre en zijn partij nam toe. In oktober 1980 reageerde de president met het uitroepen van de staat van beleg. Na vier jaar experimenteren met een burgerregering riep hij de Opperste Revolutionaire Raad weer in leven. Geleidelijk, door slimme benoemingen, kreeg Barre's Darod-clan greep op het hele overheidsapparaat. In december 1986 koos het volk hem opnieuw en vrijwel unaniem als president. Om dat te vieren liet hij honderden gevangenen vrij. Somalië sloot vrede met Ethiopië en zag verder af van verovering van de Oga-den. Met Kenia werden afspraken gemaakt over technische en economische samenwerking in de Keniaanse Somalische regio. Somalië liet ook daar de territoriale claims vallen. Toch bleven de verhoudingen moeilijk. Er bleef een continue stroom vluchtelingen uit de Ethiopische Oga-den naar Somalië trekken. In 1988 waren het er 840.000. Toen kwam de tijd van de oplopende schulden en de economische crisis. Vanuit de andere clans vormde zich een sterke politieke oppositie tegen Siad Barre.

Door prekoloniale en koloniale ontwikkelingen waren de landen en volken enigszins met elkaar verbonden, soms door ontwikkeling van samenhang, soms door conflicten en oorlogen, soms door toeëigening, en zeker ook door landschap en klimaat. De wijze van kolonisatie van landen en volken van de regio door Turkse Ottomanen, Perzen, Arabieren, Jemenieten, Amharen, Engelsen, Fransen en Italianen versterkte veel warrigheid en animositeit tussen volken; een last voor de toekomst. De scharnier- en brugfunctie van de regio naar de Middellandse Zee, de Rode Zee en het Midden-Oosten maakte die ook aantrekkelijk voor wisselende en verstorende partijen in en na de Koude Oorlog.

B Economische en Maatschappelijke Ontwikkeling in Egypte en de ruimere Hoorn tot 1990

De landen werden in verschillende tijdvakken onafhankelijk. Van de regio had alleen Ethiopië ondanks allerlei pogingen om daar iets aan te doen, tandenknarsend geen eigen toegang tot de zee. Dat betekende een achterstand en hogere kosten van internationale handel en vervoer over zee. Periodieke droogte trof de meeste landen in deze oosthoek van de Maghreb, de Sahara en de Sahel. Economische winden die over de wereld waaiden, deden dat ook hier. De kosten van oorlogen drukten zwaar op de economieën in deze periode tussen de onafhankelijkheid en 1989, de jaren van de Koude Oorlog met grote impact op de regio. Droogte, oorlogen en wanbeleid leidden in de jaren '80 overal tot oplopende schulden die tot ingrijpen noodden en verzet opriepen.

3.8 Na de Egyptische onafhankelijkheid zette het regiem het gewone volk hard aan het werk

Het volk werd zoals altijd uitgebuit, arm en dom gehouden. Maar na 1952 kozen Nasser en zijn Vrije Officiëren voor een socialistische, nationalistische koers om het leven van de arme felahin te verbeteren. Het grootgrondbezit werd afgeschaft en hervorming ingevoerd. Egypte begon met de bouw van de Hoge Aswan Dam, een van de grootste dammen ter wereld, met daarbij het enorme Nassermeer, bedoeld voor elektrificatie van het hele land en betere beheersing van de Nijl. De kosten van de Zesdaagse Oorlog van 1967 drukten zwaar op de economie en Egypte kwam in grote problemen. Rusland sprong graag bij met leningen; de schuld bij die sponsor liep op naar 7 miljard dollar. Tussen 1952 en 1970 bouwde Nasser de economie om: van een koloniale economie in een meer nationale. Het aandeel van landbouw in het BNP steeg naar 50%. Daarbinnen daalde de katoen-export voor de helft, want diversificatie van gewassen werd het motto. Egypte begon ook arbeidskrachten en industrieproducten te leveren aan het olierijke Midden-Oosten. De economie groeide, maar de inflatie van overheidssalarissen steeg mee, evenals de prijzen van volksvoedsel. Dus bleef de nationale schuld toch oplopen. Steeds meer graan moest worden ingevoerd, want door de schulden kregen toch ook hier handelsgewassen voor de export voorrang boven de productie van voedsel. De steden groeiden snel. Voor

arbeiders werden de gewone dagelijkse kosten onbetaalbaar en steeds meer mensen raakten gefrustreerd.

De in 1967 in het Suezkanaal afgezonken schepen werden pas in 1975 gelicht. Het kanaal ging weer open en er werd begonnen met olieboringen in de Sinaï. Op korte termijn boden die ontwikkelingen geen soelaas voor de economische en sociale problemen. Dus werd er veel tegen de regering gedemonstreerd. Nassers beoogde verbeteringen voor de armsten raakten steeds meer uit het zicht. Zelf hadden die geen grip op de gang van zaken, maar de gevolgen raakten hen wel. Toen Sadat na 1972 de nationalisatie en herverdeling van land terugdraaide, wakkerde de op het land smeulende volkswoede aan. Onder druk van het IMF en de Wereldbank vervielen voedselsubsidies, kwijnden publieke diensten weg en daalden de lonen. De hogere middenklasse werd rijker, de rest van het volk armer. Islamitische partijen keerden zich openlijk tegen Sadat die in hun ogen Egypte aan het Westen uitleverde, de deur opende voor ongewenste modernisering, en elitevorming faciliteerde. Want na de dood van Nasser verleende Sadat meer concessies aan buitenlandse bedrijven. Er kwamen 1.300 nieuwe investeringsprojecten met bij elkaar een waarde van vijf miljoen dollar. Maar dat woog niet op tegen het verlies aan Arabische investeringen en giften na Camp David van 1979. Bovendien: dat Europese geld zat vooral in banken, gebouwen en diensten en niet in de productiesector. Die financiële injecties hadden geen effect op de groeiende werkloosheid van inmiddels 20%. De sterke verstedelijking maakte het nog eens extra gecompliceerd.³⁹

Na de moord op Sadat in 1981 kwam president Mubarak in actie tegen corruptie, onderdrukking en verpaupering. Hij liet onderzoek doen naar vermoedelijk door de Sadat-familie verworven rijkdommen. De oriëntatie op het westen bleef. Tussen 1980 en 1984 steeg het aandeel van vreemd kapitaal in de Egyptische economie substantieel. Het meeste kwam van de VS in de vorm van leningen van drie miljard dollar per jaar, waarvan 1,3 miljard voor militaire steun. De VS dekte de financiering van het Egyptische leger met geleend geld dat het aan Egypte doorleende. De armste Egyptenaren zagen geen verbetering en bleven ontevreden. Na de zoveelste prijsverhoging van brood braken in dorpen en steden in de delta zulke massale rellen uit dat de regering wel moest stoppen met uitvoering van IMF-beleid. Het IMF verplichtte toch tot het blijven snijden in subsidies voor voedsel en energie. De buitenlandse schuld was gestegen van 2,43 miljard dollar in 1970 tot 21 miljard in 1984; op 48 miljoen Egyptenaren rustte een schuld per burger van 450 dollar, ruim een gemiddeld jaarinkomen. De militaire schuld, vooral aan de VS, verzevenvoudigde. De bevolking groeide met 2,5 tot 3% per jaar, maar de nationale economie met slechts 3%.

De oplopende schulden vormden echt een groot probleem. De staat kon onmogelijk tegelijk diensten aan het volk betalen, en groot leger onderhouden en aan de schuldverplichtingen voldoen. Geld voor lonen, onderhoud, diensten en nieuwe investeringen was er niet. Alleen nog meer lenen gaf wat ruimte. De VS bleef 3 miljard dollar per jaar lenen en het IMF deed daar 1,5 miljard bij. Eind 1986 was de schuld van Egypte 35 miljard dollar. En de militaire uitgaven en

³⁹ *The Economist*, Annual Revue 1982.

het kapitaalverlies als gevolg van de oorlogen werkten nog negatief door.⁴⁰ Onder druk van het IMF schafte Egypte in 1985 de banengaranties voor academici af. Veel onproductieve ambtenaren werden ontslagen. Normaal gaf de overheid werk aan 1/3 van de arbeidsgeschikten, wat echt niet meer kon. Per jaar kwamen er 800.000 werkzoekenden bij die alleen een sterk groeiende economie zou kunnen absorberen, maar die was er niet. Dus verlieten meer mannen hun dorp voor werk in Koeweit, Irak of Libië; een sterk doorzettende trend. Dat maakte vrouwen verantwoordelijk voor hun gezin, wat leidde tot grote spanningen en ruzies in families, tussen moeders en zoons, en tussen vrouwen en de familie van de afwezige echtgenoot. De mannen verdienden meer geld, maar de sociale kosten in de dorpen waren hoog. Tegen het einde van de Koude Oorlog ervoer het volk de sociale en economische toestand onder Mubarak's strakke dictatuur als onaangenaam.

3.9 Met het onbenutte potentieel van het grote Soedan werd iets gedaan

Van de 850.000 km² geschikte landbouwgrond werd maar 15% gebruikt. De Witte en Blauwe Nijl, de Atbara, de Sobat en andere rivieren konden veel vruchtbaar land bevloeien. Granen, katoen, sesam, suikerriet, groenten en fruit deden het er goed. Meer dan de helft van de Soedanezen was boer, maar de helft werkte met archaïsche methoden en technieken, en anderen leefden nomadisch. Van de burgers woonde en werkte 40% in steden. President Nimeiry wilde voortvarend de nationale economie moderniseren. In 1970 schafte hij in West-Darfur, Kordofan en de Nuba-bergen het traditionele zelfbestuur van sjeikhs, sultans en clanleiders af en nationaliseerde er al het niet op naam staande land. Dat leidde tot botsingen tussen nomaden en boeren en tot nieuwe tribale conflicten. Droogte, wanbestuur en wapengeweld leverden misoogsten en voedseltekorten op. In die gebieden leden zeven miljoen mensen honger, maar de regering deed niets. Het al langer regionaal bestaande ongenoegen groeide uit tot rebellie tegen marginalisering door het Arabische Khartoum.

In het Atbara-gebied rond Kassala, Gedaref en Wad Medani leidde in de jaren '70 stimulering van grootgrondbezit tot verdrijving van kleine boeren. Rijke Arabieren begonnen er gemechaniseerde bedrijven voor graanverbouw. De verdreven boeren zochten en claimden land in Darfur, Central Province, Kordofan en de Nuba-bergen ten koste van de lokale bevolking. Ook in het noordelijke Nijlgebied vond in de jaren '60 en '70 vorming van grootgrondbezit met verdrijving van kleine boeren plaats met soortgelijke effecten. Tussen 1978 en 1985 werkten Eritrese vluchtelingen uit de ELF-kampen in het grensgebied tegen hongerloontjes op de grote bedrijven waar de kleine boeren en arbeiders waren verjaagd. Missionerende Islam-predikanten trokken er rond met paarden, trommels en vanen: 'Bezint en bekeert u; gij zijt allen kinderen van de ene grote Allah, gezegend zij zijn naam!'⁴¹ Het was de tijd van de overgang tussen het nog enigszins sociale beleid onder Nimeiry naar een veel harder, rechtser bewind op Arabisch-Islamitische grondslag. Dat was mogelijk een reactie op de slechtere verhoudingen tot de grote

⁴⁰ *The World Guide* 2001/2002, p. 218.

⁴¹ Eigen waarnemingen.

wereldmarkt, onder druk van het geld en de macht van de Arabische staten die van Soedan granen en vee kochten.

In die jaren begonnen USAID, Wereldbank en het Soedanese Ministerie van Landbouw met veel geld uit Saoedi-Arabië aan het ambitieuze Western Sudan Agricultural Research Project 1976-1986⁴² in de Nuba-bergen, Gazalah, Blue Nile en Gezirah. Het sloot aan op oude koloniale projecten. In deze nieuw te ontwikkelen regio's waar niet-Arabische volken leefden, werd gemechaniseerde landbouw gepland. Daar moesten Arabische ontheemden uit Atbara en de noordelijke Nijl-zone een nieuwe toekomst vinden, evenals naar die streken trekkende volken uit Kordofan en Darfur. Het moest de graanschuur worden van Afrika en de Arabische wereld. Maar het project werd nooit afgemaakt. Het geld raakte op, president Nimeiry die deze overgang moest meemaken en aansturen werd in 1983 afgezet, en Soedan ging failliet. Al onder Nimeiry werden ook haalbaarheidsonderzoeken gedaan voor de Meroë High Dam in de Nijl in Nubië. Er moest een heel groot waterreservoir komen en de dam moest veel elektriciteit leveren. Onder dwang werden 70.000 mensen geëvacueerd en elders gevestigd. Maar ook dat bleef bij plannen want geld was er niet. Pas in 2004 begon dankzij de olie-inkomsten de eerste bouw-fase door Chinese, Duitse, Franse en Engelse aannemers. In 2009 werd de dam opgeleverd en in gebruik genomen, zeer tegen de zin van Egypte vanwege al dat Nijlwater dat niet meer over de grens doorstroomde.

Soedan moest wel bezuinigen onder druk van de schulden en het IMF. In 1980 was de schuld acht miljard dollar; 380 dollar per burger. Subsidies op tarwe vielen weg. Voor gezondheidszorg, onderwijs en water moest worden betaald. Het is logisch dat de koopkracht van de burgers daalde, en dat leidde tot radicalisering. Studenten, arbeiders en ambtenaren staakten. Politie en leger sloegen er hard op in. Zij pakten 6.000 activisten op, waaronder veel communisten. Nimeiry kreeg nog steun van de noord-Soedanese zakenwereld, maar het verzet groeide. Hij begon te lenen voor ambitieuze ontwikkelingsplannen voor het noorden. Foute berekening, corruptie en de oliecrisis belemmerden die plannen en de schulden bleven oplopen. In die penibele situatie kwam er een plotselinge meevaller: Chevron en Total vonden olie in de Eenheidsstaat (Unity State) in de buurt van Bentiu, Western Upper Nile, net onder de grens tussen noord- en zuid-Soedan, waarna de regering de grens probeerde te verleggen. Mede daardoor leefde in 1983 de oorlog tegen SPLM/A weer op. Khartoum stuurde Bagarra-milities naar de Bentiu-streek die er dorpen afbrandden, mensen doodden en de bevolking verjoegen. Pas in 2004 begon daar echt olie te vloeien.

42 De dossiers van dit programma moeten nog in de Washington State University Library (Accession number UA88-11) en in Soedan zelf, in de Universiteit van Omdurman, te vinden zijn.

3.10 Ethiopië werkte al onder de keizer samen met Rusland, Tsjechoslowakije en Bulgarije

Haile Selassie bezocht Moskou in 1959 en 1967. De olieraffinaderij van Assab was een gezamenlijk project. Eerst waren er economische- en handelsverdragen. Gezondheidszorg, onderwijs en cultuur kwamen er later bij. Russische artsen werkten in Ethiopië en Ethiopische artsen studeerden in Moskou. Over en weer organiseerden zij tentoonstellingen. Op veel gebieden werden deskundigen en studenten uitgewisseld. De moderne productiesector kreeg een impuls. Rusland stuurde tractoren voor grote staatsboerderijen op vruchtbare riviervlaktes die vaak werden verpacht aan buitenlandse maatschappijen. De Nederlandse Handelsvereniging Amsterdam (HVA) ontwikkelde en exploiteerde van begin jaren '50 tot de revolutie van 1974 suikerrietplantages en -fabrieken, nadat zij in 1948 uit Indonesië was gezet. Er werkten en woonden 7.000 (begin) tot 30.000 (eind) gezinnen. Tot 1974 was HVA de grootste buitenlandse investeerder. Staatsbedrijven verbouwden op grote schaal katoen en in enkele steden kwamen katoenfabrieken. In 1960 besloot de regering om in de Awash-rivier stuwdammen te bouwen voor het opwekken van elektriciteit. De moderne sector zorgde tussen 1945 en 1966 voor een sterke exportgroei. Toch droeg de industrie nog weinig bij aan het BNP, en de arbeidsbetrokkenheid bij industrie, transport, landbouw, techniek en handel bleef maar 3%.

In 1957 maakte de regering een eerste, slechts ten dele uitgevoerd vijfjaren ontwikkelingsplan. Met de opgedane ervaring werd in 1962 een twintigjarenplan gelanceerd waarvan tot 1976 het eerste deel werd uitgevoerd. Modernisering van de landbouw stond voorop. Er werd geïnvesteerd in hoogovens, chemische fabrieken, mijnen, olie-industrie, waterkrachtcentrales en commerciële veehouderij. Er kwamen schoenfabrieken, papierfabrieken, nieuwe wegen en spoorlijnen. Van het benodigde kapitaal moest 3/4 lokaal worden opgebracht en 1/4 in het buitenland. De regering streefde naar gemengde privaat-publieke bedrijven met partiële buitenlandse deelname. Kapitaal kwam uit de VS, West-Duitsland, Frankrijk, Nederland, Japan, Engeland, Israël en België.

Na de rebellie van de jaren '50 ontwierp de keizerlijke regering in 1962 nieuwe arbeids-wetgeving. Een deelwet betrof het bevorderen van arbeidsparticipatie door een centraal systeem van levering van mankracht aan bedrijven. Overheidskantoren gingen bemiddelen tussen vraag en aanbod. Deze arbeidsbemiddeling kreeg al gauw het karakter van dwang. Werknemers mochten wel lid zijn van een vakbond en er kwam een wet op de regeling van arbeidsconflicten. Ook werkgevers konden zich organiseren en mochten zelfs groepen werknemers uitsluiten. Eind 1965 waren er ruim 50 vakbonden verenigd in de NTUC, de Nationale Vakbondsconfederatie met 20.000 leden op zo'n 50 miljoen Ethiopiërs. Het aantal stakingen nam toe; er ontstond zo iets als een arbeidersbewustzijn.

Toen kwam de revolutie. Ondanks de gewelddadige periode van revolutionaire terreur konden de militaire leiders tussen 1975 en 1980 een volledige hervorming doorvoeren, buitenlandse banken en zware industrieën onteigenen, en Amerikaanse luchtmachtbases sluiten. Eind 1979 richtten zij COPWE op, het Nationale Organisatiecomité van de Ethiopische Boeren- en Ar-

beiderpartij. Op het eerste jaarcongres kwamen 1.400 deelnemers. In 1980 werd al 15% meer land bebouwd; mede daardoor groeide het BNP met 6%. Maar door de hoge bevolkingsgroei was dat te weinig. Door toenemende smokkel en tegenvallende oogsten daalden de inkomsten uit koffie. Voor ruim 90% van de bevolking op het land moest de verbetering nog komen. Het tweede Congres van COPWE van 1983 besloot tot staatsboerderijen voor de voedselverbouw. En een gewapende volksmilitie moest het volk beschermen tegen sabotage en aanslagen door koelakken⁴³; in feite hielden de milities vooral het volk onder controle. De kosten van oorlogen en de onderinvestering in de landbouw zorgden samen met de droogte voor de voedseltekorten en hongerperiodes van de jaren '80.

3.11 Djibouti bleef van Frankrijk afhankelijk

Bij de onafhankelijkheid bleven 4.000 Franse soldaten achter waarvoor Frankrijk 200 miljoen dollar per jaar overmaakte. In 1987 kwamen meer buitenlandse militairen aan. Engelsen en Amerikanen kwamen de Fransen aanvullen om samen te oefenen voor de Golfoorlog in Irak. Na een bezoek van François Mitterand in hetzelfde jaar werden de banden met Frankrijk verder aangehaald. Om niet al te eenzijdig afhankelijk te zijn, maakte Djibouti ook afspraken met Turkije voor economische en technische samenwerking. Djibouti zou het Hongkong van de Regio worden door omvorming tot modern financieel- en handelscentrum. Buitenlandse banken openden kantoren maar de ontwikkelingen waren toch niet bemoedigend. Er kwamen te weinig transacties, dus onvoldoende inkomsten voor douane en banken. De handel met Ethiopië en Somalië zakte in. Met Ethiopië was er wel een contract over beperking van smokkel en ongecontroleerde handel. Landbouw was geen optie voor deze stadsstaat; Djibouti zou altijd voedsel moeten blijven invoeren.

Van de inmiddels 825.000 inwoners leefde 70% in de hoofdstad. Geld moest komen uit handel, industrie, toerisme, diensten, tarieven voor havendiensten en verhuur van bases aan de VS en Frankrijk. Frankrijk investeerde in de nationale luchthaven. Door gebrek aan uitvoer was de handelsbalans chronisch negatief. Dus was de buitenlandse schulddispositie hoog, want het verschil moest wel gefinancierd worden. Het nomadische leven renderde niet meer en karavanen waren verdrongen door vrachtauto's, treinen en vliegtuigen. Het fokken van rundvee en kamelen was nog wel te doen, maar leverde door droogte en wispelturige markten weinig op. Dan bleef er in de woestijn weinig anders over dan het smokkelen van wapens, drugs en mensen, ontvoering van personeel van buitenlandse bedrijven en toeristen, aansluiting bij gewapende bendes en onderdak bieden aan terroristen. Langs de kust wat piraterij, want ook de visserij bood steeds minder perspectief. In de havens waren de lonen slecht, moesten arbeiders onbetaald werken vanwege schulden in hun familie en werden vakbondsrechten met de voeten getreden. Dat stopte de ontwikkeling van het toerisme niet. Djibouti werd populair onder bezoekers van strand en zee, met name voor duiken, zeilen en sportvisserij in de Rode Zee en

⁴³ Koelak is een term uit de Russische revolutie voor boeren die vasthielden aan hun eigen grond en niet met de collectivisering wilden samenwerken. Die term werd ook in Ethiopië op zulke onwillige boeren toegepast.

voor prostitutie met vooral Ethiopische vrouwen. Geleidelijk aan verdiende het land ook goed geld als belangrijkste zeehaven voor Ethiopië. Arabische olielanden droegen veel bij aan het economisch herstel van Djibouti, vooral met hulp aan irrigatielandbouw en aan vluchtelingen.

3.12 De Somalische regering wilde economisch ongebonden de koloniale erfenissen elimineren

Onder Siad Barre bezochten Somalische ambtenaren Rusland, Europa, de VS, Arabische en Afrikaanse landen en er kwamen tegenbezoeken. Zo ontstond samenwerking met veel partijen op veel gebieden. Somalië kreeg leningen voor de aanschaf van industriële en agrarische goederen. Rusland investeerde in ziekenhuizen, scholen, rehabilitatie van zeehavens, lichte voedingsindustrie, leerlooierijen, drukkerijen en de nationale radio. In 1958 kwam er een associatieverdrag met de EEG. Delen van de economie, vooral landbouwgrond, huizen en gebouwen, en het transport- en bankwezen, werden gecontroleerd door belangen in de VS, Italië, Engeland en Duitsland. Het eerste Vijf Jaren Plan 1963-1967 voorzag in een sterke overheidssector en in de opbouw van een nationale industrie. Maar de regering had geen geld en kon dat ook niet zelf genereren. Er moest dus meer geleend worden van overheden en particulieren. Katoen- en bananenplantages en ontginningsfabrieken hadden prioriteit. Meer suikerrietplantages werden gevestigd met half staatseigendom en half Italiaanse deelname. Russisch geld hielp bij het opvoeren van de graanproductie. En een begin werd gemaakt met onderzoek naar grondstoffen. De bouw van een elektriciteitscentrale werd overwogen. De staat controleerde alle buitenlandse handel. Somalië bleef worstelen met financiële problemen.

Zoals alle landen van de regio leed ook Somalië veel onder de droogte. Bij de aanpak van de grote droogte van 1974 zette het leger zich met Russische steun in voor hervestiging van nomaden uit de uitgedroogde Hobyo- en Ainaba-gebieden in de midden- en lagere Shebelle-regio. Dat ging samen met de toevoer van drinkwater, voedsel en gezondheidszorg, en de aanleg van hafirs: traditionele, uiterst effectieve uitgegraven maanvormige opvangbassins voor water. De volgende grote droogteperiode van 1978-1979 kwam meteen na de Ogaden-oorlog, met de intocht van miljoen vluchtelingen en hun vee. Prijzen voor graan en brandstoffen schoten omhoog; water werd schaars. Zo'n 20.000 Somaliërs en tienduizenden stuks vee stierven. Ook daarom dreigde de regering van Siad Barre zijn greep op het land te verliezen.

4 Egypte en de Ruimere Hoorn na het einde van de Koude Oorlog; de jaren 1989-2019

In de meeste landen kwamen de strubbelingen rond staats- en regeringsvorm redelijk tot rust. De bemoeienissen van de grootmachten veranderden. Nu kwam het accent van de buitenlandse belangstelling te liggen op democratie, mensenrechten en goed bestuur, en op sanering van te grote schulden en begrotingstekorten. Ontevreden burgers en in het nauw geraakte regeerders moesten daarmee omgaan. Somalië stortte in en ging door een moeilijke periode van oorlog en extreem geweld. De radicaal-orthodoxe Islam bestreed steeds meer de seculiere opvatting van de staat en extremistisch geweld sloeg meer wonden. Sterke regionale organisaties kwamen op, ondanks gedoe met grensgeschillen. De economie ging groeien.

A De strijd om de politieke macht

4.1 President Mubarak en het Egyptische volk

President Mubarak van Egypte hield niet van zijn volk maar hij won wel alle verkiezingen. Hij zat vast in het zadel, oorlogen met Israël waren verleden tijd en externe bedreigingen kwamen inmiddels van Al Qaeda. Opkomend moslimfundamentalisme en eigen terroristen waren interne bedreigingen. Als zondebokken voor falend beleid vond de regering haar eigen interne vijanden: ontevreden burgers, de oppositie, media, intellectuelen, minderheden, vreemdelingen, zedeloze vrouwen en homoseksuelen. Potentiële verstoorders van rust en orde kregen veel aandacht van politie, justitie, de geheime diensten en het leger. Verdedigers van burgerrechten stierven in gevangenissen. Op straat kwamen honderden burgers om. In 1992 werd bij gewelddadige demonstraties duidelijk hoeveel steun de Moslimbroeders genoten. Toch werd Mubarak in 1993 weer herkozen. Hij sprak met loyale moslim-opposanten, maar sloot Kopten, Communisten en Moslimbroeders uit. Confrontaties gingen door en Mubarak koos voor een hardere aanpak.

Eind 1995 mochten meer partijen aan de verkiezingen meedoen. Er was veel verkiezingsgeweld, en de regeringspartij NDP won overtuigend. Klachten over fraude waren tevergeefs. Bij de verkiezingen van 2000 werd de hele oppositie uitgesloten. De regering weigerde om te democratiseren. De NDP was corrupt en de oppositie jammerlijk verdeeld. Dus was niemand verbaasd toen Mubarak ook in 2005 royaal won. Hij vond dat hij krediet had verdiend door Egypte door achttien moeilijke jaren te loodsen. Maar het politieke systeem was ziek. Ministers maakten ruzie, eenheid was zoek, en niemand deelde enige zorg om de publieke zaak. Egypte pretendeerde een democratie te zijn, maar werd al vanaf 1952 geregeerd door een klik rond de president die zelf optrad als een Farao, met volmachten waar menig koning jaloers op kon zijn. Hij benoemde en ontsloeg op eigen houtje ministers, ambtenaren, rechters en legerleiders.

Decennia van staat van beleg maakten van Egypte een politiestaat die koos voor stabiliteit, continuïteit en zelfverrijking. Het regiem had lak aan mensenrechten, democratie en welzijn van het volk. Op dringend verzoek van de VS installeerde de regering in 2003 wel een Hoge Raad voor de Mensenrechten. Juristen dachten zich toen onafhankelijker te kunnen opstellen, maar dat was niet de bedoeling: Mubarak dwong de rechterlijke macht weer in het gareel. In 2005 begon de VS een democratieprogramma voor Arabische staten. Onder die druk accepteerde het parlement een grondwetswijziging, opdat meer burgers zich konden kandideren voor het presidentschap. Dat was de achtergrond bij de verkiezingen van 2005. Tegenkandidaten boden zich aan: Ayman Nour van Ghad, de Partij van Morgen, Noman Goma'a van Wafd, Nawal al-Sawaadi, strijdster voor vrouwenrechten en Saadeddin Ibrahim, mensenrechtenactivist. De overheid pestte, treiterde en intimideerde hen op hun weg naar de verkiezingen. De illegale Moslim Broederschap voerde kansloos eigen kandidaten op en adviseerde de burgers om niet te stemmen op een onderdrukker, een verdorvene, een tiran. De opkomst werd historisch laag en Mubarak won weer verpletterend. Buitenlandse waarnemers waren niet toegelaten en rechters schreven over omvangrijke fraude en intimidatie. De oppositie vroeg schorsing en nieuwe verkiezingen, maar de Nationale Kiescommissie gunde de president zijn vijfde termijn.

Mubarak liet 500 Moslimbroeders vrij, maar sloot uitdager en oppositieleider Ayman Nour voor vijf jaar op. Het verdeel- en heersbeleid werd krachtiger. Op zoek naar informatie arresteerden en martelden de veiligheidsdiensten willekeurig mensen. De Mensenrechtenraad signaleerde dat, waarna de president enkele verantwoordelijken daarvan ontsloeg. De spanning bleef. Politie en rechters botsten over militaire berechting van burgers, over teveel gevallen van opsluiting zonder proces, met foltering en seksueel misbruik. Rechters met zulke kritiek werden zelf vastgezet. Bij in Caïro gehouden steunbetogingen voor die rechters sloeg de politie onbarmhartig toe. Journalisten en leden van de zich manifesterende hervormingsbeweging Kefaya! Het is genoeg! werden opgepakt, in elkaar geknuppeld en in detentie verder mishandeld.

Mubarak's zoon Gamal kreeg in 2005 een hoge post in de NDP. De partij schoof hem naar voren als opvolger van zijn vader. In 2006 accepteerde het parlement een door de president in die zin voorgestelde grondwetswijziging, waarna de oppositie kwaad wegliep. De eventuele opvolger moest acceptabel zijn voor het leger en trouw blijven aan de nalatenschap van Mubarak. De nieuwe wet verbood partijvorming op religieuze grondslag. Er kwam naast een strengere anti-terreurwet ook een nieuwe kieswet. De Broederschap adviseerde negatief tegen deelname aan het referendum hierover. Slechts 27% van de kiezers stemde. In 2006 werden lokale verkiezingen uitgesteld om genoeg tijd te maken voor het alsnog bijstellen van de grondwet. De Hoge Raad ging akkoord en de president bekrachtigde. Volgens de oppositie was dit om de macht van de Moslimbroeders te breken in de vele gemeenten waar zij sterk stonden. Overal waar de overheid het liet afweten waren die Broeders actief met goede werken, scholen en gebedsplaatsen. Gemeenteraden waren doorgaans corrupt. De Broeders wilden die met eigen mensen vervangen.

De in 1928 geboren sterke man Hosni Mubarak werd oud en kwetsbaar, maar dat moest steeds worden ontkend. In 2007 was hij volgens de geruchtenmachine zelfs overleden. Men zag hem

niet meer en over zijn opvolging werd druk gespeculeerd. Gamal zou versneld worden klaargestoomd. Officiële ontkenningen versterkten de geruchten.⁴⁴ Aandelen zakten en in de theehuizen praatte men over niets anders meer. Daar zaten volgens de regering speculerende journalisten van illegale bewegingen achter. Mubarak's echtgenote Susanna liet journalisten arresteren en het leger stond op scherp. Censuur op alle media nam toe. Als tegemoetkoming aan orthodoxe moslims werd daarbij gelet op goede zeden en mogelijke belediging van de Islam. Toezicht op bloggers en internetters werd scherper omdat die pleitten voor vrijheden en rechten van moslims, jongeren, vrouwen. Zij waren een moeilijk te beheersen vorm van mentale oppositie. De overheid kreeg geen greep op de zich ontwikkelende Kefaya!-beweging. Volgens een journalist ging het met Mubarak's gezondheid slecht. Hij kreeg prompt zes maanden dwangarbeid voor het in gevaar brengen van de Egyptische economie: investeerders liepen weg vanwege wat hij schreef. Meer vrijzinnige schrijvers en journalisten werden zwaar gestraft wegens belediging van de president, zijn zoon Gamal en de NDP.

Het regiem werd strenger, met beurtelings willekeur en zorgvuldig gekozen doelwitten. 'Beledigers' kwamen voor een Veiligheidsrechtbank waar geen beroep mogelijk was. Vijftien kranten staakten uit protest. Volgens het Arabische Netwerk voor Informatie over Mensenrechten was 2007 voor de persvrijheid in Egypte het ergste jaar sinds de onafhankelijkheid. Er kwamen meer hisbah-zaken tegen journalisten en intellectuelen. Hisbah is een op recht gebaseerde procedure die het voor elk individu mogelijk maakt om iemand aan te klagen wegens godslastering. Elke vrijzinnige uiting kan worden uitgelegd als belediging van Allah en de Profeet. De religieuze politie, de mohtaribeen, waakte scherp. Intellectuelen wisten dat de president en zijn regering hier achter zaten, die nu eens de moslims hard aanpakten en hen dan weer tot vriend maakten. De Religieuze Autoriteit vervolgde dichter-schrijver Abdel Moati Hegazi en dokter Nawal al-Sadaawi met doodsb bedreigingen wegens aangewreven geloofsafval. 'Elk gebruikt zijn eigen god om oorlogen en onrecht te rechtvaardigen,' had Al-Sadaawi geschreven.⁴⁵ Volgens het Egyptische Nadim Centrum voor Psychologisch Management en Rehabilitatie folterde de politie veel meer, met seksuele molestatie van vrouwen en mannen. In de aanloop naar de uitgestelde verkiezingen arresteerden veiligheidsagenten begin 2008 honderden leden van de Broederschap. Registratie van hun onafhankelijke kandidaten werd verhinderd; van de 5.000 potentiële kandidaten werden er maar 438 toegelaten. Op de verkiezingsdag zelf arresteerde de politie onafhankelijke waarnemers en mensenrechtenverdedigers. Bij het openen van de stembussen was de NDP bij gebrek aan geregistreerde tegenstanders al zeker van 70% van de stemmen. Enkele dagen na de gebrekkige registraties gaf de president het leger opdracht om brood te bakken voor de armen.

Het Europese Parlement nam in 2008 een resolutie aan over mensenrechten in Egypte. President Mubarak werd giftig over zoveel Westerse aanmatiging. Hij liet zich niet de les lezen over binnenlandse aangelegenheden en ontbood Europese ambassadeurs voor een gepeperde uitbrander. Hij begreep niet dat in Europa parlementen onafhankelijk zijn en zelfs regeringen

⁴⁴ Alexander Weissink. Mubarak blijkt nog echt te leven, *NRC Handelsblad*, 6 september 2007, en Het Westen heeft de Egyptenaren verraden, *NRC Handelsblad*, 2 oktober 2007.

⁴⁵ Carolien Roelants in haar artikel De God van de Heersers Predikt Onrecht. Gesprek met de Egyptische schrijfster Saadawi, *NRC Handelsblad*, 2 maart 2007.

controleren en ter verantwoording roepen. In september 2009 kwam president Obama naar Caïro om de Arabische wereld toe te spreken. De stad werd opgepoetst, bedelaars weggewerkt, salafisten en moslimbroeders opgeborgen of uitgezet. Volk en regering waren trots: Egypte telde weer mee! Obama kwam en sprak mooi over verzoening en ongedeelde mensheid.

In Egypte handhaafden zes miljoen Koptische Christenen zich tussen zeventig miljoen moslims. In dat wankel evenwicht waren zij soms meer, soms minder vrij. In Udayat in Zuid-Egypte werd gebotst, met uiterst intolerant groepsgeweld. Ook Baha'i-volgers ervoeren agressie. Volgens de wet was Baha'i geen godsdienst maar een afwijkende atheïstische sekte van secularisten. Tussen 2005 en 2010 liep georganiseerde volksagressie tegen Koptische kloosters, geloofsgemeenschappen, homoseksuelen en seculiere agnostische intellectuelen op, met meer incidenten waaraan politie en veiligheidsdiensten opvallend minder aandacht schonken. Op Oudejaarsnacht 2010 volgde een zware aanslag op de Koptische kerk van Alexandrië met minstens 23 doden. Volgens de regering waren Palestijnen van Al Qaeda de daders, maar dat geloofde niemand.

In 2010 werd Mubarak 81 jaar en zijn zoon Gamal was 46. Het werd steeds duidelijker dat de oude Farao hem als zijn opvolger zag. Gamal kreeg de hoogste positie in de partij, zijn foto kwam groot in de kranten, hij gaf TV-interviews en runde een populaire internetsite. De regering koerste op continuïteit en stabiliteit. De noodtoestand heerste en veiligheidsdiensten draaiden overuren met het onderdrukken van de religieuze en de seculiere oppositie. Afgesproken was dat Mubarak in 2011 zou aftreden, waarbij het parlement zou worden ontbonden en nieuwe verkiezingen uitgeschreven. De zieke president kon sterven voordat alles voor Gamal geregeld was en Omar Suleiman, het hoofd van de inlichtingendienst, was dan de eerste in lijn om hem op te volgen. Maar tot ieders verbazing stelde Mubarak zich gewoon weer kandidaat, want het NDP moest wel alle macht houden. De verkiezingen eind 2010 verliepen nog corrupter dan ooit. De VS prees Egypte als de hoeksteen van de stabiliteit en veiligheid in het Midden-Oosten waarvan zij immers het leger controleerde en betaalde. Maar in Egypte woedde een veenbrand. Het volk wilde dit geknoei niet meer en het politiegeweld nam toe. De in december in Tunesië uitgebarsten Jasmijnrevolutie gaf de doorslag. De ondergronds wijdvertakte Kefaya-beweging riep de burgers op om massaal en vreedzaam tegen de regering te demonstreren. Partijen, vakbonden en intellectuelen steunden dit.

4.2 Kefaya, de Mars der Miljoenen en de bezetting van het Tahrirplein

Mobiele telefonie, sociale media en mond-tot-mond reclame zorgden voor snelle mobilisatie van massa's burgers op het centrale Tahrir Plein in Caïro voor een Mars der Miljoenen. De Moslim Broederschap organiseerde op de achtergrond mee. Vandalen en provocateurs plunderden en stichtten brand in winkels en buitenwijken en bevrijdden criminele gevangenen. In de eerste dagen schoot de politie op demonstranten en plundersaars waarbij wel 60 doden vielen. Toen trokken politie en leger zich op strategische posities terug en de demonstranten kregen twee vreedzame dagen de ruimte. Op 1 februari 2011 hield president Mubarak een toespraak, onder

druk van het publiek, het leger en de Amerikaanse regering om concessies te doen. Hij beriep zich op zijn rol als vader-beschermers van Egypte en zijn goede daden sinds zijn aantreden. Het volk was on dankbaar. In september zou hij voorgoed aftreden, maar tot die tijd zou hij doorgaan met regeren. Chaos en tweedracht noemde hij onacceptabel.

Meteen daarna begon een soort stads-Janjaweed van gewapende knokploegen te voet, te paard en per kameel, met stokken en stangen in te slaan op ongewapende demonstranten op het plein terwijl politie en leger toekeken. Onder de aanvallers werden agenten in burger en personeel van staatsbedrijven herkend. Op 3 februari beval de president zijn premier om constructief met alle partijen samen te werken. Onder toenemende druk vertrokken president Mubarak en premier Ahmed Shafiq een maand later. Gewapende burgers molesteerden nog steeds vreedzame demonstranten en de veiligheidsdiensten zetten islamisten en straattuig tegen hen op. Dat ging zo door totdat op 16 maart 2011 de oude veiligheidsdiensten werden vervangen door een nieuwe Nationale Veiligheidsmacht.

De noodtoestand was nog steeds van kracht, maar het leger beheerste zich. Er kwam een tussenregering. Een volksopstand is in een groot en complex land als Egypte niet perse een revolutionaire omwenteling, maar van een betekenisvolle regime change was zeker sprake. In november kwamen er na verkiezingen een interimregering en een interimparlement die een nieuwe grondwet moesten voorbereiden. De zieke Mubarak kwam voor de rechter, werd veroordeeld, vrijgesproken, later weer veroordeeld. De samenleving zocht moeizaam naar nieuwe verhoudingen en een betere relatie tussen staat en burgers. Na zes maanden nam het leger de macht in handen; en verkiezingen voor president, regering en parlement werden vooruit geschoven.

Tussen de tienduizenden stedelingen van het Tahrirplein en de tientallen miljoenen minder ontwikkelde andere Egyptenaren lag een grote kloof van onbegrip. Economie en toerisme waren ingezakt. De meeste Egyptenaren zagen liever een stabiliserend leger dan permanente chaos vanwege revolutionairen op het plein. Er kwamen nieuwe kloppartijen op Kopten. De Moslim Broederschap maakte zich sterk om deel te nemen aan de macht. In juni 2011 zouden er weer verkiezingen zijn. Maar al gauw werd om uitstel geroepen omdat de kans groot was dat de goed georganiseerde Moslimbroeders inderdaad aan de macht zouden komen. Weer bezetten burgers het Tahrirplein, maar de politie verdreef ze met knuppels en traangas: Duizend mensen raakten gewond. De bezetters hielden vol en kwamen met nog veel meer mensen betogen dat de revolutie nog niet af was. Onder die druk werd de helft van de regering vervangen. De verkiezingen werden uitgesteld tot er een betere kieswet zou zijn. Het leger stond tegenover de protesterende burgers en accepteerde geen enkele kritiek meer.

4.3 De belofte van nieuwe verkiezingen en levenslang voor Mubarak

Uiteindelijk werd 28 november 2011 als datum bepaald voor verkiezingen in fasen; drie regio's na elkaar, en eerst de wetgevende volksassemblee, daarna de Shuria-raad, een soort senaat. Vóór de verkiezingen voerde het leger nog onbegrijpelijke charges uit tegen protesterende Kop-

ten. Volgens lokale deskundigen waren zij de kritiek zat en vierden zij uit op een externe vijand die zij ook graag tot vijand van het Egyptische volk wilden maken. Op 18 november stroomde het Tahrirplein weer vol en de demonstraties tegen de macht van het leger duurden ruim een week. De machtige Moslim Broederschap besloot zich uit de protestacties terug te trekken, maar salafisten en radicale fundamentalisten sloten zich er juist wel bij aan. Op de achtergrond speelde de vraag of op dat moment verkiezingen wel zin hadden en door moesten gaan. Het leger bleef agressief betogers slaan en benoemde de 78-jarige Kamal el-Ganzouri, een oude vriend van Mubarak, tot interim-premier om de verkiezingen te leiden. De Tahrir-demonstranten vonden dat bij een overwinning van de Mubarak-militairen of de Moslimbroeders de revolutie voor niets was geweest. De Broeders eisten zo snel mogelijk verkiezingen. De verkiezingen gingen door voor 85 miljoen Egyptenaren. Op 28 november stonden er lange rijen voor de stemlokalen. Na de eerste fase stonden de Moslimbroeders op voorsprong. Op 14 december begon de tweede fase. En weer vulde het Tahrirplein zich met boze demonstranten die de volle laag kregen van de militairen in een veldslag die zeker 12 doden, 500 gewonden en 160 arrestaties kostte.

In januari 2012 werd in een nieuw proces tegen Mubarak de doodstraf geëist. Het werd levenslang. De populaire Nobelprijswinnaar Mohammed el 'Baradei trok zich terug als presidentskandidaat omdat hij het als onmogelijk zag dat Egypte een democratisch land kon worden. Een jaar na de Tahrir-revolutie van 25 januari 2011 hield het leger trots een grootse luchtschouw om duidelijk te maken wie de echte baas was. Een week later, op 1 februari, vielen er bij voetbalrellen in Port Saïd 73 doden en honderden gewonden. Radicale voetbalfans, ultra's, meenden dat daar veldmaarschalk Mohammed Hoessein Tantawi, de sterke man van Egypte na Mubarak, achter stak. Zij organiseerden een protestmars.

Op 22 januari 2012 kwam in Caïro het nieuwe parlement voor het eerst bij elkaar. Moslimbroeders en de Salafistische Nourpartij bezetten samen 357 van de 498 parlamentszetels; en de seculiere partijen kwamen niet aan bod. Tantawi vervroegde de presidentsverkiezingen van 2013 naar 2012; de machteloze oppositie zag daarin een coup om de macht te delen tussen het leger en de Broeders. Maar eerst moest er een nieuwe grondwet komen voor Egypte als een burgerlijke staat met een Islamitisch referentiekader. In feite bleef de Hoge Militaire Raad Egypte regeren, geflankeerd door het nieuwe parlement. De Raad wees systematisch presidentskandidaten van de Moslimpartijen af en uitte sterke kritiek op de samenstelling van de commissie van 100 man die de grondwet voorbereidde. Moslimbroeders protesteerden dat de militairen hun revolutie afpakten. Zij organiseerden betogingen die in Caïro uitliepen op felle gevechten met het leger. Twee weken voor de presidentsverkiezingen annuleerde de rechtbank die, omdat er al campagne werd gevoerd terwijl nog niemand wist wat de bevoegdheden van de nieuwe president waren. Maar de Militaire Raad zette door: presidentsverkiezingen op 23 en 24 mei 2012, en dreigde zelf een grondwet te zullen schrijven als de commissie geen vaart maakte. Bij gebrek daaraan zou de president dezelfde brede bevoegdheden krijgen als Mubarak had.

4.4 **Mohammed Morsi, de kandidaat van de Moslimbroeders, wordt president, met generaal Tantawi op de achtergrond**

Bij de verkiezingen bleek dat generaal b.d. Ahmed Shafiq in de tweede ronde moest uitkomen tegen Mohammed Morsi, de kandidaat van de Moslimbroeders. Op 16 en 17 juni zouden die plaatsvinden en tot die data liepen de spanningen weer op, ook vanwege Mubarak's veroordeling. Op 15 juni besloot het Constitutionele Gerechtshof dat het parlement ongrondwettelijk was. Het schrapte ook een besluit van dat parlement dat topfiguren van het oude regiem uitsloot van deelname aan de presidentsverkiezingen. Het leger leek daar blij mee te zijn, en het vermoeide publiek reageerde meer gelaten dan boos. Het leger deed wat het beloofde: zelf een grondwet instellen die de te kiezen president sterk aan banden legde en Tantawi, de leider van de Opperste Militaire Raad, tot de machtigste man maakte. De Moslimbroeders zagen daar een militaire coup in en organiseerden weer demonstraties. De tweede ronde ging door. Beide kandidaten claimden de overwinning zonder dat een uitslag bekendgemaakt werd. Honderden Moslimbroeders kampeerden op het Tahrirplein.

Op 24 juni was het duidelijk dat Mohammed Morsi van de Moslimbroeders met 51,7% van de stemmen de nieuwe president was. Op het Tahrirplein werd feest gevierd terwijl de nieuwe president mooie beloften uitsprak voor een goede toekomst. Voorspeld werd dat zijn beperkte macht kort zou duren, ook omdat buitenlandse investeerders hun geld zouden terugtrekken als Moslimbroeders het land gingen leiden. Die wilden stabiliteit zoals onder Mubarak. Moslimbroeders eisten demonstratief meer bevoegdheden voor hun president en eerherstel voor het parlement. Morsi riep moedig het opgeheven parlement weer bij elkaar. De Militaire Raad kwam in spoedberaad bijeen en was boos dat Morsi hen niet had geraadpleegd. Maar Morsi erkende de opgelegde grondwet niet en voelde zich vrij. Het parlement hield een eerste vergadering waarbij het leger afzijdig bleef. Morsi ging op reis naar de VS en Saoedi-Arabië en nodigde Hamas uit voor gesprekken, weer zonder toestemming van het leger dat zich flink ergerde. Moslimbroeders en Saoedi's waren overigens geen vrienden, want de Broeders stonden aan de Shi'itische kant van Iran en Hamas. President Morsi benoemde irrigatieminister Hisham Kandil tot premier. Die stelde een brede regeringsploeg samen, met weinig Moslimbroeders. Legerleider Tantawi bleef minister van defensie. Het leger moest al meteen optreden tegen extremistisch geweld in de Sinai. Op 12 augustus ontsloeg Morsi zijn minister van defensie. Hij dwong Tantawi, de stafchef van het leger en hoge officieren tot vervroegd pensioen. Dat besluit zou zijn genomen in samenspraak met de Militaire Raad. Die stelde Abdel-Fattah el-Sisi voor als nieuwe minister van defensie.

4.5 **Volksprotest tegen vérgaande maatregelen van president Morsi. De opkomst van Tamarod**

President Morsi breidde in november 2012 zijn bevoegdheden per decreet vérgaand uit. Hij beperkte daarbij ook sterk de bevoegdheden van rechters, wat door critici werd uitgelegd als een aanslag op het wetssysteem. De grondwetgevende vergadering mocht niet meer op last van

rechters ontbonden worden. Morsi lanceerde ook een kieswet in het voordeel van de Moslimbroeders. Hij liet ook weer aan een nieuwe grondwet werken. Salafisten en fundamentalisten eisten met massademonstraties dat hij met de nieuwe grondwet ook de sharia invoerde. Op 30 november lag er een voorstel in het parlement dat door christenen, seculieren en liberalen werd afgewezen. Daarin stond dat de principes van de sharia de voornaamste bron voor wetgeving zouden zijn, terwijl toch alle burgers gelijk zijn voor de wet. Dat stond op gespannen voet met elkaar. De oppositie riep op tot demonstraties op het Tahrirplein. Honderdduizenden burgers demonstreerden en in de provincies werd betoogd bij kantoren van de Broederschap. Die riep op tot massalere steunbetogingen op de dag daarna. Als het parlement de grondwet goedkeurde, dan moest een volksplebisciet volgen. Mensen van de pers signaleerden toenemende beknotting van de media.

De regering besloot om op 29 november in het parlement over de grondwet te laten stemmen en het referendum op 15 december te houden. Het aantal demonstranten tegen het presidentiële decreet bleef groeien en werd een massale volkswoede. Ruim 100.000 Egyptenaren protesteerden bij het paleis. Politie en leger grepen niet in, en de president was daar niet meer. In alle grote steden nam het volksprotest tegen de alleenmacht van de Moslimbroeders toe en binnen een etmaal escaleerde de crisis. Legertanks namen strategische posities in. Overal vielen aanhangers van Morsi demonstranten aan, maar zij zagen al gauw dat zij in de minderheid waren, ondanks Morsi's aanname dat hij 85% van de Egyptenaren achter zich had. In het hele land namen de protesten toe. De regering liet weten dat het referendum op 15 en 22 december 2012 doorging. Minister-generaal Abdel Fatah el-Sisi verklaarde dat het leger zich niet met de politiek zou bemoeien.

De spanning liep op want elk grondwetsartikel was een twistpunt tussen Seculieren, Moslimbroeders en Salafisten. Hoe de grote massa boeren en burgers zou reageren, bleef een open vraag. In totaal was er na twee stemmingsronden de steun van 64% voorstemmers uit 32% van de bevolking; in feite maar een vijfde van de kiezers dus. De oppositie vocht de grondwet inhoudelijk aan, maar bereidde zich ook voor op de verkiezingen. Intussen werden procureur-generaals ontslagen, aangesteld, weer ontslagen: Morsi wilde de rechterlijke macht controleren, wat de oppositie weer erg boos maakte. Intussen ging het instorten van de economie in hoog tempo door, wat veel invloed had op de politieke stemming onder het volk. Komieken, buikdansersessen, bloggers en journalisten die zich negatief uitspraken over de godsdienst of de president werden aan de lopende band aangeklaagd en gestraft. Mubarak werd weer voor de rechter gesleept en Morsi en zijn aanhangers richtten hun frustratie op Joden en Christenen om de aandacht af te leiden van de voortdurende politieke en economische crisis. Bij rellen in Port Saïd, Gezirah, Suez, Ismailiya en Caïro vielen eind januari 2013 tientallen doden door stakingen en geweld tussen het leger en knokploegen van voetbalclubs. Alexandrië volgde met protesten en stakingen.

De voor april vastgestelde verkiezingen werden doorgeschoven naar juni. Ondanks de kritiek ging Morsi door met het vervangen van ministers door Broeders, bestraffing van critici en intimidatie van NGO-medewerkers. Met de benoeming van een moslimterrorist tot gouverneur

van Luxor joeg hij zelfs deze rustige toeristenstad tegen zich in het harnas. De politieke sfeer werd grimmiger. Met meer protesten in de steden en meer demonstranten op de been dan bij de revolutie van 2011 eiste het volk een jaar na zijn aantreden luidkeels Morsi's vertrek. Een door 22 miljoen burgers getekende petitie van de Tamarod-beweging ondersteunde die eis. 'Morsi is niet de president van alle Egyptenaren, maar alleen van de Moslimbroeders', was hun leus. Tamarod betekent verzet. Het was een nieuwe sociaal-politieke beweging van onderaf, met als doel het aftreden van Morsi. Legerchef Abdel Fattah el-Sisi waarschuwde voor tussenkomst van het leger als het zo doorging. Hij had een ernstig gesprek met Morsi. Een groeiend aantal ministers verliet het kabinet en het aantal Moslimbroeders dat hem nog steunde leek drastisch te dalen. Tamarod breidde zich uit over het land en kondigde 30 juni aan als dag van grootse betogingen. Steeds meer invloedrijke stemmen vonden dat deze president weg moest. Massademonstraties eisten zijn vertrek, maar Morsi weigerde op te stappen.

4.6 Staatsgreep door het leger onder minister-generaal Abdel-Fattah el-Sisi

In de nacht van 3 op 4 juli greep het leger tenslotte toch in. Zij zetten de president en leiders van de Moslimbroeders gevangen, schortten de grondwet op, en verklaarden dat dit een coup was van het volk, met steun van het leger. Generaal El-Sisi liet zich bij de bekendmaking vergezellen door oppositieleider Mohammed el-Baradei, de leider van de Sunnieten Ahmed al-Tayed, de Koptische paus Tawadros II en Tamarod-leider Mahmoud Badr, tevens de gouverneur van Luxor. Volk en leger hadden zich ontdaan van hun democratisch gekozen maar zich misdragende president. De Egyptenaren waren blij, op het Tahrirplein was zelfs sprake van een orgie van vreugde, maar men bleef voorzichtig; dit moest geen klassieke militaire staatsgreep worden, het volk moest nu aan zet zijn.

Het leger benoemde Adly Mansour, de president van het Constitutionele Gerechtshof, tot interim-president. De politiek-culturele traditie van de macht van de sterkste gold weer; compromissen, concessies en het delen van de macht hoorden daar niet bij, en een democratische doorstart was nog lang niet zeker. In de nadagen van deze militaire volkscoup botsten Moslimbroeders en anderen weer dodelijk; Broeders en Salafisten van de Nourpartij verloren snel vaste grond onder de voeten. Zij riepen de Egyptenaren op om in opstand te komen. Binnen die bewegingen kregen radicalen steeds meer de overhand, de link met Hezbollah en Hamas was gauw gelegd, en de rest haakte af. Op 7 juli was er in Caïro een bloedbad met ruim 40 doden doordat politie en leger met scherp schoten op demonstrerende aanhangers van Morsi. De interimpresident kondigde aan: eerst een nieuwe grondwet, daarna verkiezingen voor parlement en president. Tamarod bleef waakzaam op de achtergrond. De media gingen door met het weerspiegelen van de verdeeldheid, de verwarring en onverdraagzaamheid die in de maatschappij leefden. Het zag er in alle opzichten naar uit dat alleen het leger de stabiliteit kon garanderen en de verdeeldheid zou overbruggen. Het land kon geen democratie aan en het leger kon die niet brengen.

4.7 Een interimregering onder premier Hazem Beblawi en de wonderlijke vrijlating van Mubarak

Half juli 2013 werd een interimregering beëdigd met Hazem Beblawi als premier. Beblawi was een liberale econoom. Hij nam alleen niet-fundamentalistische ministers op, waaronder ook vrouwen en Kopten. Adly Mansour was nog president en Mohamed El-Baradei vice-president. Abdel Fattah el-Sisi was weer legerleider en minister van defensie, maar ook vicepremier. Morsi-aanhangers verschansten zich op de Universiteit van Caïro waar bij gevechten met tegenstanders weer doden vielen. El-Sisi, het gezicht van de interim-regering, noemde de fundamentalistische tegenstanders terroristen en vroeg het volk om een mandaat om die te bestrijden. Moslimbroeders riepen hun aanhang op tot een miljoenenmars, maar het leger schoot op aanzetten daartoe en op twee protest-kampen van de mars. Het bloedvergieten ging door tot half augustus. Uit protest nam vice-president El-Baradei ontslag. Het aantal gedode Moslimbroeders liep intussen in de honderden. De regering riep de noodtoestand uit en benoemde generaals tot gouverneurs van de provincies.

Op 21 augustus werd ex-president Mubarak op last van de rechter vrijgelaten en door de regering onder huisarrest gesteld. De vrijlating van deze ‘moordenaar van martelaren’ riep weer veel woede op. Na enkele overvallen op politie en gevangenenvervoer en enkele terroristische aanslagen in de Sinaï, beraadde de regering zich op het totale verbod van de Moslim Broederschap. Eind augustus werden kopstukken van de Broeders opgepakt wegens aanzetten tot geweld. Een maand later verklaarde de regering alle activiteiten van de Broederschap officieel illegaal. Het aantal demonstrerende burgers tegen zowel de fundamentalisten als tegen de macht van het leger, groeide. De Broederschap legde zich niet bij de situatie neer en weer waren er tot diep in de maand oktober heftige botsingen met het leger. Het leger pakte meer hoge Broeders op en besloot het recht op demonstratie en georganiseerd protest in te perken. Intussen werden verkiezingen voorbereid.

In november 2013 begon het proces tegen Morsi in een sfeer van onverdraagzaamheid. De eerste zitting was chaotisch en werd snel verdaagd. Het publieke verzet tegen de zitting bleef beperkt. Het vervolgens gepresenteerde ontwerp van een grondwet versterkte de macht van het leger aanzienlijk. De nieuwe anti-protestwet werd van kracht. De staat van beleg werd opgeheven, maar de avondklok bleef gehandhaafd. De onderdrukking en illegaliteit van Moslimbroeders en andere terroristen werd bekrachtigd. Na een paar bomaanslagen half december werden weer veel Broeders gearresteerd. Daarna volgden heftige rellen en nog meer arrestaties. Begin 2014 stemde het volk per referendum massaal in met de nieuwe grondwet. Moslimbroeders, Salafisten en radicale jongeren boycotten het referendum, dus er bleven alleen ja-stemmers over.

Deze grondwet gaf toe aan vrij veel eisen van de lenterevolutie van 2011. Met deze wind in de rug zou El-Sisi niet aarzelen om zich, tot burger omgeturnd, kandidaat te stellen voor het presidentschap. In februari begon de regering onder het mom van terrorismebestrijding journalisten lastig te vallen en te arresteren. Mensenrechtenactivisten ondergingen dat ook: de nieuwe

vrijheid was beperkt. In de Sinaï ontploften weer bommen. Eind januari bood het hele kabinet El-Beblawi onverwacht zijn ontslag aan na een groot aantal stakingen vanwege de economische chaos en malaise in het land, en na extremistische aanslagen. Ibrihim Mahlab, de minister van volkshuisvesting, tevens bouwmagnaat, werd de nieuwe premier. In maart 2011 veroordeelde de rechter 529 Moslim Broeders tot de doodstraf, maar die werd niet uitgevoerd.

4.8 **Generaal El-Sisi wordt burger, stelt zich verkiesbaar en wordt de nieuwe president van Egypte**

Abdel Fattah el-Sisi nam inderdaad ontslag uit het leger, presenteerde zich als presidentskandidaat, en stelde generaal Sedki Sobhi aan als de nieuwe legerleider. Begin juni waren de verkiezingen waarbij alle mogelijke tegenkandidaten gevangen zaten. Het publiek was niet meer geïnteresseerd. Door de extreem lage opkomst kwam er een dag bij, maar dat hielp niet. Zo werd El-Sisi tot president gekozen door minder burgers dan Morsi destijds. Een half jaar later werden de aanklachten tegen Mubarak wegens corruptie en verantwoordelijkheid voor de dood van honderden burgers ingetrokken en volgde zijn vrij spraak. Maar 188 moslimbroeders werden voor heel wat minder wel ter dood veroordeeld, en meer journalisten werden voor de rechter gesleept. In april 2015 kreeg ex-president Mohammed Morsi eerst 20 jaar gevangenisstraf opgelegd; een maand later werd ook dat de doodstraf. Ook werden in 2015 meer Moslimbroeders ter dood veroordeeld en meer journalisten opgesloten. Het Egypte van vóór de Arabische Lente van 2011 was weer helemaal terug. Een nieuwe grondwet en verkiezingen van het Egyptische parlement maakten duidelijk dat alles onderworpen was aan de wil van president Abdel Fattah el-Sisi en het leger.

Films, journalisten, sociale activisten, demonstranten, romanschrijvers: de politie, justitie en veiligheidsdiensten accepteerden geen kritiek en beschuldigingen meer. In diverse gevallen liet president El-Sisi zich rechtstreeks in met rechtszaken. Journalisten van Al Jazeera zaten ruim een jaar vast wegens het in gevaar brengen van de nationale veiligheid, anderen verdwenen spoorloos. Moslimbroeders kregen weer de doodstraf. Christenen waren weer een doelwit van wie maar wilde zonder vervolging of processen. En de Verenigde Staten leverden weer tanks en raketten aan Egypte. Daarmee bestreed president Abdel Fattah el-Sisi met toenemend geweld opkomend jihadisme en mogelijke IS-groepen onder de bedoeïenen in de Sinaï zonder zich nog aan wettelijke spelregels te houden en daarbij doodden zijn legereenheden veel onschuldige burgers. Door dergelijke ontwikkelingen in het jaar 2015 kwamen er meer terroristische aanslagen en groeide het fundamentalistische verzet tegen deze generaal-president en zijn regering.⁴⁶ Dat noodzaakte de regering weer om nieuwe en strengere antiterreurwetten uit te vaardigen. De IS-tak Wilayat Sina, voorheen de Ansar Beit al-Maqdis, voerde zijn activiteiten in de IS-Staat Sinaï op, onthoofdde openlijk de Kroatische landmeter Tomislav Salopek en maakte een

⁴⁶ Met dank aan de bijdragen van de journalisten Gert van Langendonck, Toon Beemsterboer en Rena Netjes van *NRC Handelsblad* in deze periode.

lange neus tegen het falende Egyptische leger dat de strijd verloor, maar wel burgers en toeristen doodde.

4.9 Processen tegen Mubarak en Morsi en vervolging van Moslimbroeders. Meer geweld en terreur

Ex-presidenten Hosni Mubarak en Mohammed Morsi en hun medestanders kwamen voor de rechter voor hun wandaden tegen het volk. Tientallen jaren gevangenisstraf en de doodstraf werden geëist na eerdere vrijspraken en behandelingen in hoger beroep. Intussen bleken steeds meer ministers en ambtenaren zich bezig te houden met fraude en corrupte zaken. Er ontstond weer zoiets als voorzichtig volksverzet, en de president dwong zijn voltallige regering om af te treden in de aanloop naar de parlementsverkiezingen van oktober (regio 1 en 2) en december (regio 3 en 4) 2015. Maar eerst wilde de president de grondwet aanpassen om meer macht te krijgen. En politieke partijen mochten alleen nog maar een pro-Sisi-lijst laten registreren. Zo werd toegewerkt naar een Egypte met een regering en een parlement, maar zonder democratie en met de overheidswaan van stabiliteit en veiligheid. De president mocht als enige campagne voeren en verschrikkelijk veel gewapende politieagenten bezetten straten en pleinen van de steden. Na protest mochten enkele afgewezen partijen alsnog meedoen. Oppositiepartijen adviseerden het volk om thuis te blijven. Het werd een schijnvertoning met een lage opkomst. President Donald Trump van de VS verklaarde zich tot grote vriend van president El-Sisi vanwege diens strijd tegen het terrorisme.

In 2016 nam terrorisme weer toe, met brandbommen, zelfmoordontploffingen, een vliegtuigramp in de Sinaï na kaping, en aanvallen op hotels en op toeristencentra. Politiegeweld tegen burgers, gevallen van marteling in detentie, en willekeurige arrestatie van bloggers, satirici, en journalisten namen weer toe. Pogingen tot protestdemonstraties en volksverzet werden met geweervuur gebroken. Mensen van de politieke oppositie verdwenen. Toen het al te gek werd ontsloeg El-Sisi zijn hoogste corruptiebestrijder Hesham Geneina na mogelijke misleiding van de regering en het publiek over de aard en omvang van de corruptie in het land. Tegelijk werden tientallen rechters ontslagen omdat die weigerden om de wettigheid van de coup van 2013 te onderschrijven. Begin 2017 was er geen verbetering zichtbaar aan de horizon. Er waren heftige aanvallen op Koptische kerken die door de regering aan IS werden toegeschreven, en IS doodde tientallen politieagenten in de Sinaï. Bij een aanslag op een soefi-moskee in de Sinaï vielen 300 doden. In december 2017 hing de overheid daarom 15 gevangen zittende IS-strijders op en bombardeerde enkele plekken in de Sinaï. De VS, die in 2017 nog 1,4 miljard dollar investeerden in veiligheid en bewapening van Egypte, trok een aantal toegezegde stortingen terug uit bezorgdheid om de mensenrechtensituatie en het volledig aan banden leggen van de NGO's in het land.

Concluderend kan gesteld worden dat Egypte zich steeds meer in zichzelf terugtrok. Israël als vijand was vervangen door IS en soortgenoten. Het dictatoriale regiem dat stabiliteit en veiligheid voorop stelde, stond eigenlijk steeds zwakker tegenover het terroristisch geweld. Maar het

bleef wel het volk onderdrukken, met name in de steden, want op het land ging het leven zijn eigen gang. De Sinai was daarop een grote uitzondering. De regering weigerde in te zien dat het extremisme daar vooral ontstaan was uit verwaarlozing en discriminatie van de bedoeïenen en de aldus opgeroepen vijandigheid van dat volk. De regering weigerde ook te geloven dat het vertoon van geweld geen effectieve aanpak van het probleem was. Egypte was het land waar de macht eigenlijk nog steeds in handen was van militairen, royaal gesteund door de VS. Het volk moest zich stil houden, en bij de verkiezingen konden zij maar één man kiezen, en die heette El-Sisi.

4.10 Over Egypte's relatie met de Arabische wereld

President Mubarak van Egypte was de eerste Arabische leider die de Iraanse inval in Koeweit van juni 1990 veroordeelde. Hij stuurde troepen om Koeweit in deze Golfoorlog te helpen. De VS beloofde Egypte door 7 miljard dollar militaire schuld kwijt te schelden. Maar het volk wees deze samenwerking met het corrupte Koeweit en de VS af. Het zag vooral een onterechte Westerse aanval op het grote Arabische broederland Irak en demonstreerde tegen die oorlog en vóór overleg. Die weerstand was verrassend, want Saddam Hussein van Irak had de laatste jaren duizenden Egyptische gastarbeiders teruggestuurd. Hij probeerde ook Egyptenaren in zijn land als frontsoldaten zijn leger in te dwingen. Maar het volk had geen zin meer in betrokkenheid bij oorlogen en bezag de alliantie met het Westen met groeiende argwaan.

Uit erkenning voor Egypte's nieuwe leidende rol in de Arabische wereld benoemde de Arabische Liga in 1991 een Egyptenaar tot Algemeen Secretaris. Het hoofdkwartier verhuisde van Tunis naar Caïro. Egypte werd betrokken bij vredesbesprekingen, bemiddelingen (Soedan, Syrië), politieke ontmoetingen en uitwisselingen in de Arabische wereld. Het nam de strijd tegen gewelddadig Islamitisch fundamentalisme serieus en knoopte weer banden aan met Irak. Na de heftige Israëlische reacties op de Tweede Palestijnse Intifada van het jaar 2000 laaiden in Egypte anti-Israëlische en anti-Amerikaanse emoties op. In de hele Maghreb, van Casablanca tot Caïro, werden Israëlische vlaggen verbrand. De Arabische Liga was verdeeld. Syrië en Irak wilden opnieuw oorlog tegen Israël. Toen riep Mubarak zijn collega's Yasser Arafat (Palestijnse Autoriteit), Ehud Barak (Israëlische Regering) en Madeleine Albright (VS-Regering) in Sharm el-Sheikh bijeen voor een afkoelingssessie. Mubarak werkte hard als organiserend bemiddelaar en de gemoederen bedaarden inderdaad.

Maar in 2002 ontstond er een trendbreuk. Na het platwalsen door het Israëlische leger van Palestijnse huizen in de stad Jenin en wandaden van dat leger tegen bejaarden, vrouwen en kinderen, viel Mubarak zelf uit tegen Israël. Het ergerde hem dat niemand zich druk maakte over het niet nakomen van de afgesproken plicht tot bescherming van burgers. In één adem noemde hij de VS partijdig, vóór Israël, tegen de Palestijnen. De VS boette in de regio snel in aan respect en geloofwaardigheid. Caïro reduceerde de diplomatieke contacten met Israël tot het absolute minimum en stopte met de bemiddelingspogingen. Toen knoopte Iran de banden met Egypte weer aan die sinds de val van de Sjah in 1980 verbroken waren toen Egypte de met een Eyp-

tische vrouw getrouwde Sjah Reza Pavlevi asiel verleende en tegelijk vrede sloot met Israël. De VS keek vol wantrouwen toe.

De VS en de EU trokken regelmatig aan de bel over de verkillende sfeer in het Egypte van Mubarak. Deze machten en Israël waren Egypte's grootste sponsors wat betreft ontwikkelingshulp en militaire steun. Daar waren dubieuze belangen bij betrokken. Op verzoek van de VS en met toestemming van Israël leverde Egypte bijvoorbeeld eind 2006 duizenden automatische geweren aan de Palestijnse Autoriteit om Hamas te bestrijden en de positie van Arafat en El Fatah te versterken. De VS trainde toen in Jordanië duizenden PLOstrijders. Weer speelde zo het niet altijd verstandige adagio: de vijanden van mijn vijanden zijn mijn vrienden, waarop de VS patent leek te hebben. Intussen moedigden de VS en de EU Hamas en El Fatah wel aan om samen te werken.

Begin 2007 nodigde Mubarak de presidenten Ehud Olmert van Israël en Mahmoud Abbas van de Palestijnse Autoriteit uit om in Sharm el-Sheikh te bemiddelen over Gaza. Na de stembusoverwinning van Hamas aldaar regelde Mubarak een vervolgtop. Desondanks escaleerde de toestand. Hamas schoot vanuit Gaza raketten af op Israël en Israël sloot Gaza hermetisch af. Egypte, dat een jaar eerder nog vluchtelingen dood schoot aan de grens met Gaza, koos nu voor de Palestijnen en probeerde hen via de Sinaï te bevoorraden. De Egyptische verhouding tot Hamas bleef dubbelzinnig: nu eens samenwerken, dan weer afstoten. Het ging Egypte om de rechten van alle mensen in Gaza, en niet om de macht van Hamas. Niet in Gaza, en zeker niet in Egypte.

4.11 Wisseling van regime, Islamisering, en het noord-zuid conflict in Soedan

In januari 1989 stelde de VS een economisch embargo in tegen Soedan na beschuldigingen van het bieden van onderdak aan terroristen, het trainen van gewapende rebellen uit buurlanden, en het vertonen van een groot gebrek aan respect voor mensenrechten. De Saoedische terroristenleider Osama Bin Laden was toen te gast bij de Soedanese regering. Daarom vernielde Amerika in 1989 met kruisraketten de Al-Shifa farmaceutische fabriek in Khartoum waarbij tientallen medewerkers werden gedood. President Bill Clinton's Operation Infinite Reach was begonnen als reactie op de aanslagen op de Amerikaanse ambassades in Nairobi en Dar es Salaam. Volgens de VS maakte Al-Shifa chemische wapens. Die fabriek was met Westerse hulp gebouwd voor de productie van medicijnen. Jaren later verklaarden hooggeplaatste Amerikanen dat er in 1989 geen bewijzen waren; slechts valse, fragmentarische informatie van Soedanese ballingen. Deskundigen van de CIA hadden negatief geadviseerd over dat bombarderen, maar de politiek wilde het zo graag.

Mede daarom verdreef Al-Bashir president Nimeiry in datzelfde jaar. Een jaar later, in 1990, mislukte een tegencoup van legerofficieren. Omar al-Bashir versterkte zijn macht door samen te werken met het radicaler wordende NIF van Hassan al-Turabi. Onder hun druk voerde hij een strengere versie van de sharia in. Hij liet Sadiq al-Mahdi gevangen zetten en gematigde aan-

hangers van hem liet hij doden. Tijdens de ramadan van 1990 liet Al-Bashir 28 legerofficieren en 200 lagere militairen executeren. Hij toonde zich hard en wreed en gaf blijk van voorliefde voor de fundamentalistische Islam.

In 1991 voerde Khartoum voor heel Soedan een federatief stelsel in: negen deelstaten met elk een regering. Een jaar later namen leden van het NIF alle parlementszetels in. Al-Turabi was de sleutelfiguur van het nieuwe regiem, ook al was hij tot 1996 zelf geen lid van de regering. Hij was familie van Sadiq al-Mahdi en stamde zelf af van een Mahdi uit vroeger tijden. Eind 1999 zag men hem als de sterke man van Soedan, met Omar al-Bashir als zijn marionet. Seculiere politici verzetten zich met steun uit Ethiopië en Eritrea die geen fundamentalistisch buurland wilden. Die steunden ook de onafhankelijkheidsstrijd van het zuiden. Maar geleidelijk sloeg toch de stemming om. Het NIF verloor de sympathie van het volk en dreigde de komende verkiezingen te verliezen. Al-Bashir nam al afstand. Al-Turabi zocht toen contact met Sadiq al-Mahdi. Zij lieten Sadiq's guerrilla's van de NDA, de Nationale Democratische Alliantie, een aanslag plegen op olieinstallaties in Atbara. Voor Al-Bashir was de maat toen vol. Hij voerde de staat van beleg in, het leger bezette het parlement, en een nieuw kabinet werd aangekondigd. Hij werkte Al-Turabi en zijn NIF weg uit de politiek. Die dreigde de volksmassa's te mobiliseren, maar Al-Bashir rekende op apathie onder het volk en loyaliteit van het leger. Na diplomatiek overleg met Libië en Egypte lieten die landen hun steun aan Al-Turabi en NIF vallen. Want iedereen nam het Al-Turabi intussen kwalijk dat hij Osama Bin Laden in Soedan had uitgenodigd en beschermd, waardoor de VS sindsdien vijandiger stond tegenover Soedan.

De ingreep pakte goed uit: bij de verkiezingen van 2000 kreeg Omar al-Bashir 86,5% van de stemmen ondanks boycot door de oppositie. Hij ontsloeg alle ministers, gouverneurs, senior-adviseurs en senior-ambtenaren om schoon schip te maken en eigen mensen te benoemen. Hassan al-Turabi probeerde nog zonder toestemming een regeling te treffen met het SPLM/A en kreeg huisarrest. Hij wist teveel en was nog steeds gevaarlijk. Hij wist van de Soedanese samenzwering om president Mubarak te vermoorden na diens pleidooi voor VN-sancties tegen Soedan. Al-Turabi werd nog regelmatig opgesloten, losgelaten en weer opgepakt. Het NIF en het eraan verbonden Islamitisch Volkscongres werd beurtelings toegestaan en verboden. Hassan al-Turabi veranderde van sterke man en ideoloog achter Al-Bashir in een lastige dissident en querulant, net zoals hij ooit was begonnen⁴⁷.

4.12 Omar al-Bashir schakelt concurrenten uit en wordt de nieuwe president van Soedan

In 2006 maakte Omar al-Bashir zijn nieuwe regering bekend. Hij vernederde het Zuiden door alle prestigieuze posten aan noordelijke partijleden te geven. De SPLM trok toen boos alle zuidelijke ambtenaren uit Khartoum terug. Wrevels tussen Al-Bashir en Salva Kiir namen toe.

⁴⁷ Ik heb deze boeiende persoon enkele malen in Soedan ontmoet en wij voerden dan interessante en soms ook irritante gesprekken.

Khartoum beschuldigde SPLA en Israël van wapenleveranties en vijandelijke activiteiten in Darfur, Kordofan en de Beja-regio, wat klopte. Na externe druk bond Al-Bashir in en kreeg SPLM betere posities. Zuidelijke ministers gingen weer aan het werk in Khartoum, hoewel Abeyi en de olie twistpunten bleven. Hassan al-Turabi werd weer vrijgelaten. Al-Bashir benoemde provocatief de evenals hijzelf door het Internationale Strafhof aangeklaagde Ahmed Haroun tot gouverneur van Kordofan. Al-Turabi riep de twee toen op om zich over te geven en werd weer opgesloten. Hij had zich intussen ontwikkeld tot handlanger en adviseur van de fundamentalistische verzetsbeweging JEM voor Zuid-Darfur en Kordofan: de Beweging voor Rechtvaardigheid en Gelijkheid. Ook Salah Gosh, hoofd van de inlichtingendienst en centrale figuur in de verschroeide aarde campagne in Darfur, werd door het Strafhof gezocht. Al-Bashir zag hem als bedreiging en ontsloeg hem. In 2009 liet de regering veel gevangen journalisten, rebellen en fundamentalisten ophangen. Orthodoxe islamisten en JEM-adepten reageerden met betogingen en brandstichting. In Khartoum werd openbare geseling van homoseksuelen en travestieten norm: seksualiteit bleef een ingewikkeld thema in de samenleving.

In mei 2009 overleed ex-president Gafaar Nimeiry. Hij was de leider geweest tijdens de moeilijke overgang van de verscheurde koloniale samenleving naar een even verscheurde onafhankelijke staat. Van belofte voor de toekomst werd hij een teleurstelling. Hij kon de islamisering van de politiek niet buiten de deur houden en de oorlog met het zuiden niet oplossen. Zijn pogingen tot democratisering eindigden in wanbestuur en chaos. Maar het regiem dat hem verjoeg werd onverdraagzamer en bruter dan hij. Daarom treurde het volk bij zijn dood.

4.13 Moeizaam overleg met het zuiden, afgewisseld met invasies en terreur

In 1988 sloten Noord- en Zuid-Soedan een akkoord dat geen half jaar standhield. Al-Bashir wilde met militaire overmacht winnen maar hij kon dat niet. Noordelijke voorstanders van vrede liet hij fusilleren. Een permanente blokkade en honger moesten het zuiden er onder krijgen. Noordelijke eenheden en milities terroriseerden de zuidelijke bevolking. Bemiddeling door derde landen haalde niets uit. De oorlog werd feller en SPLA ging in de tegenaanval. Dinka-leider John Garang was de sterke man van SPLM/A, maar andere etnische groepen, met name de Nuer, hadden daar moeite mee. Toch bevochten zij samen zowel het noordelijke leger als de volken in Equator-provincie die Nuer noch Dinka waren. Vanuit Blue Nile bestreed Nuer-krijgsheer Riëk Machar het SPLA.⁴⁸

In 1993 stond het zuiden sterk, maar toen viel wapenleverancier Mengistu Haile Mariam van Ethiopië weg. SPLM/A kreeg nieuwe tegenslagen en afsplitsingen en Garang kwam zwakker te staan. Khartoum hield zich niet aan afspraken en de strijd werd harder. De oorlog verjoeg ruim twee miljoen mensen uit Zuid-Soedan. Geweld, honger, ziekte en ongelukken maakten ook twee miljoen doden. Rebellenlegers uit buurlanden bewogen zich in dit oorlogsgebied als

⁴⁸ Riëk Machar en zijn achtergrond werden beschreven in het boek van Deborah Scroggins, *Emma's Oorlog: liefde, verraad en dood in Soedan, 1987-1993*, (2003).

vissen in het water. Alle milities werkten met kindsoldaten en kindslaven die zij kidnapten, ronselden, verleidden, of die zo maar kwamen aanlopen. Zij moesten sjouwen, kampen opbouwen en afbreken, spioneren, vechten en slapen met soldaten. Dat was vaak veiliger dan als loslopend kind door de oorlog te zwerven. Veel kinderen verloren hun familie, werden achtergelaten, of liepen weg. Ontwortelde kinderen zochten via omwegen vol ontberingen hun weg naar milities of naar kampen in Ethiopië, Kenia of Oeganda.

4.14 Opstanden in Kordofan en de Nuba-bergen na toenemende onderdrukking

Vanaf 1993 trokken ook veel mensen uit Zuid-Soedan, Kordofan en de Nubabergen naar Khartoum. Rond de hoofdstad lagen uitgestrekte krottenwijken waar tegenstanders van het regiem zich konden verbergen. Elke dag kwamen daar duizenden mensen aan, verjaagd uit oliedistricten of gevlucht uit oorlogsgebieden. In 1999 waren het er al anderhalf miljoen. De regering erkende hen niet als ontheemden. De bidonvilles groeiden uit tot de Vierde Stad, naast Khartoum, Khartoum-Noord en Omdurman met samen zes miljoen mensen. In 1992 werd de Vierde Stad gesloopt om plaats te maken voor een brug. Legervoertuigen dumpen de bewoners met hun spullen 30 km verder in de woestijn. Daar bouwden zij de Nieuwe Vierde Stad met krotten van afvalmateriaal, leem, hout en plastic en probeerden er te overleven. Hitte, gebrek aan hygiëne en overbevolking leidden daar in 1999 tot een epidemie van hersenvliesontsteking.

In de Nuba-bergen voerde Khartoum een systematische genocide uit op het Nuba-volk. Het blad *Africa Right*⁴⁹ rapporteerde dit. Londen en Washington kregen steeds meer moeite met Khartoum en zetten al hun kaarten op John Garang, waarmee de kansen voor het zuiden verbeterden. Het sterkere SPLM/A en Khartoum gingen weer met elkaar in gesprek. Intussen waren er nog een miljoen doden en drie miljoen vluchtelingen bij gekomen. Het zuiden leed ook weer honger. In 1999 lanceerde Khartoum een wrede militaire campagne in de omstreden Unity Province rond Bentiu, waar de olievelden zijn. Een groot gebied werd onder dwang ontvolkt, dorpen werden afgebrand en er werd gemoord, verminkt en verkracht om oliebedrijven uit Canada (Talisman), India (ONGC) en Europa (TotalFinaElf) terwille te zijn en hulp aan rebellen onmogelijk te maken. (o.a. Verney, 1999). Diverse krijgsheren kwamen hierbij in een nieuw (olie-) licht te staan. Paulini Matip (krijgshoofd van de Nuer), Kerubino Kuanyan Bol (afgesplitst van SPLA) en Riëk Machar (krijgshoofd van de Nuer) hadden elk hun eigen vredesakkoord met Khartoum en voerden oorlog tegen de SPLA en tegen elkaar.⁵⁰ Wereldwijde verontwaardiging barstte los. De westerse oliemaatschappijen trokken zich beschaamd terug, maar het vacuüm werd meteen opgevuld door bedrijven uit China, Maleisië en India: zo werkt de wereld helaas nog steeds.

49 R. Omaar & A. De Waal. *Rwanda: Death, Dispair and Defiance*, 1995.

50 Human Rights Watch. *Famine in Sudan: The Human Rights Causes*, 1988.

4.15 Botsing met Egypte in de Nubische woestijn

In 1997 botsten Soedan en Egypte over de Hala'ib Driehoek in de Nubische woestijn aan de Rode Zee. In dat gebied van 21.000 km², half zo groot als Nederland, leven Nubiërs en Beja's. In de bodem zit fosfor, mangaan, en bijna zeker ook olie. Soedan bezette er een politiepost en bracht artillerie in. Egypte vroeg zich af wat het buurland daar kwam doen. Soedan vroeg de Arabische Liga om bemiddeling maar die deed niets. Volgens een verdrag van 1899 was de driehoek van Egypte. Khartoum meende dat het gebied in 1905 aan Soedan was overgedragen, maar volgens Egypte was dat alleen de bestuurlijke controle, maar nooit het grondgebied. Toen Soedan in 1956 onafhankelijk werd, viel de driehoek bij de boedelscheiding toch eenduidig aan Egypte toe. Sindsdien bezochten de Soedanese en de Egyptische politie de driehoek zonder elkaar ooit lastig te vallen. Maar in 1993 versterkte een kleine troepenmacht Egypte's aanwezigheid. Dit was een zaak voor het Internationale Hof van Arbitrage. In januari 2000 trok Soedan zich definitief uit het gebied terug.

4.16 Toewerken naar een vredesakkoord tussen Noord- en Zuid-Soedan

Internationale NGO's werkten vanuit Itang (Ethiopië) en Lokichokio (Kenia) met UNICEF en WFP samen in Operation Lifeline. Doel was om gecoördineerd de voedselblokkade te doorbreken. Via luchtbruggen distribueerden zij tienduizenden tonnen voedsel en medicijnen. Het SPLA nam altijd een deel voor zichzelf, want soldaten moesten ook eten. Maar het was zelfs nog ingewikkelder: er vertrok geen hulpvlucht of er gingen ook wapens, munitie, wapenonderdelen en herstelde soldaten mee. Vliegtuigen waren schaars, de eigenaren moesten geld verdienen, men moest pragmatisch zijn. Humanitaire hulp in complexe oorlogssituaties kan zo nooit 100% neutraal zijn. Compromissen zijn nodig, ook al claimen hulpverlenende organisaties neutraal en onpartijdig te werken. Dat is een onhandige spagaat die het verdient om goed uitgelegd te worden aan het geld gevende publiek. Dat bleek toen John Garang in 2000 buitenlandse hulporganisaties dwong om een Memorandum of Understanding te tekenen, waarin zwart op wit stond welk deel van de hulp naar de SPLA-strijders ging. Intussen ging de oorlog door.

In 2001 verzoenden Garang en de zijnen zich met het SSPDF, het Zuid-Soedanees Peoples' Defence Force. Nuer-leiders Riëk Machar en Paulino Matip volgden. Vanaf 2003 werd toegewerkt naar een CPA, een Samenhangend Vredesakkoord met Khartoum dat er in 2005 ook kwam. Daarin kwamen protocollen over veiligheid, grenzen, bodemschatten, omstreden gebieden en nog te vinden oplossingen die stuk voor stuk uitonderhandeld moesten worden. De 60-jarige John Garang werd daarbij interim-president van de Autonome Provincie Zuid-Soedan en vice-president van heel Soedan. De SPLM werd de regering van het zuiden, en de SPLA het leger. Voor de met het noorden verbonden milities werden oplossingen gezocht. De niet toevallig toen oplaaiende gevechten in Darfur vielen buiten het CPA.

De bevolking van Zuid-Soedan had weinig vertrouwen in het akkoord. Ondanks veel leed en verliezen waren zij nog niet onafhankelijk en lang niet iedereen was blij met de leiding. Binnen

SPLM en SPLA bestond veel ongenoegen en onenigheid, en sommige volken mochten elkaar traditioneel niet. Het zelfvertrouwen was zwak. John Garang verhuisde naar Khartoum en Salva Kiir bestuurde Zuid-Soedan vanuit Juba. Zij benoemden gouverneurs voor de deelstaten en commandanten voor het leger. De vredesbesprekingen over heikele onderwerpen werden voortgezet. Dat waren: de omstreden regio's Abeyi, Nuba-bergen en Blue Nile, samenvoeging van de legers, en verdeling van de olieopbrengsten.

4.17 **John Garang, de leider van SPLM/SPLA, verongelukt. Salva Kiir volgt hem op als president**

Tijdens dit proces deed zich een groot drama voor. Na gesprekken met president Museveni in Oeganda verongelukte op 30 juli 2005 de Oegandese presidentiële helikopter met daarin John Garang. Er kwamen ongeregeldeheden; velen zagen hierin de boze hand van Omar al-Bashir. Maar volgens VN-onderzoek was dit echt een slecht-weer-ongeluk. Zijn weduwe, Rebecca Nyandeng de Mabior zei bij zijn begrafenis: 'Als de leeuw is gedood, zal de leeuwintje laten zien wat zij waard is.' Salva Kiir werd keurig volgens de spelregels de tweede president van de autonome provincie Zuid-Soedan. Maar het volk bleef wantrouwend. Nog steeds kidnapten gewapende bendes vrouwen en kinderen voor seksueel misbruik, prostitutie en orgaanhandel. En de markt, de geldeconomie, de maatschappij kwamen maar niet op gang. De droom van een Nieuw Zuid-Soedan lag nog ver weg, en men miste John Garang.

4.18 **Het Noorden blijft de vrede verstoren in de strijd om de zuidelijke olievelden**

Eind 2006 dacht Omar al-Bashir dat Salva Kiir zwak stond. In een vlamme toespraak riep hij Muhareleen-milities op voor een oorlog tegen het zuiden. Trommels roffelden, banieren zwaaiden, paarden- en kamelenvoeten trappelden. Samen met het noordelijke leger trokken zij de grens over om de garnizoensstad Malakal aan te vallen. Een VN-waarnemer meldde honderden burgerdoden. Een jaar later sloeg het toen beter voorbereide SPLA zo'n nieuwe invasie af. De vrede bleef wankel en steeds dreigde een nieuwe oorlogsfase. Het SPLM kreeg geen effectieve regering van de grond. Daarbinnen zouden velen een betere relatie met Al-Bashir voorstaan om beter naar onafhankelijkheid toe te kunnen werken. In mei 2007 werd duidelijk dat SPLM toenemend leed aan afsplitsingen langs etnisch-geografische lijnen; de verzwakte regering bestuurdte nog nauwelijks. Geschillen tussen Khartoum en Juba over de olieprovincie Abeyi bleven doorzeuren.

In april 2008 nam het noordelijke leger opnieuw strategische posities in langs de omstreden grens. Dat was vervelend voor het zuiden omdat een onafhankelijke commissie die grens als onderdeel van het CPA al had vastgesteld, maar het noorden verwierp de uitkomst. In Abeyi sloegen granaten in en 3.000 noordelijke soldaten vielen aan om de grens als fait accompli vast te leggen door verovering naar de wens van Khartoum. VN-waarnemers werden buiten de Heglig-olievelden bij Abeyi gehouden waar noordelijke eenheden de dienst uitmaakten. De

regering in Khartoum leek op een nieuwe oorlog aan te sturen. De gevechten, met inzet van tanks en bombardementen, duurden ruim twee weken. Het SPLA zette de tegenaanval in en de VN evacueerde hulpverleners. Al-Bashir's vice-president Ali Osman Taha spoedde zich naar Juba om met Salva Kiir te overleggen. Soms werd een wapenstilstand afgesproken die niet lang standhield. Gevechten verspreidden zich over de bufferprovincies Bahr al-Ghazal, Abeyi en Upper-Nile. Weer werden honderdduizenden op drift geraakte burgers afhankelijk van hulp.

In juni 2008 werd een akkoord bereikt over Heglig-Abeyi. Een nieuwe internationale commissie boog zich over de grenskwestie. Een gezamenlijke legereenheid ging er toezien op de veiligheid. UNMIS patrouilleerde weer in het gebied en een gezamenlijk bestuur werd voorbereid. Het Permanente Hof van Arbitrage in Den Haag wees het gebied in juli 2009 aan het noorden toe. Er woonden zowel zuidelijke Nuer en Gok-Dinka's als noordelijke Misriya's. Vrij veel SPLA-commandanten kwamen uit dit gebied waar Khartoum de Muharaleen bewapende met de garantie dat het noorden de provincie nooit aan het zuiden zou laten. Heglig leverde in 2007 al voor 529 miljoen dollar aan olie; 13% van alle olie-inkomsten van Soedan. Die moest het volgens het CPA met het zuiden delen. Het touwtrekken rond Abeyi ging gewoon door. Voor nomadische volken in het grensgebied bleven de weidegronden aan de andere kant onmisbaar. De toegang over en weer moest goed geregeld worden. Ook rond Malakal bleven de partijen vechten, met begin 2009 binnen één week 50 doden. Khartoum leverde wapens aan krijgsheer George Athor Deng, een SPLA-dissident die na verloren verkiezingen zijn eigen legertje oprichtte.

4.19 Noord-Zuid geweld leidt tot een nieuw soort etnische botsingen met moordpartijen

In augustus 2009 liepen in de noordelijke strook etnische spanningen met een wrang karakter uit de hand. Het Muerle-volk had vanaf 1983 voor Khartoum gevochten. Bij het CPA⁵¹ van 2005 eiste het zuiden hun ontwapening. Toen dat gebeurd was, vielen Jikani-Nuer hen aan. Traditioneel vochten zij om elkaars vrouwen en koeien, maar nu was het evenwicht zoek. Binnen een jaar waren er meer van die gevechten, zoals aanvallen van Lou-Nuer groepen op Dinka-dorpen. De Lou-Nuer zouden door het noorden zijn bewapend. Dit ging niet meer om veeroof, schaarse bronnen of weidegrond: zij brandden dorpen af en doodden vrouwen en kinderen. Er kwam een kettingreactie van dit soort overvallen, aangewakkerd door milities en wapenleveranties uit het noorden. Lou-Nuer en Jikani-Nuer bevochten elkaar nadat Jikani een groep Lou hadden overvallen die een grote kudde naar nieuwe weidegronden bracht. Dat moest gewroken worden; hun verbeterde gevechten over vee en waterbronnen duurden drie maanden. In Zuid-Kordofan vochten ook de Misriya- en Rizeigat-volken zo tegen elkaar. Bij al die gevechten vielen duizenden doden, waaronder opvallend veel vrouwen en kinderen, door de talrijke moderne vuurwapens waarover de strijders beschikten.

51 CPA staat voor *Comprehensive Peace Accord*, het 'Samenhangend Vredesakkoord'.

4.20 Over ingebakken machtsconflicten in het nieuwe Zuid-Soedan

Volgens Al-Bashir werd het zuiden niet onafhankelijk als het gedoe rond de grenzen niet ophield. Het hield niet op, want Khartoum bleef zelf Muhareleen-strijders sturen en met reguliere troepen Malakal en Abeyi bestoken. En het zuiden bleef met militaire inzetten zijn claims volhouden. John Garang had bezworen nooit te zullen toestaan dat Nieuw en Vrij Zuid-Soedan aan conflicten tussen krijgsheren ten onder zou gaan. Hij wist dat het zou gebeuren zodra hij de teugels liet vieren. Volgens zijn tegenstanders was hij een dictatoriale Dinka die de macht monopoliseerde voor zijn eigen volk. Zouden zij nu, na zijn dood, wél eensgezind werken aan een samenhangende en welvarende natie? Leiders van andere regio's en volken in Zuid-Soedan waren Lam Akol, Peter Adwok Nyaba, Riëk Machar, William Nyuong, Paulino Matib, George Athor Deng en anderen, elk met hun eigen militie. Jarenlang beloerden zij elkaar. Hun kansen afwachtend sloegen zij wapens op en vormden zij steeds wisselende coalities. Daarbij schuwden sommigen, zolang dat uitkwam, samenwerking met Khartoum niet. Want de vijanden van mijn vijanden zijn mijn vrienden, voor zolang dat duurt...

In 2005 werd dus het traject voor het CPA vastgelegd. Het voorzag in verkiezingen onder internationaal toezicht voor heel Soedan. Daarvoor moest er een volkstelling komen en een voor alle partijen aanvaardbare kieswet. De perscensuur zou worden opgeheven en het recht op vereniging en vergadering gegarandeerd. Erkende rebellengroepen konden politieke partijen worden. Bij geslaagde verkiezingen zou er dan in 2011 in Zuid-Soedan een referendum komen over al dan geen onafhankelijkheid. Maar in 2007 en 2008 werd van voorbereidingen niets gemerkt. De pers organiseerde in Khartoum een demonstratie om er aandacht voor te vragen. Tientallen journalisten werden gearresteerd; het onderdrukken van vrije meningen en vergaderingen ging gewoon door. Maar, zeiden de moedigsten, door de opkomst van mobiele telefonie, internet en satelliet-TV gaat de regering deze slag missen.

4.21 De vredeshandhavende VN-missie UNMISS voor Zuid-Soedan

VN-Resoluties voorzagen in de vredeshandhavende missie UNMISS, de United Nations Mission in (Southern) Sudan, met 11.000 soldaten en politiemensen uit 70 landen. Die zouden ook leger en politie trainen, met nadruk op integratie van voormalige militie. UNMISS arriveerde in 2005. Het had weinig contact met de bevolking en hield ook afstand van de 'ongestuurde' SPLM/A. Velen vroegen zich af wat de buitenlandse soldaten dan wel kwamen doen. Bij vredeshandhaving is goede lokale communicatie het belangrijkste deel van het werk. Het vertrouwen moet worden gewonnen en lokale kennis vermag meer dan verhoogde vuurkracht vanuit geïsoleerde, goed beschermde bases waar soldaten alleen in pantserwagens uit komen.⁵²

⁵² Deze observatie is van Alex de Waal, Social Research Council, New York, juli 2007. 'Het is allemaal bekend van lessen uit het verleden en van elders, maar het wordt zelden toegepast.'

De verhouding tussen de regeringen van Noord en Zuid verslechterde en de volkstelling werd alsmaar vooruitgeschoven. De SPLM vond de situatie niet veilig genoeg en maar weinig landgenoten kwamen uit de diaspora terug. Verkiezingen en referendum kwamen zo op een schuivende agenda te staan. De pijlers onder het CPA bleven wankel in een sfeer van vrees en wantrouwen. Tot verbazing van velen gingen in april 2010 de verkiezingen toch door zonder dat aan de standaarden was voldaan. Partijen boycotten de zaak, logistiek klopte er niets van en er werd flink gefraudeerd. Omar al-Bashir werd herkozen als president van heel Soedan. De Kiesraad verklaarde de uitslag geldig, want dat was de voorwaarde voor het doorgaan van het referendum. Dus werd deze poppenkast nationaal en internationaal als noodzakelijk ritueel geaccepteerd. Het referendum van januari 2011 ging door en verliep voorbeeldig. Het volk van Zuid-Soedan koos unaniem voor een eigen staat, los van het gehate noorden, en vierde die dag uitbundig.

4.22 **Het Nieuwe Vrije Zuid-Soedan: een staat zonder ervaren bestuurders**

Wel had het concurrerende krijgsheren, volken die elkaar gewoontegetrouw lastig vielen, en vrijheidsstrijders die hun moeizaam verdiende beloning eisten. Regering, oliemaatschappijen en burgersamenleving moesten er leren samenwerken. Transparante bedrijfsvoering, eerlijke verdeling van inkomsten, zorg voor mens en milieu, een protocol voor verantwoord ondernemerschap en compensatie voor slachtoffers vormden een grote lijst van wensen en voornemens. Maar in plaats daarvan groeiden corruptie, onveiligheid en onenigheid. Salva Kiir werd gezien als een zwakke president. Oude concurrenten en ambitieuze nieuwelingen maakten zich op om hun eigen ruimte te bevechten. Anderen wilden zich niet voegen in de nieuwe orde. Burgerorganisaties en civiele politieke organisaties waren er nauwelijks. Soldaten runden het land. Vertrekkende noordelijke soldaten saboteerden, vernielden en bleven uitdagend rond de grens hangen. Ook uit Oeganda en Noord-Soedan kwam nog dreiging. Het Verzetsleger van de Heer van Joseph Kony hield huis onder de Acholi's in Zuid-Soedan. En het Khartoum van de Arabieren bleef milities de grens over sturen. Noord-Soedan was rancuneus over verlies van het zuiden en van de olie. Het terugtrekken van de noordelijke troepen verliep traag en de verdeling van de olieopbrengsten bleef omstreden. Veel burgers speculeerden over een volgende oorlog. Het noorden werd gehaat en gewantrouwd, en veel mensen dachten dat het nooit goed zou kunnen komen. In juli 2011 maakte UNMIS plaats voor de vervolgmisssie UNMISS.

4.23 **West-Soedan, vervolg...**

Intussen was er in West-Soedan veel gebeurd. De provincie Darfur is zo groot als Frankrijk. Darfur werd vrij laat bij Soedan ingelijfd en stond, net als de Unity Province, onder gezamenlijke jurisdictie van Juba en Khartoum. Toen de oorlog met het Zuiden begon af te lopen, het CPA vorm kreeg en de olie rijkelijker ging vloeien, maakte de regering Al-Bashir een strategische beweging door de oorlog te verleggen naar het lastige Darfur. Begin 2004 begon het noordelijke Soedanese leger een groot offensief tegen SLM/A, de Soedanese Bevrijdingsbeweging/Bevrij-

dingsleger, dat in 2003 was opgericht met steun van John Garang's SPLM/A voor zelfverdediging na bloedige aanvallen door noordelijke Janjaweed-bendes op lokale gemeenschappen van de Massaalit-, Fur- en Zaghawa-volken.

Woestijnvorming, droogte en toenemend grootgrondbezit drongen Arabische veenomaden naar het zuiden en westen, op zoek naar graasgronden en water. In Darfur was de grond goed verzorgd, vaak ook geïrrigeerd. Het Soedanees leger stimuleerde en hielp de Janjaweeds bij de verovering daarvan. Samen moordden zij systematisch, zij bombardeerden en verbrandden gewassen, huizen, scholen, klinieken. Vrouwen werden verkracht en gedumpte of meegenomen, samen met gestolen vee. Nieuwkomers vestigden zich als kolonisten op het land van verdreven lokale gemeenschappen. In 2004 werd ook in Darfur olie gevonden en Khartoum beloofde concessies aan China, Frankrijk en India; toevallig de drie vaste leden van de VN-Veiligheidsraad die systematisch en met succes sancties tegen Soedan afhielden, ondanks harde rapporten van VN-staf en humanitaire organisaties. Algemeen Secretaris Kofi Annan bekritiseerde het onvermogen van de VN om tot een eensgezinde opinie te komen. Maar ja, drie leden van de Raad zaten in de olie, en twee daarvan, Rusland en China, leverden wapens en waren handelspartners van Khartoum. Van alle kanten stroomden wapens Darfur binnen. De VN stond er, gesaboteerd door de eigen leden, tandeloos en machteloos bij. In 2005 kwam de oorlog in Darfur op volle toeren. Hij verplaatste zich ook naar het westen, de grens over, naar Tsjad en de CAR. Het Soedanees leger bevocht lokale milities en bombardeerde steden en dorpen. Honderden VN-waarnemers wisten niet wie er was begonnen, en partijen gaven elkaar over en weer de schuld. VN-juristen rapporteerden massamoorden die op genocide leken.

Het verzet in Darfur was verdeeld. Vanaf de eerste dag speelde een klassiek conflict binnen de top van SLM/A. Legerleider Mohammad Hagar maakte zijn handen vuil in Darfur en waagde zijn eigen en andere levens, terwijl voorzitter Abdel Wahid Nour en algemeen secretaris Minni Minawi in Eritrea in luxueuze ballingschap leefden. De twee werden ontslagen maar accepteerden dat niet. Ook voor de buitenwacht waren zij de echte representanten en contactfiguren.

In Darfur vonden misdaden tegen de mensheid plaats, vooral selectief tegen het Fur-volk. Verhalen over verkrachting, willekeurige moorden, marteling en etnische zuivering bleven komen. Bombardementen verjoegen vier miljoen mensen. Met de tactiek van verschroeide aarde vernielden de Janjaweed er 3.000 dorpen. Verkrachting was systematisch, vaak in groepsverband, en wreed, vaak voor de ogen van echtgenoten, vaders, broers. Zo werden lokale gemeenschappen gearabiseerd. Bevruchte vrouwen zouden kleine Arabieren baren en hun aantal zou snel stijgen.⁵³ De Janjaweed dreigde El Geneina aan te vallen en de VN trok haar personeel uit die stad terug. De VN beschuldigde tot grote woede van Al-Bashir de regering in Khartoum van logistieke hulp aan de Janjaweed. Midden 2005 constateerde de VN dat er minder dorpen werden verbrand en er minder doden vielen. Want de meeste dorpen waren toen al vernield en de mensen waren dood of vertrokken. Vervolgens richtten de Janjaweed, het leger en de andere

⁵³ Salih Mahmoud Osman, de Soedanees mensenrechten-activiste, tevens lid van de parlementaire oppositie in Soedan, in een interview met Marieke van Twillert, *NRC Handelsblad*, 14 oktober 2006.

bendes zich tegen vluchtelingen en hulpverleners in de opvangkampen. Ook in Tsjaad begonnen Soedanese militie terreurdaden. Vanuit in VN-wit beschilderde helikopters, voertuigen en vliegtuigen bombardeerde het leger dorpen en steden, beschoot het stromen vluchtelingen, en voerde het wapens aan. Ook binnen de kampen werd, ondanks politie en VN-waarnemers, door diverse partijen gemoord en verkracht.

De VN en hulpverleners stonden er machteloos bij. Er waren te weinig waarnemers en beschermers. Uit lijfsbehoud waren die ook nauwelijks geneigd om zich buiten stadjes en veilige wegen te wagen. Zij zaten klem. Bedreigd, bestolen, aangevallen en in de steek gelaten, konden zij de bevolking niet helpen. Beschuldigingen van partijdigheid werkten demotiverend. Volgens de VN hadden in Darfur dagelijks miljoenen mensen hulp nodig, waarvan 200.000 urgent.⁵⁴ Volgens het Rode Kruis waren er maar 14.000 hulpverleners. De VN kreeg maar 20% van het benodigde geld binnen. De wereld beseftte niet, of wilde niet zien wat er in West-Soedan en de buurlanden aan de hand was. Het WFP moest streng rantsoeneren en meer mensen raakten ondervoed. Internationale oproepen leverden niet méér op; donoren leken het met Soedan gehad te hebben; een land waar de hulp niet kon worden gebracht waar die nodig was en waar de overheid haar eigen bevolking belaagde.

4.24 **Het Internationaal Strafhof klaagt president Al-Bashir aan. VN en VS leggen sancties op**

Het werd nog erger. Het Internationaal Strafhof (ICC) bracht een aanklacht uit tegen Al-Bashir. Het regiem wees meteen alle buitenlandse hulpverleners uit en het werd Soedanese hulporganisaties verboden om nog geld uit het buitenland aan te nemen. Hulpverleners waren volgens de overheid goedgebetaalde spionnen die in hun eigen land het publiek en de politiek opzetten tegen de wettelijke regering van Soedan, ondanks hun claims van neutraliteit. Zij zouden ook spionnen van het ICC zijn.⁵⁵ Hulporganisaties wrongen zich in bochten om te mogen blijven. Rebellen in Darfur kidnaptten hulpverleners en voertuigen voor losgeld. Diplomaten noemden Al-Bashir ‘contraproductief’, ‘roekeloos’, ‘harteloos’. Maar hun landen bleven hem wel wapens leveren. Volgens de Human Security Reports en het Small Arms Survey was Soedan samen met de omliggende landen een Eldorado voor wapenhandelaars uit de hele wereld. Een VN-commissie stelde in een begin 2007 uitgelekt rapport dat alle partijen in Darfur, ondanks internationale wapenembargo’s, van alle kanten wapens kregen terwijl iedereen vergaderde over vrede

54 Salah Hassan & Carina Ray. *Darfur and the Crisis of Governance in Sudan*, 1998, 2009. Deze reader behandelt de analyse en de situatie van de problematiek van Soedan en Darfur genuanceerd en vanuit een goede historische basis, lang voordat dit alles gebeurde.

55 De Amerikaanse burgercoalitie en lobbymachine *Save Darfur*, een alliantie van 170 ‘faith based’ christelijke en joodse hulporganisaties had inderdaad opgeroepen tot een militaire invasie door de NAVO, vanwege ‘in Darfur gepleegde genocide’, tot afgrijzen van andere hulporganisaties die in Darfur werkten. Overigens is volgens mijn eigen ervaring elke NGO-medewerker in het veld steeds bezig met het verzamelen van informatie over mensenrechten en humanitaire noden, over hindernissen en blokkades, en met rapportage daarover aan de eigen organisatie die dan het publiek en de politiek informeert. Neutraliteit in de hulpverlening kan niet bestaan als en waar mensenrechten geschonden worden. Mensenrechten, en niet politieke strategieën en afwegingen, zijn je criteria.

en hulp. Volgens het rapport schonden alle partijen mensenrechten en hield niemand zich aan enig staakt-het-vuren. De rebellen kregen hun wapens uit Tsjaad, Libië, Eritrea en Zuid-Soedan. Engeland, de VS, Israël en Frankrijk werden vaak genoemd als de machten daarachter. Het Soedanese leger kreeg ze uit Rusland, China, India en Europa, met een onduidelijke rol voor Engeland, Frankrijk en Italië. Mede door de kennelijk zeer winstgevende wapenwedloop in en rond Soedan verergerde de humanitaire toestand in de regio dramatisch.⁵⁶

Na het vredesakkoord met het Zuiden van 2005 en het begin van de Darfur-oorlog, werd de situatie in Soedan ingewikkelder. De VS en de VN legden sancties op, het ICC wilde Al-Bashir en andere Soedanese leiders vervolgen en de wil van Khartoum om samen te werken met regionale en internationale instanties verminderde. Het irriteerde Afrikaanse leiders dat het Strafhof nagenoeg alleen Afrikaanse leiders vervolgde. De situatie sloeg om: China, Rusland, de Arabische wereld en de Afrikaanse regeringen bleven het Soedan van Al-Bashir steunen en het Westen had het nakijken. Dit leek veel op het failliet van de VN. Het was ook de straf voor de geslaagde uiteindelijke afscheiding van Zuid-Soedan waarvoor Het Westen verantwoordelijk werd geacht. De touwtrekkerij rond de Hybride Vredesmacht van VN en AU was een uiting van de wegebbende bereidheid tot samenwerking. De Afrikanen wilden het zelf redden, volgens de anderen konden zij dat niet en de Soedanese regering maakte daar weer misbruik van.

China en de VS voerden moeilijke debatten over de zin en onzin van sancties. Daarbij kon de VS niet hard doordrukken, want China had de meeste dollars in huis, naast een groot handelsoverschot waarmee het Amerika financieel-economisch kon maken of breken. George Bush stond thuis onder enorme druk van christelijk rechts om wel door te drukken en desnoods aan te vallen, maar hij kreeg de NAVO en de VN niet mee. Intussen bleven de hoofdaanklager van het Strafhof, Human Rights Watch en anderen bewijzen verzamelen en daders identificeren. Een VN-Commissie meende in 2006 dat in Darfur ernstige schendingen van mensenrechten en van internationaal humanitair recht plaatsvonden, maar geen genocide. De onder druk staande George Bush eiste dat het wel genocide moest zijn. Hij wilde Darfur redden van de bloeddorstige Islamisten om een tweede Rwanda te voorkomen. Na juli 2008 sprak de ICC-hoofdaanklager Luis Moreno Ocampo ook ineens over genocide. Opvallend was dat ondanks alle openlijke wrevels de geheime diensten van Soedan en de VS intensief bleven samenwerken in de oorlog tegen het terrorisme.

Arrestatiebevelen van het Internationaal Strafhof hebben lastige kanten. Het Hof kan niet zelf arresteren; dat is de taak van lidstaten van het Statuut van Rome van 2002. In Afrika lag dat moeilijk. Daar zagen regeringen en burgers wantrouwend, met tegenzin, hoe het ICC lokale vredesprocessen doorkruiste. De OAE had in 2003 wel gesteld dat er een einde moest komen aan de straffeloosheid van misdaden van Afrikaanse dictators tegen hun eigen volk, maar de ICC-aanpak botste met ingebakken waarden over macht, leiderschap, het vermijden van gezichtsverlies en onderlinge bescherming binnen de machtselites. Die werden manifester naar-

⁵⁶ *Sudan Issue Brief: Human Security Baseline Assessment, Small Arms Survey*, 6 april 2007. Het was weer zoals overal in brandhaarden: de internationale wapenhandel voedt en verlengt ongehinderd de oorlogen.

mate het Westen aan Afrikaanse politici indringender eisen stelde. Waarom waren praktijken die al generaties lang bestonden ineens strafbaar? De Grote Leider als Vaderfiguur moest toch onschendbaar zijn? En streven naar verzoening en compensatie is toch de gewenste Afrikaanse vorm van gerechtigheid? Hoe zit het met Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen? Tenslotte weigerde zelfs de AU samen te werken met het ICC: Het Hof klaagt alleen Afrikanen aan. Waarom? Wat zit daar achter? Ook de Arabische Liga deed niet mee. Al-Bashir zag zich omgeven door louter vrienden. Maar in 2010 werd hij toch aangeklaagd voor genocide in Darfur.

4.25 De worsteling rond een Hybride Vredesmacht voor West-Soedan

De Hybride Vredesmacht werd een hoofdpijndossier. Met hangen en wurgen kwam die er, maar te laat, te weinig, onvoldoende gesteund en met een onduidelijk mandaat. Al-Bashir wist mees-terlijk kleine concessies te doen in ruil voor nooit uitgesproken beloften dat het met zijn vervol-ging wel zou meevallen. Het traineren terwijl Darfur werd afgebrand, ontvolkt en leeggehaald, was zeer pijnlijk, zowel voor de betrokkenen aan de aangevallen kant als voor meelevende toe-schouwers.

Intussen werden kostbare maar weinig uithalende internationale conferenties belegd, zoals die van Franse president Nicolas Sarkozy en zijn minister Bernard Kouchner in juni 2007. De VN was daar met Ban Ki-moon, China was er, en Condoleezza Rice van de VS, en 21 andere lan-den. Maar Soedan en de Afrikaanse Unie ontbraken en de conferentie leidde tot niets. Frankrijk zocht naar een nieuwe rol in Afrikaanse conflictgebieden. Het had snelle-interventie-eenheden in Djibouti, Tsjaad en de CAR, en wilde een actievere rol in de regio. Sarkozy zei te willen bre-ken met het koloniale verleden en humanitair en democratisch activisme te zullen combineren met het Franse belang. Frankrijk had zeker een rol bij de ondertekening van de vrede en de verzoening tussen Soedan en Tsjaad tussen Omar al-Bashir en Idriss Déby in mei 2007 onder toezien- oog van koning Abdullah van Saoedi-Arabië.

4.26 Al-Bashir heeft vrienden in Afrika, de Arabische Wereld en het Verre Oosten. Maar hoe lang nog?

Intussen vroegen steeds meer Afrikaanse en Arabische landen om een moratorium of opschor-ting van het arrestatiebevel tegen Al-Bashir. Binnen de VN verschilden men hierover van me-ning. Toen China in 2008 de Olympische Spelen organiseerde, kwam het onder internationale druk te staan voor een actievere vredesdiplomatie in Soedan. Rusland en China, beiden lid van de Veiligheidsraad van de VN, werden beschuldigd van wapenleveranties aan het Soedanese leger. China ging altijd uit van nationale integriteit en non-interventie in soevereine staten en meende met stil diplomatiek overleg, normalisering van betrekkingen en goede samenwerking meer te bereiken dan met sancties, dreigementen en sabelgekletter. Maar bij Omar al-Bashir kwam wel een hoge Chinese diplomaat aandringen op minder geweld en meer vrede. De presi-

denten George Bush van de VS en George Gordon Brown van Engeland verklaarden zich toen snel tot vrienden van China.

Buitenlandse bemoeienis met mensenrechten bleef gevoelig in Soedan. Na maanden van moeizaam overleg zou de VN-Mensenrechtenraad een onderzoeksmissie naar Darfur sturen, aangevoerd door Nobelprijswinnares Jody Williams. Khartoum ging niet akkoord. De VN besloot het onderzoek vanuit het buitenland te doen. In maart 2007 kwam de commissie met een keihard rapport dat in de VN-Mensenrechtenraad intensief werd besproken. De EU, met 8 van de 47 zetels in de Raad, maakte zich er sterk voor, maar andere leden verzetten zich omdat het rapport illegaal zou zijn. De verhouding tussen The West en de Rest polariseerde. Tegenstanders riepen zich formeel op het onvolledige mandaat van de missie, zonder toestemming van Khartoum en zonder onderzoek ter plekke. De commissie interviewde wel veel slachtoffers en deskundigen en bestudeerde veel rapporten. De Soedanese regering werkte schaamteloos tegen.

Halverwege het debat verbraken enkele Afrikaanse landen het cordon. Zambia en Ghana gaven als eersten hun verzet op, anderen volgden. Ook landen uit Latijns-Amerika en Azië gingen overstag na intensieve lobby's door diplomaten en NGOs. Tenslotte ging heel Afrika om, waarna ook Pakistan en China niet als minderheid te schande wilden staan. Besloten werd tot aanstelling van een speciale VN-rapporteur voor Darfur. Buitenlandse diplomaten en mensenrechten bleven voor Soedan een moeilijke combinatie. In augustus 2007 zette Khartoum Europese en Canadese diplomaten uit. Die vroegen net als de VS naar het lot en de verblijfplaats van oppositieleider Al-Sayyid Muhammad Othman al-Mirghani. De regering claimde geheime wapenopslagplaatsen van de oppositie te hebben ontdekt die zouden klaarliggen om met steun van westerse machten een staatsgreep te plegen. Daarom waren leden van de oppositie gearresteerd. Diplomaten die aan dit verhaal twijfelden, konden hun koffers pakken.

De VS pleitte voor een robuuste NAVO-strijdmacht om orde op zaken te stellen. Maar de Nederlandse VN-rapporteur Jan Pronk gaf voorkeur aan een snelle VN-interventiemacht. Hij zag een risico dat het vredesakkoord, in zijn ogen een eerlijk compromis tussen extreme posities, zou mislukken. Khartoum was woedend: waar bemoeide het koloniale buitenland zich mee? Het geweld in Darfur laaide weer op met JEM en verwante groepen in de aanval. JEM, de Beweging voor Rechtvaardigheid en Gelijkheid, was een afgesplitste tak van SLM/A. Pronk meldde in oktober zware verliezen van het regeringsleger, waarop een woedende Al-Bashir hem liet weghalen. Na moeizaam touwtrekken volgde de Zweedse minister Jan Eliassen hem op. Intussen nam de anarchie in Darfur toe. De AU-vredesmacht en hulpverleners werden constant aangevallen. De roep om een VN-vredesmacht nam toe, want dit kon Afrika niet alleen bolwerken. Al-Bashir weigerde elke interventie en bleef dat doen. Hij vond het wel best zo: alleen een kwetsbare AU-vredesmacht in een gebied waar zijn leger en de Janjaweed heer en meester waren.

Het VN-personeel werd getreiterd, de VN beschuldigd van partijdigheid en in de straten van Khartoum werd een spontane demonstratie tegen de VN georganiseerd. De zeer ervaren Jan Eliassen onderhandelde verder over een gecombineerde missie voor Darfur van AU en VN

samen; de zo genoemde Hybride Missie. In Addis Abeba overlegden Afrikaanse en Arabische landen, de EU en de VN op topniveau. Dat leverde een voorstel op voor een gefaseerde opbouw van de missie. Ook besloten zij waarnemers langs de grens met Tsjaad te plaatsen. Het was november 2006. Al-Bashir liet weten onder geen beding een VN-macht toe te zullen laten. Hij ontkende het bestaan van een humanitaire crisis; en ook elke schijn van relatie met de Janjaweed. Dat ging zelfs overloper Minawi te ver: 'Iedereen weet dat de regering de Janjaweed herbewapent', zei hij tegen Associated Press.

4.27 Met veel vertraging toch een Hybride Vredesmacht voor West-Soedan

In juli 2007 nam de VN eindelijk eensgezind een besluit over UNAMID, de Hybride Vredesmacht van maximaal 26.000 manschappen voor de bescherming van de mensen in Darfur. Khartoum vertrapte en saboteerde het proces, waardoor UNAMID veel te laat operationeel werd. Intussen werden in Darfur AU-soldaten weerloos afgemaakt. In mei 2008 stond UNAMID met pas 7.000 man machteloos tegenover het geweld. De oorlog had toen al 30.000 doden gekost, met 2,5 miljoen vluchtelingen en ontheemden. De Soedanese regering hield het op 10.000 doden als gevolg van 'de opstand van Afrikaanse rebellen tegen de wettige regering van Khartoum'.⁵⁷ Het vechten ging door. Ook over de grens van Tsjaad werd geschoten en gevochten, met nieuwe stromen vluchtelingen. Een colonne van JEM uit Darfur viel heel gewaagd Omdurman en Khartoum binnen en doodde daar honderden politiemensen en burgers. In Kordofan ontvoerden en gijzelden zij Chinese oliewerkers, en tussendoor vochten nog steeds veenomaden met lokale boeren om grond, water, vee en vrouwen. Soms beschermde het Soedanese leger eenheden van UNAMID tegen acties van rebellen en rovers.

Begin 2009 had UNAMID pas 12.000 man en veel te weinig materieel. JEM, de Beweging voor Gelijkheid en Rechtvaardigheid⁵⁸, gebruikte tanks bij heftige gevechten tegen het leger dat hulp kreeg van de Zaghawa-milities van Minawi, en voerde bombardementen uit op door het leger gecontroleerde steden in Darfur. UNAMID werd aan de kant geschoven 'opdat het leger ongestoord zijn werk kon doen'. Het bleef een merkwaardige formule: vredeshandhaving en bescherming van burgers in een situatie waarin geen vrede te handhaven viel en de officiële regering de burgers bedreigde. Tegen wie kon of moest UNAMID vechten, en vóór of tegen wie of wat? Het was geen militaire interventiemacht, maar wat dan wel? JEM viel met succes legerkampen aan. Als lokale rebellen hadden zij terreinkennis en de sympathie van de bevolking. Dat gold niet voor het Soedanese leger en de militie van Minawi. Door de ontstane patstelling kreeg JEM een sterke onderhandelings-positie.

⁵⁷ Gedelegeerde Abdelmahmoud Abdelhaleem, mei 2008.

⁵⁸ JEM staat voor *Justice and Equality Movement*.

4.28 Gevechten aan de grenzen met de buurlanden

Israël, buurman van de Hoorn van Afrika, bombardeerde in januari 2009 in de buurt van Port Sudan een konvooi vrachtwagens die wapens naar Hamas in Gaza brachten. Daarbij zouden 40 mensen zijn omgekomen. Israël ontkende, maar de VS en Engeland hadden de bewijzen. Egypte bewerkte Soedan om de toon te matigen en geen diplomaten te bedreigen. Daarna ontving Mubarak zijn collega Al-Bashir warm in Caïro. En mensensmokkelende Bedoeïenen brachten elke nacht tientallen Afrikanen het dichtstbijzijnde land, Israël, binnen, die werk of een door-tocht naar elders zochten. Israël en Egypte bouwden samen elektrische afsteringen tegen illegale immigratie tussen de Sinaï- en de Negev-woestijn. Israël repatrieerde tegelijkertijd honderden Soedanezen.

Gevechten over de grens van Tsjaad en de CAR namen toe, met represailles van de andere kant. Kampen, steden, wegen en konvooien werden aangevallen met steeds zwaardere wapens. Het Soedanese regeringsleger intensiveerde de aanvallen op rebellen in Zuid-Darfur. Die vroegen daarom, zonder succes, om uitstel van de geplande vredesbesprekingen.

4.29 Nieuwe, moeizame pogingen tot vredesoverleg. Groeiend wantrouwen tegen Het Westen

Medio 2006 kwamen de Soedanese regering en het SLM/A in Abuja, Nigeria, overeen om vrede te zullen sluiten. Robert Zoellick, waarnemend minister van BZ van de VS, schoof onaangekondigd aan, waarop Ali Ousman Tahar, de Soedanese vice-president, woedend de zaal verliet. AU en IGAD waren de 'patrons' van het proces, en de VS had daar niets te zoeken. Alle partijen vonden dit optreden misplaatst en arrogant. Het SLM/A was toch weer vertegenwoordigd door Abdel Wahid al Nour van het Fur-volk en Minni Minawi van de Zaghawa. AU en IGAD bemiddelden goed. Maar het JEM, dat tribale belangen combineerde met moslimfundamentalisme, verzette zich tegen de afspraken. JEM en nog een afsplitsing onder Abdel Wahid al Nour verlieten het overleg. Nour eiste meer invloed op de situatie in Darfur na de oorlog, naast volledige ontwapening van de Janjaweed, compensatie voor slachtoffers, regeling van militaire zaken, en het vice-presidentschap van Soedan voor iemand uit Darfur.

De overige partijen tekenden het raamakkoord. Maar volgens de International Crisis Group miste de Soedanese regering de politieke wil om het akkoord uit te voeren.⁵⁹ Minni Minawi en zijn Zaghawa-milities waren overgelopen naar het regeringskamp en Minawi werd zelfs de persoonlijke adviseur van Al-Bashir. In Darfur zette hij zijn Zaghawa-milities in tegen het Fur-volk. Het vredesvoorstel verliep in mei 2006, zonder dat de partijen het eens werden. Het afgesproken staakt-het-vuren werd niet nagekomen. Tussen alles door voerden lokale volken hun eigen gevechten. Bij nieuwe botsingen tussen Fur en Zaghawa vielen aan beide kanten honderden doden. Vooral de Zaghawa, semi-nomadische schapen- en kamelenhoeders, werd agres-

⁵⁹ International Crisis Group Darfur. *The Failure to Protect, Africa Report No 89*, 8 maart 2005.

siviteit verweten. Ook de gebruikelijke aanvallen door Arabische Beni Hussein- en Beni Halba-clans gingen door. Schaarste aan weidegronden en waterbronnen, gebrek aan democratie en goed bestuur, en ruime beschikbaarheid van vuurwapens waren oorzaken van het oprukken van deze herders naar de leef- en werkgebieden van sedentaire boeren die al eerder verstoord en grotendeels verlaten waren door het optreden van de Janjaweed en het leger die deze volksverhuizing voorbereidden en mogelijk maakten.

In 2008 en 2009 werd in Doha, Qatar, weer voorzichtig over vrede gepraat. In de VS werd Barack Obama president. De toon werd scherper, maar de VS zocht ook naar wegen voor een nieuwe dialoog over Darfur. Als de wereld het hulpgat niet dichtte dan hadden in mei 2009 een miljoen mensen geen eten. Waar oorlog heerst, wordt niets verbouwd of geoogst. De Soedaneese regering en de VN waren samen verantwoordelijk. Vanaf eind mei mochten hulporganisaties weer in Darfur werken en de Dohar-besprekingen werden voortgezet. De VN-Mensenrechtencommissie benoemde weer een speciale VN-waarnemer voor het observeren van ontwikkelingen in Soedan. Daarbij speelde de VS, aangestuurd door Obama, een constructieve rol.

4.30 Het voorzichtige einde van het geweld en de komst van de vrede in Darfur

Het geweld van de milities ebde langzaam weg, en eind 2009 constateerde Martin Luther Away, de vertrekkende commandant van UNAMID, dat de oorlog in Darfur over was. Wat nog speelde, viel volgens hem onder banditisme en gewone tribale botsingen. Dat bleek ook echt zo te zijn: de oorlog was over, maar onrust bleef bij gebrek aan ordehandhaving door de staat in een ontworteld gebied waar iedereen wapens had.

Soldaten hebben seksuele behoeften, en dus komen er manieren om daaraan te voldoen. Jonge mannen uit veelal seksueel beperkende samenlevingen kwamen via vredesmissies terecht in het genereuze Afrika. Daar kregen zij gemakkelijk contact met vrouwen, meisjes en jongens die vriendschap en seks wilden ruilen voor eten, snoep, sigaretten, balpennen of geld. Door de botsing van culturen in oorlogstijd ontstonden toestanden. UNICEF en westerse kranten meldden: Kindermisbruik door VN in Soedan (...en Congo, Tsjaad, Eritrea, Liberia, Somalië, CAR...) De VN kon zulke verhalen niet gebruiken, en dus werd er onderzocht en gestraft. Iemand onder de 18 jaar is formeel minderjarig en dus kind. Seksueel contact van een volwassene met een kind is dan per definitie afgedwongen en strafbaar als verkrachting. Maar verschillende landen hebben wel een variërend interpreteerbare grens: de leeftijd van in- en toestemming. Verwarring over de vraag wat minderjarigheid is, wat instemming en wanneer sprake is van misbruik, is dan ook begrijpelijk. Toch zijn in de internationale mensen- en kinderrechten duidelijke criteria vastgelegd die VN-soldaten moeten kennen en naleven. Maar de praktijk zal altijd weerbarstig blijven.

4.31 Intussen in het noordoosten...

Ook in de Beja-heuvels bij Port Sudan in het noordoosten laaiden eind 2005 gevechten op. Het Somalische nomadische Beja-volk leefde allang in onmin met Khartoum. Het verdroeg geen centrale inmenging. Hun Beja Congress eiste een eerlijker aandeel in de lokale macht. Het werkte samen met de Rashaïda-bedoeïenen. Het leger schoot op hun demonstratie, politie stormde huizen binnen en gooide handgranaten naar de bewoners. Gewapende Beja-milities voerden tegenacties uit bij Kassala en Port Sudan in het toch al onrustige grensgebied met Eritrea. Begin 2006 viel het leger met 1.200 man het Beja-centrum in het stadje Hamesh Koreb aan. De rebellen werden militair gesteund door andere groepen in het oosten en door SPLA-eenheden, wat volgens de CPA-akkoorden niet mocht. Met al die steun openden de Beja's succesvol een Oostelijk Soedanees Front.

Na jaren van vechten sloot de regering in oktober 2006 vrede met hen. De staat van beleg werd opgeheven, hun rechten werden erkend en een programma van wederopbouw werd toegezegd. Zij kregen een grote mate van zelfbestuur. Voor de meeste mensen in het oosten was het probleem dat zij wel moslims waren, maar geen Arabieren. Zij voelden zich gedomineerd en gediscrimineerd door een Arabische klik die niets begreep van hun cultuur en aspiraties. Arabische grootgrondbezitters bestuurden op afstand hun goederen, hautain, zonder rekening te houden met lokale rechten. Met corrupte steun van het regiem hadden die veel grond verworven ten koste van lokale mensen. Het in Eritrea afgesloten akkoord erkende de historische, economische en sociale marginalisering van het oosten. Khartoum was gebaat bij rust en vrede in dat gebied. Oliepijplijnen liepen dwars door Beja-gebied en de rebellen hadden de oliehaven Port Sudan binnen bereik. Ook het onbetrouwbare Eritrea kon voor onrust blijven zorgen. Met rust in het oosten en voldoende controle op het zuiden kon het leger zich helemaal richten op het scheppen van orde in het westen.

4.32 Tussen Khartoum en het nieuwe vrije Zuid-Soedan bleef de relatie gespannen

Van Zuid-Kordofan tot de Blue Nile Province vochten het Soedanese leger en het SPLA-N, de noordelijke tak van het Bevrijdingsleger van het Zuiden. In november 2011 veroverde het Soedanese leger de rebellenstad Kurmuk in Blue Nile. Rebellen groepen van de zuidelijke provincies Darfur, Kordofan en Blue Nile vormden een alliantie voor het omverwerpen van Omar al-Bashir's regiem. In de Nuba-bergen in Zuid-Kordofan werd ook weer hevig gevochten. Khartoum en de nieuwe staat Zuid-Soedan vochten ook nog over grensgeschillen, weidegronden en oliebronnen: de boedelscheiding verliep niet zonder geweld. Daarbij kwam dat Khartoum met succes stookte tussen de volken van Zuid-Soedan. Vooral de olievelden van Heglig in de regio Abeyi wisselden in 2012 af en toe van eigenaar.

Thabo Mbeki van Zuid-Afrika wierp zich namens de Afrikaanse Unie op als bemiddelaar. In augustus 2012 werd vrede gesloten en een gedemilitariseerde bufferzone tussen de twee Soedans ingesteld. In Khartoum en het noorden werd intussen door studenten en boze burgers

gedemonstreerd tegen Bashir's regering; vooral tegen de prijsstijgingen en de hoge kosten van de oorlogen; en meer algemeen tegen de onderdrukking en werkloosheid. Medio 2012, toen ook Bashir's aftreden werd geëist, arresteerde de politie veel betogers en enkele leden van de oppositie. Zij werden geselsd, kaal geschoren, en ontkleed in de brandende zon gezet. In de Nuba-bergen oefende Khartoum nog steeds terreur uit, met aanzetten tot uithongering toe, nadat daar in juni 2012 de oorlog weer was opgelaaide. Ook daarover groeide in Soedan de onvrede tegen Bashir. De legers van noord en zuid schonden tot mei 2013 nog om de haverklap de akkoorden. Ban Ki-moon, Hillary Clinton en de AU bleven zich inzetten voor vrede tussen de twee landen. De rijksbegroting van Khartoum was intussen al zo diep gedaald dat vrede als enige optie overbleef.

Tussen juli 2013 en december 2014 botsten boze burgers en de politie weer veel, en het toenemende protest zette Bashir echt onder druk. Bij die confrontaties vielen elke keer weer tientallen doden. Maar ook voortdurend geweld in Darfur veroorzaakte ondanks de aanwezige blauwhelmen nog honderden doden. Veel demonstranten werden voor de rechter gebracht die hoge straffen eiste wegens vandalisme. De inmiddels 71-jarige Bashir werd nog steeds gezocht door het Internationaal Strafhof, maar daar trok hij zich weinig van aan. Met intimidatie van de oppositie en een strakke hand in de randgebieden handhaafde hij zich als president van Soedan. Sadiq al-Mahdi, de eeuwige oppositieleider, werd in juni 2014 uit de gevangenis ontslagen.

Al-Bashir en zijn omgeving slaagden er in om de vervolging door het ICC te framen als een actie van de vijanden van Afrika en Soedan. Steeds meer Afrikaanse landen trokken zich niets van het Strafhof aan of boycotten dat actief vanuit het idee dat het ICC zich uitsluitend richtte op Afrikaanse politici. De Soedanese president kon zelfs ongehinderd op bezoek gaan naar Zuid-Afrika, Tsjaad, Nigeria, DR Congo, Malawi, Eritrea, Djibouti, Ethiopië, Kenia en het Verre Oosten (China, Qatar en Koeweit). Maar het bleek ook dat Nederlandse wapenhandel ondanks alles gewoon legertrucks leverde aan het Soedanese leger, en in februari 2015 stuurde Nederland nog een handelsmissie.

De eeuwige politieke lastpost Hassan al-Turabi overleed in maart 2016 op vier-en-tachtigjarige leeftijd. President Al-Bashir verklaarde dat er vrede was in Darfur, dat de VN en de hulpverleners konden vertrekken, en dat er verkiezingen zouden worden gehouden. Maar in West-Soedan gingen in tegenstelling tot die uitspraken nog gevechten en bombardementen onophoudelijk door en waren zeker 2,5 miljoen mensen ontheemd. In september 2016 gebruikte het Soedanese leger in Darfur zelfs chemische wapens en werd de tactiek van verschroeide aarde, verbrande dorpen en verjaagde mensen weer opgevoerd in pogingen om het grote gebied verder te arabiseren. De strijd tegen terrorisme, de mogelijke handel en het samen controleren van migrantenstromen in de regio maakte Soedan en zijn president weer aantrekkelijk als partners voor landen in oost en west. Zo werkt de internationale moraal: voor handel en voor geopolitieke doelstellingen moeten de mensenrechten bijna altijd wijken.

4.33 Burgeroorlog in de nieuwe onafhankelijke republiek Zuid-Soedan⁶⁰

Het vredesakkoord met Khartoum betekende nog lang geen vrede binnen de nieuwe onafhankelijke republiek Zuid-Soedan. Het was teveel ontwricht en getekend door het verleden om nu ineens een harmonisch en stabiel land te zijn. De volken, of tenminste hun krijgsheren, waren nog lang niet bereid om de macht te delen. Begin 2014, na twee jaar onafhankelijkheid, was het weer volop oorlog tussen de Dinkas en de Nuer, met zo'n 700.000 mensen op de vlucht en veel honger omdat de voorraadsschuren weer geplunderd waren. Deze keer waren de Nuer onder Riëk Machar de aanvallers. Bij alle milities vochten kindsoldaten mee. President Museveni van Oeganda stuurde Oegandese troepen om zijn vriend Salva Kiir (SPLM, Dinka) te helpen. Het grote probleem was dat Zuid-Soedan echt niemand had die kon besturen; het werd onafhankelijk zonder enige vorm van scholing voor die onafhankelijkheid. In mei 2014 spraken de twee leiders elkaar in Addis Ababa over een wapenstilstand en vrede. Na ruim een maand werd afgesproken de wapens echt neer te leggen en te werken aan een gezamenlijke interim-regering. Maar dat duurde niet lang. Een half jaar later, begin 2015, draaide de oorlog weer op volle toeren met ongekende wreedheden over en weer. In februari 2015 deden de rivalen in Addis Ababa een nieuwe poging om vrede te sluiten en de macht te delen. Honderden kindsoldaten werden gedemobiliseerd. In augustus 2015 werd geconstateerd dat er echt vrede was. Met de vraag erbij: voor hoelang deze keer?

Maar in binnen- en buitenland was men het gedoe in Zuid-Soedan zat. De EU en de VS wilden toegang tot de olie en waren bereid daarin te investeren. Gepleit werd voor verdere ontwikkeling onder tutelage van de VN. Maar gevoelens van haat en wraak gingen niet zomaar weg. De Dinka's hadden tienduizend of meer Nuers afgeslacht, en omgekeerd was hetzelfde gebeurd. Het Muerle-volk werd door beide andere volken belaagd en aangevallen. De jongeren van dat volk bewapenden zich en verdedigden hun dorpen. De angst voor een nieuwe burgeroorlog bleef alom actief aanwezig. In juli 2016 laaiden de gevechten weer op in Juba en andere steden. In september was die uitgelopen in een totale burgeroorlog tussen de volken, met stromen vluchtelingen naar de buurlanden. Overal werden burgers aangevallen door soldaten, op het land werken werd weer onmogelijk, en weer sloeg de honger toe.⁶¹ De VN was nu echt woedend, en stuurde aan op het inzetten van een robuuste vredesmacht van nu in totaal 16.000 blauwhelmen; vierduizend extra bij de al aanwezige twaalf duizend. Maar Zuidelijke regerings-soldaten gingen door met het systematisch verkrachten van Nuer-meisjes en -vrouwen, het afbranden van huizen en het doden en verminken van burgers onder de ogen van een machteloos toekijkend of weggijkend VN-leger.

In augustus 2016 werden bij een overval in Juba ook westerse vrouwen gepakt en verkracht, Zuid-Soedanese verslaggevers geëxecuteerd en een Amerikaanse man zwaar mishandeld en

60 Koert Lindijer, Afrika- correspondent voor *NRC Handelsblad*, standplaats Nairobi, schreef sinds de onafhankelijkheid in 2011 regelmatig over Zuid-Soedan. Voor dit verhaal heb ik geput uit zijn bijdragen, maar ook uit mijn eigen waarnemingen in Zuid-Soedan en andere lokale bronnen.

61 In Nederland organiseerden de gezamenlijke hulporganisaties een Giro555 campagne om geld in te zamelen voor voedsel voor Zuid-Soedan.

beschoten.⁶² Elders werden hulpverleners vermoord. Riëk Machar ontvluchtte het land, de Nederlandse generaal-majoor Patrick Cammert ging onderzoek doen naar het falen van de VN-leger, en dat leger kreeg er de gevraagde 4.000 man bij. Maar het SPLA-leger van de Dinka's ging energiek door met het verkrachten en slachten van leden van het Nuer-volk. In Zuid-Soedan werd de honger erger, het geweld vreselijker, en het seksuele geweld nam alleen nog maar toe. Dat was eind 2017. In februari 2018 lieten militias in Zuid-Soedan weer 311 kindsoldaten los van de bijna 20.000 die in de legers meevochten. En in Addis Ababa praatten de partijen weer over vrede; een vrede die de inwoners van Zuid-Soedan nog niet was gegund.

4.34 **Ethiopië neemt onder Meles Zinawi Asres afscheid van het Marxisme-Leninisme**

De geschiedenis van Ethiopië en zijn burens wordt gekenmerkt door wantrouwen en wapengeweld. Dat kwam zowel vanwege historische lokale en regionale factoren als door steeds wisselende bemoeienissen van buitenaf. Daardoor bleef de ontwikkeling van de regio achter bij het potentieel. Toch werd juist in de laatste jaren veel gewerkt aan voorwaarden voor vrede. De regering Mengistu tekende in april 1988 een vredesakkoord met Somalië. De Koude Oorlog was voorbij; Russen en Cubanen waren niet meer nodig. Met Israël werden na jaren weer betrekkingen aangeknoopt. Mengistu zocht bij Israël en de VS militaire en financiële steun en hulp bij de emigratie naar Israël van zo'n 17.000 als Joden erkende Falashas. In die jaren veranderden de hulprelaties continu. In maart 1999 schafte de VS onder Bill Clinton de 70 miljard dollar hulp aan 46 Afrikaanse landen af. Het Congres had als substituut een Handelsinitiatief met Afrika afgedwongen: handel in plaats van hulp. Bill Clinton prees Meles Zenawi Asres als de nieuwe voorhoede van de Afrikaanse Renaissance; als grote belofte voor de toekomst. De VS had kennelijk Ethiopië nodig.

Na het wegvallen van de Sovjetunie⁶³ koos Mengistu liever voor de Ongebonden Derde Weg. De EWP, de Ethiopische Arbeiderspartij, werd onder een nieuwe naam hervormd tot EDUP, de Ethiopische Democratische Eenheidspartij. Er kwam een gemengde economie met staatsbedrijven, particuliere ondernemingen en coöperaties. Een meerpartijensysteem werd nog afgehouden; EDUP was er voor iedereen. Daarbinnen was ruimte voor oppositie en regio's. Maar de hervormingen mochten niet baten. In 1989 mislukten in Eritrea en Tigray weer graanoogsten zodat nieuwe hongersnood dreigde. Daar kwam alleen nog maar hulp via de eigen hulporganisaties. Zij wakkerden hun oorlog tegen Ethiopië aan. Ex-president Jimmy Carter van de VS probeerde nog om te bemiddelen met gesprekken tussen de partijen in Atlanta. Het EPLF kwam het regiem verregaand tegemoet, maar eiste wel een referendum over de toekomst van Eritrea. Dat ketste af en zij voerden de oorlog op. De voormalige USSR trok tegelijk zijn militaire adviseurs uit Ethiopië terug.

⁶² Arne Doornebal, Afrika-journalist, 17 augustus 2015.

⁶³ De crisis en het inzakken van het Sovjetimperium begon in 1986 onder Mikhael Gorbachev en werd voltooid met de Val van de Berlijnse Muur in 1989. Het Einde van de Koude Oorlog viel met deze jaren samen.

Het EPLF bezette Asmara en omgeving. Samen met het TPLF behaalden zij steeds meer successen tegen het Ethiopische leger. Die leidden in mei 1991 tot internationale onderhandelingen over de aftocht van dictator Mengistu Haile Mariam naar Zimbabwe. In mei 2006, vijftien jaar na zijn verdrijving, verklaarde de rechtbank de afwezige Mengistu Haile Mariam schuldig aan moord op 1.823 mensen en aan de gedwongen verhuizing in 1985 waarbij 100.000 mensen omkwamen. Hij had honger als wapen tegen eigen burgers gebruikt en pleegde genocidale misdaden. Het proces had een heldere rechtsgang. De aanklager eiste de doodstraf. In mei 2008 bevestigde de hoogste rechter die eis. De veroordeling van een voormalig leider was uniek voor Afrika. Maar president Mugabe van Zimbabwe weigerde om zijn gewaardeerde gast uit te leveren.

Na het vertrek van Mengistu kreeg Ethiopië een nieuw regime. Het initiatief lag bij vice-president Tesfaye Kebele Kidane. Die installeerde een overgangsregering en onderhandelde over een wapenstilstand. Kidane nam ontslag onder druk van de VS en Engeland en maakte plaats voor Meles Zenawi Asres, de leider van TPLF, het Volksbevrijdingsfront van Tigray, tevens de voorzitter van EPRDF, het Front van de Samenwerkende Verzetsbewegingen in Ethiopië. Een nieuw kiesstelsel werd voorbereid. In juli 1991 konden inwoners van Addis Abeba hun buurtvertegenwoordigers kiezen. De kebeles, buurtorganisaties, waren traditioneel onderdeel van het stadsbestuur dat buiten de nationale politieke organisatie stond. Handhaving van vrede en veiligheid in de hoofdstad was erg belangrijk en de goed verlopen kebele-verkiezingen droegen daaraan bij.

Meles Zenawi Asres vroeg de internationale gemeenschap om hulp bij het democratiseringsproces, maar de reacties vielen tegen. In sommige regio's waren nog etnische oorlogen en voedseltekorten bleven dreigen. Veel mensen waren ontheemd. De nieuwe president worstelde met zijn populariteit; als Tigrayer kreeg hij de andere volken van Ethiopië niet achter zich. Volgens critici bevoordeelde hij zijn eigen volksgenoten en politiek-militaire leiders. Hij greep mogelijke dreiging van Somalische fundamentalisten aan om meer volkssteun te krijgen. Hij leek zich een externe vijand te zoeken om de aandacht af te leiden van de slechte toestand in het land. Voor zijn invasie in Somalië kreeg hij wel de internationale machtscentra van Washington tot Beijing achter zich, maar in eigen land werd niemand enthousiast. De Ethiopiërs wilden duidelijk geen oorlogen meer.

4.35 Een nieuwe grondwet voor de federale democratische republiek Ethiopië: naar etnisch federalisme

Een nieuwe ontwerpgrondwet voor de Federale Democratische Republiek Ethiopië werd in mei 1994 aanvaard door de Nationale Raad van Afgevaardigden. Volgens de nieuwe doctrine van het etnisch federalisme kwam de soevereiniteit in handen van de naties, nationaliteiten en volken van Ethiopië, en niet van een abstract Ethiopisch Volk.⁶⁴ De Oromo-bewegingen boycotten

⁶⁴ Deze aanpak kwam overeen met de door Wangari Maathai, Nelson Mandela en Muammar Gadaffi bepleitte herinrichting van Afrikaanse landen in micro-nations. Geen daarvan leeft meer, maar het idee nog wel.

de daarop volgende verkiezingen voor een Grondwetgevende Volksvergadering. De veiligheids-politie arresteerde velen van hen. De oppositie boycotte toen de parlementsverkiezingen van mei 1995. Toch werd daarna de nieuwe federale regering geïnstalleerd, met Meles Zenawi Asres als premier. Negasso Kidada, een christelijke Oromo uit Wollega,⁶⁵ werd president. De regering weerspiegelde nauwgezet de etnische samenstelling van het land. Zij zette de berechting van Mengistu en zijn handlangers hoog op de agenda maar kreeg hem niet uitgeleverd. Ook de nieuwe leiders lieten leden van de oppositie oppakken. Amnesty International riep regelmatig op tot hun bevrijding, en tot het stoppen met willekeurige arrestaties, het martelen in gevangenschap en het doen verdwijnen van burgers.

4.36 Een referendum onder toezicht van de VN loste in mei 1993 het probleem Eritrea op

Unaniem koos men daar voor onafhankelijkheid van Eritrea en op 24 mei 1993 werd die officieel. Er waren nog 700.000 Eritreeërs als vluchteling in Soedan, Ethiopië en Saoedi-Arabië, en nog eens 100.000 in Europa, de VS en Canada. Binnen de landsgrenzen van Eritrea leefden toen 2,4 miljoen mensen. De regering deed een hartstochtelijk beroep op geschoolde en professioneel ervaren Eritreeërs om terug te komen voor de opbouw van het verwoeste land. Meles Zenawi Asres van Ethiopië en Isaias Afewerki van Eritrea waren, totdat Mengistu verdreven werd, vrienden en bondgenoten. Daarna werden zij bittere vijanden, gebaseerd op historisch gewortelde haatgevoelens, er was het probleem van de toegang tot de zee, er waren verschillen in visie op economie en samenleving, maar ook hun karakters botsten.

4.37 Een Eritrese invasie met een Ethiopische wraakactie

Midden 1998 meldde Ethiopië een Eritrese invasie. Na Mengistu's val was de opbouw van het Ethiopische leger verwaarloosd. Toch heroverde dat leger veel land. De VN eiste een wapenstilstand en legde een embargo op. Daar trok Ethiopië zich niets van aan; in mei 2000 trokken tienduizenden soldaten de Eritrese grens over. Zij doorbraken een zwak punt in de verdediging waarbij duizenden doden vielen. Het ging om de stadjes Enda Simeon, Barentu, Shambiko, en de Mereb-vallei. Meer in het oosten, bij Zalembessa, kwam een tweede front. Beide partijen hadden de nieuwste Russische wapens. Die tanks, kanonnen en vliegtuigen zetten zij met verve in, maar in het bergland werd het voor het voetvolk toch man-tegen-man. Honderdduizenden Eritreeërs vluchtten alle kanten op. Ethiopië wilde dit met militaire overmacht afmaken. Na een maand hadden beide kanten elk 100.000 dode soldaten. Ethiopië claimde de overwinning en hield zijn troepen in Eritrea. In Algiers werd over vrede gepraat, met een akkoord in juni 2000. De Eritrese troepen moesten zich 25 km terugtrekken in afwachting van vredeshandhavers van de VN. Maar de VN-lidstaten lieten het nog afweten. Hun bereidheid om troepen te leveren was gering en de reacties waren traag.

⁶⁵ Wollega of Welayta ligt in zuidwest Ethiopië, rond de Omo-rivier.

Over deze oorlog kwamen verschrikkelijke verhalen over lijden op het slagveld, gesneuvelden, verminkten, verlies van geliefden, vee, woningen, land, zicht op de toekomst, en ontheemding, honger en ziekte. Over bombardementen op vrouwen en kinderen op scholen en markten. Over de vrouwen en meisjes die voor de ogen van vaders, mannen, broers en zonen werden verkracht, vernederd, afgeslacht. Jaren later zaten veel overlevenden nog getraumatiseerd in kampen, of thuis, of waren rusteloos ergens onderweg. Weinigen bekommerden zich om het leed van die mensen. De oorlog duurde lang, werd gewoon en de wereld verloor haar belangstelling: weer een vergeten oorlog met vergeten slachtoffers. De vruchtbare gebieden in west-Eritrea waren vernield en voor een deel bezet. De haven van Assab was geblokkeerd, en met Soedan was ruzie, waardoor Eritrea de haven van Port Sudan niet mocht gebruiken om voedsel en wapens aan te voeren. Pas begin 2001 werden VN-lidstaten actief en kwam een bufferzone van de grond met terugtrekking van Ethiopische en Eritrese troepen achter vastgestelde lijnen. De 4.200 blauwhelmen van de UN-Missie voor Ethiopië en Eritrea, (UNMEE), zagen toe op het nakomen van de Afspraken van Algiers. Honderdduizenden vluchtelingen konden weer naar huis, maar de grenssteden waar zij vandaan kwamen, lagen in puin.

4.38 Verkiezingen in een nog onrustig Ethiopië

In mei 2000 was in Ethiopië de tweede ronde van de nationale verkiezingen. De oppositie won enkele zetels in het parlement. Een jaar later wilde een sterke groep binnen het TPLF Meles Zenawi Asres onttronen. Maar die had de hoogste partijleiders en de legerchefs achter zich, dus dat mislukte. Het maakte hem wel achterdochtiger. In het onrustige Ethiopië was nog veel geweld. In de lente van 2002 waren er lokale verkiezingen in de zuidwestelijke Shekecho-zone, een koffie- en fruitgebied van de Sheko- en Mezehengervolken. De veiligheidspolitie schoot op een opkomend oproer en doodde 150 mensen, verbrandde 1.000 huizen en joeg 5.000 mensen op drift. In Gambela, ook in het zuidwesten, maakten legereenheden zich op grote schaal schuldig aan moorden, martelen en verkrachten van mensen van het Anuak-volk. Volgens Human Rights Watch mengde het leger zich daar in lokale conflicten tussen Anuak- en Nuer-volken om zelf controle te krijgen over de olie- en goudreserves in dit aan Zuid-Soedan grenzende gebied. China betaalde voor een weg naar Gambela in ruil voor toegang tot die grondstoffen. Dit bewees het failliet van de federatie van naties en volken: de centrale regering bleef minderheden onderdrukken als die iets anders wilden.

4.39 Het zoeken van oplossingen rond de grenskwestie: arbitrage, schermutselingen en een VN-missie

In 2002 besliste het Permanente Hof van Arbitrage van de VN over de 1.000 km grens tussen Ethiopië en Eritrea. Ethiopië zag dit als een overwinning, afgezien van het feit dat het Hof de haven van Assab niet als Ethiopisch grondgebied erkende. Het bepaalde ook dat Eritrea recht had op de door Ethiopië bezette omstreden stad Badme. Maar Ethiopië droeg de stad niet over, hoewel Eritrea met het leger dreigde. Ethiopië moedigde duizenden landgenoten aan om zich

in Badme te vestigen en Eritrea zwoer de stad nooit te zullen opgeven. Van de bufferzone en de VN-vredeshandhavers trok het zich niets aan. Zo werd Badme het hart van een nieuwe fase van de grensoorlog. De internationale commissie was nog niet klaar met de grensafbakening. Eritrea betichtte Ethiopië van minachting van internationale besluiten. Het bleef bij enkele gevechten en wat juridisch geschermd. De twee landen bleven elkaar ondermijnen door vijanden van de ander te steunen. Ethiopië hielp verzetsgroepen in Eritrea en de interim-regering van Somalië. Eritrea steunde gewapend verzet in Ethiopië, vooral in de Ogaden, en de Islamitische Rechtbanken in Somalië, en leverde wapens aan rebellen in Darfur. Elke door Eritrea gesteunde groep was in Asmara vertegenwoordigd.

De grensoorlog ging door op een laag pitje, met incidenten, doden en gevangenneming. In maart 2006 zouden de twee landen het overleg weer oppakken. Ethiopië had in lijn met het VN-plan al troepen rond de grens teruggetrokken, want die waren harder nodig in Somalië en de Ogaden. Eritrea had nog op 15 plaatsen eenheden gelegerd. Ondanks 2.300 aanwezige VN-militairen hadden beide landen nog tienduizenden soldaten langs de grens ingegraven. Eind 2005 besloot het Hof van Arbitrage na degelijk onderzoek dat Eritrea in mei 1998 met de grensoorlog was begonnen door onrechtmatig Ethiopië binnen te vallen. Ethiopië had recht op schadevergoeding. Maar beide partijen hadden zich schuldig gemaakt aan verkrachting, plundering en vernieling, wat het vaststellen van de vergoeding bemoeilijkte. Het Hof vroeg om meer tijd.

Eritrea begon de hinderlijke VN-missie beperkingen op te leggen. Wat begon met wat plaagstootjes, escaleerde met verloop van tijd naar beperking van bewegingsvrijheid, verbod op radioverkeer, afsnijden van bevoorrading van benzine en voedsel, en inlijving in het leger van Eritreeërs die voor de VN werkten. In mei 2006 wees Eritrea vijf VN-stafleden uit na beschuldiging van spionage en het werven van huurlingen. Eritrea was vooral boos dat Ethiopië nog steeds Badme bezette en dat de VN daar niets aan deed. In augustus 2006 liep een Ethiopische brigadegeneraal met al zijn mannen naar Eritrea over. In september 2007 meende Ethiopië dat Eritrea zich niet aan de afspraken van Algiers hield. Volgens Eritrea deed Ethiopië dat door Badme niet terug te geven. Eritrea ontkende ook de steun aan terroristische organisaties in de strijd tegen Ethiopië. In de eigen visie was dit steun aan rebellen en verzetsbewegingen; zeker niet aan terroristen. De twee landen konden elkaar maar moeilijk loslaten. Na bomaanslagen in Addis Abeba kreeg Eritrea de schuld van levering van de springstoffen. Van veel bomontploffingen bleven de daders onbekend.

Begin 2008 verlengde de VN-Veiligheidsraad het mandaat van UNMEE met zes maanden. De VN riep Ethiopië en Eritrea op om van geweld af te zien en Eritrea moest haar troepen uit de bufferzone terugtrekken. De Eritrese regering liet in mei 2008 weten de VN-missie niet langer te dulden. Hier bleek weer duidelijk dat het tussen de toporganen van de VN op politiek en juridisch gebied niet spoorde en dat men elkaar in de wielen reed. Na veroordeling van Eritrea door de Veiligheidsraad wegens 'systematische schending van VN-resoluties en tegenwerking van de missie' besloot de VN om UNMEE inderdaad te ontbinden. Halverwege 2008 waarschuwde de International Crisis Group voor het risico van een nieuwe heftige strijd. Ethiopië bleef weigeren om de demarcatielijn van de VN-Commissie te accepteren en droeg toegewezen dorpen

en stukken niet aan Eritrea over. Daar vestigden zich onophoudelijk Ethiopische kolonisten. Eritrea bleef permanent aan de grens paraat om Ethiopië een lesje te leren. Beide regimes leken de spanning in stand te houden om zo thuis hun autoritaire bewind te kunnen handhaven. Het ICG vond het onverantwoordelijk dat de Veiligheidsraad Ethiopië toestond om de afspraken van Algiers te negeren zonder sancties op te leggen. Een half jaar later werd UNMEE opgeheven. Eritrea had het de missie, die feitelijk al langer geen rol van betekenis meer speelde, onmogelijk gemaakt. Zonder de door de VN bewaakte bufferzone konden de twee partijen elkaar zo weer in de haren vliegen en dan zou de destabilisatie van de Hoorn ernstiger vormen aannemen. Maar in augustus 2009 deed het Permanente Hof van Arbitrage in Den Haag definitief uitspraak over de schadevergoeding die de twee landen elkaar moesten betalen. Beide partijen verklaarden daaraan te zullen voldoen en gaven elkaar ruiterslijk de hand. Het conflict was echt over. Sindsdien gedroegen zij zich afstandelijk correct naar elkaar.

4.40 Verkiezingen in mei 2005 met een grote opkomst

De aanloop naar de Ethiopische verkiezingen van mei 2005 was gewelddadig. Toch kwam 90% van de kiezers op en Meles Zenawi Asres werd de grote winnaar. Hij noemde het de overwinning voor zijn democratiseringsbeleid, maar volgens EU-waarnemers ging het er oneerlijk aan toe, met fraude, intimidatie, uitsluiting en verhindering van campagnes van de oppositie. Toen bij het tellen van de stemmen de oppositie dreigde te winnen, kwamen er fraudeurs in actie. De kiescommissie negeerde de overduidelijke bewijzen. Amerikaanse waarnemers onthielden zich van een oordeel om het land niet in een chaos te storten door fraude te erkennen.

4.41 Onrust en geweld na geconstateerde verkiezingsfraude. Zenawi Asres krijgt het volk weer in het gareel

Een maand later doodde de politie in Addis Abeba burgers die nog tegen het bedrog protesteerden, waarbij bedrijfjes en winkels in vlammen opgingen. Duizenden demonstranten, vooral van het Oromovolk, werden afgevoerd. De protesten gingen door. Enkele kranten en radiostations gaven er moedig aandacht aan. De regering pakte die streng aan. Kranten werden verboden, journalisten en oppositieleiders beschuldigd van hoogverraad met kans op de doodstraf. Dat was geen loos dreigement: sinds 1998 was de doodstraf weer wettelijk mogelijk en executies vonden echt plaats. Geheime diensten en spionnen waren traditiegetrouw actief onder alle lagen van de bevolking. Klikspanen en aangevers werden beloond, wat vaak leidde tot arbitraire arrestaties met onbekende afloop. Meles Zenawi Asres kreeg zijn mensen weer terug in het gareel en de wereld protesteerde niet. Want de een joeg op grondstoffen, de ander op terroristen, en hij was ze allemaal ter wille.⁶⁶

⁶⁶ Dit klinkt als een cynische conclusie, maar de feiten waren echt zo. Dus het verschijnsel is cynisch, niet de conclusie.

Er kwam een onderzoekscommissie naar het geweld rond de verkiezingen, geleid door de hoogste rechter, Wolde Michael Meshesha. De regering wilde zijn schokkende rapport voor het parlement tegenhouden. De rechter vluchtte na bedreigingen naar het buitenland, vanwaar hij de inhoud bekendmaakte: het door de veiligheidsdiensten koelbloedig doden van 200 vredelievende demonstranten met gerichte schoten door het hoofd. De regering ontkende alles. Ana Gomèz, de Spaanse voorzitter van de EU-waarnemers zei: 'Het wordt hoog tijd dat de VS en de EU zich ervan bewust worden dat het huidige Ethiopische regering zijn volk onderdrukt'. Twee dagen later werd de EU-delegatie uitgewezen. Zenawi Asres bedacht nieuwe manieren om zijn volk onder controle te krijgen. Hij legde NGO's die werkten aan mensenrechten, juridische hervorming en conflictbeheersing aan banden. Alleen nationale NGO's met minder dan 10% buitenlandse inkomsten mochten voortbestaan. In april 2006, vijftien maanden na hun arrestatie, sprak de rechter 111 mensen vrij van samenzwering, genocidale pogingen en hoogverraad. De politie liet al eerder 11.000 gevangenen vrij. Zo boden de rechterlijke macht en het openbaar ministerie weerstand tegen de dictatoriale neigingen van de leider. Maar Zenawi Asres gaf niet op. Hij liet nog eens 3.000 mensen vervolgen voor geweldpleging. Donoren dreigden hun hulp in te trekken als hij zo doorging. In mei 2006 werden 38 oppositieleiders schuldig bevonden aan hoogverraad, geweldpleging en poging tot staatsgreep rond de verkiezingen, met als eis de doodstraf. Onder internationale druk verleende de premier hen gratie. Meles Zenawi Asres begon het buitenland te haten.

4.42 De Somalische volken van de Ogaden voeren hun acties op: 'Ethiopia's Own Darfur'

Het ONLF Bevrijdingsfront van Somaliërs in de Ogaden bleef Zenawi's regering bestoken. In 2006 liepen de spanningen in deze grote provincie weer hoog op; tienduizenden Ethiopische soldaten vochten er tegen het ONLF. Nieuwe olie- en gasvondsten maakten de Ogaden aantrekkelijker voor alle partijen. Het Ethiopische leger vormde een buffer langs de grens om invasies uit Somalië te voorkomen. Volgens het ONLF bombardeerde het leger dorpen waarbij tientallen doden vielen. Er waren geen media om dat te bevestigen. In april 2007 overviel ONLF een Chinees oliebedrijf bij de stad Abole en doodden daar 86 lokale medewerkers en enkele Chinezen. Zij claimden de vernieling van de olie-installaties en de uitschakeling van het Ethiopische leger in dat gebied. Het ONLF zou nooit accepteren dat vreemden met hulp van de regering de olierijkdom van het Somalische volk van de Ogaden afpakten. Het hield een groep Chinezen gegijzeld. Arabische landen leverden hen wapens via Eritrea.

In de tweede helft van 2007 bombardeerde Ethiopië weer regelmatig dorpen, wat deze keer bewezen werd. De Ethiopische overheid redeneerde: Als je de vis wilt vangen, dan moet je het water weghalen. Elke inwoner van de Ogaden is een rebel. Er vielen veel doden en gewonden en de schade was groot. Het ONLF pleegde aanslagen op publieke instellingen en doodde de Ethiopische gouverneur. Volgens Human Rights Watch pleegden Ethiopische soldaten jarenlang groepsverkrachtingen. Zij verbrandden ook hutten en scholen en moordden willekeurig. Ook blokkeerden zij voedselhulp en staken zij geld bestemd voor voedsel en medicijnen in eigen zak. 'Dit is nu het mooie Ethiopische leger dat zo goed door onze militairen werd getraind', schreef

de *New York Times* bitter ⁶⁷. Volgens Artsen Zonder Grenzen zaten 40.000 mensen door de totale blokkade en de willekeurige no-go-zones zonder voedsel en medicijnen. Tienduizenden vluchtten naar Somalië en velen kwamen om. Een verkenningssmissie van de VN vroeg om een internationaal onderzoek naar oorlogsmisdaden door het Ethiopische leger. In oktober 2007 kwam meer nieuws naar buiten over Ethiopia's own Darfur: de tactiek van verschroeide aarde. Gedeserteerde soldaten spraken over moord, verkrachting, terreur en brandstichting door het leger. Volgens het ONLF was de Ethiopische zaak verloren, wat de regering als onzin afdeed. Gericht en met succes pleegde het ONLF aanslagen die het leger nerveus maakten. Midden 2007 liet Ethiopië tijdelijk geselecteerde internationale NGO's in de Ogaden toe voor hulpverlening.

4.43 De volken van Ethiopië worden geteld en etnisch geregistreerd. De Oromo's zijn het grootste volk

Voor de nationale volkstelling moesten ook de nomaden worden geregistreerd. Het tellen begon in mei 2007. Scholen sloten en alle leerkrachten moesten meetellen. Had Ethiopië echt 77 miljoen inwoners? Volgens de regering waren het er meer, wat gevolgen had voor de strijd tegen de armoede. Het bleken er 80 miljoen te zijn, wat toch nog meeviel. De Oromo's waren met 35% de grootste groep, de Amharen de tweede met 27%, de Somali's 6%, Tigray 6% en de anderen zoals Sidama, Guraghe, Wolayta, Afar, Haiya, Kefficho en overige elk 1 tot 4%. In het noorden zorgden Afar-nomaden nog voor verwarring. Daar werden in maart 2007 buitenlanders en hun begeleiders ontvoerd. Volgens Afar-leiders hadden herders ze opgepikt en naar Eritrea gebracht. Eritrea ontkende ze te hebben. Later claimde het Afar Bevrijdingsfront (ALF) de ontvoering. Vijf Europese ambassademedewerkers werden binnen een week vrijgelaten; maar hun lokale gidsen en tolken niet.

In april 2009 arresteerde het regiem 35 militairen en ambtenaren die een coup zouden voorbereiden. Rond de verkiezingen van 2005 zouden zij een oppositiebeweging zijn begonnen, aangestuurd door hun leider Berhanu Nega vanuit zijn ballingsoord in de VS. In 2010 waren er parlementsverkiezingen zonder ruimte voor de oppositie en met afgeknepen radiozenders. De regeringscoalitie van het Volksfront EPRDF won met 90%. Waarnemers waren kritisch, zonder gevolgen. Na de uitslag werden wat gevangen leden van de oppositie vrijgelaten. De oppositie was bang. Van een vrije pers kon alleen nog worden gedroomd. Afrika moderniseerde, maar Ethiopië leek met de rug naar de nieuwe tijd te staan. Weer had het een strak geleide economie met middeleeuwse armoede, een rigide bureaucratische orde, en een absolute heerser aan de top. Met doodstraffen voor 'bedreigers van de staat'. Dat gebeurde allemaal met de zegen van westerse donoren, want Ethiopië bleef hun knuffeldier, wat het ook deed.

⁶⁷ *New York Times*, 18 juni 2007 en 23 juli 2007. Volgens *The Guardian* van 25 juli 2007 zou ook het Internationale Rode Kruis door het leger uit de Ogaden weggestuurd zijn.

4.44 De dood van Meles Zenawi Asres. Mulate Teshome wordt president na een tussenfase

Meles Zenawi Asres overleed op 20 augustus 2012. Ethiopië's onbetwiste leider werd maar 57 jaar. Duizenden mensen begeleidden hem naar zijn laatste rustplaats in de Kathedraal van de Heilige Drie-Eenheid in Addis Abeba. Twintig jaar leidde hij Ethiopië. Met toenemend tirannieke trekken en weinig respect voor democratie en mensenrechten probeerde hij Ethiopië uit de Middeleeuwen te halen en de moderne tijd in te leiden via de weg van modernisering van de economie. Na zijn begrafenis begon de dans om de macht. Meles Zenawi Asres had altijd een voorkeur voor zijn discipel en protégé Haile Mariam Desalegne, de minister van buitenlandse zaken. Maar het politiebureau van de TPLF had een grote beslissingsmacht over deze agenda. Toch werd Desalegne al snel de interim-premier, en na gladde verkiezingen daarna ook premier. In oktober 2013 werd Mulate Teshome de nieuwste president van Ethiopië, als opvolger van Girma Wolde-Giorgis.

In elk geval liep de ontevredenheid onder het volk op, met massademonstraties tegen de regering in het jaar 2016. In augustus van dat jaar werd in verschillende steden⁶⁸ gedemonstreerd. Opvallend was de goede coördinatie van de protesten via sociale media. Veel demonstranten, vooral jongeren, werden gearresteerd en opgesloten in bijzondere detentiekampen. Het ging er zo heftig en bloedig aan toe, dat de VN om een onderzoek vroeg. In Oromya en Amhara zouden rond de 100 doden zijn gevallen. De opstandige demonstraties gingen door tot oktober. Het regiem riep de noodtoestand uit. Premier Haile Mariam Desalegne verklaarde dat het tijd werd voor een dialoog met de jeugd. Daarnaast kreeg de landelijke politie meer volmachten om protesten te onderdrukken. Dus werden er meer jongeren en journalisten gevangen gezet. Pas in januari 2018 werden veel politieke gevangenen vrijgelaten en het beruchte detentiecentrum Makelwai werd toen gesloten. Dat kwam, in combinatie met de verzoenende taal van de premier, over als een complete verrassing. Het is te hopen dat in de toekomst de heersende politiek klasse wordt opengebroken, en dat meer capabele mannen en vrouwen uit alle lagen en groepen van de bevolking belangrijke politieke en economische functies kunnen bekleden. De tijd van minachting van de Ethiopische regimens voor het volk zou toch een keer voorbij moeten zijn.

4.45 In 1993 werd Eritrea onafhankelijk als getraumatiseerde natie

Eritrea was in de eerste vijf jaren van onafhankelijkheid bijzonder vechtlustig ten opzichte van de buurlanden. Het vocht tegen Ethiopië, Djibouti en Jemen en wilde ook het regiem van Al-Bashir in Soedan omver werpen. Het hield 250.000 mannen en vrouwen onder de wapenen op een bevolking van vier miljoen en was traag met hun demobilisatie. Maar buiten het leger was er weinig werk. De belangrijkste donoren, de VS en Italië voorop, keken aandachtig toe; met 800 miljoen dollar hulp per jaar hadden zij nog invloed. In augustus 2002 bevroren Engeland en

⁶⁸ Dat was in Bahir Dar en Gondar in het noord-westelijke Amhara, in Addis Ababa in het centrum, en in Bishoftu in de zuidelijke regio Oromya.

Nederland hun hulp uit teleurstelling over de gebrekkige ontwikkeling van democratisering en goed bestuur. Meer donoren trokken zich daarna terug. President Isayas Afewerki verweet hen zich te bemoeien met zaken die hen niet aangingen. Hij zag personeel van buitenlandse NGO's en ambassades steeds meer als spionnen.

In augustus 2005 werd USAID uitgewezen; toch altijd nog goed voor 75 miljoen dollar per jaar. Westerse VN-medewerkers en diplomaten volgden, en ook internationale NGO's werd de wacht aangezegd. Eritrea had die bemoeizuchtige anderen niet meer nodig; het volk zou zich alleen, op eigen kracht, redden. Rwanda onder Paul Kagame was het lichtende voorbeeld. De systematische hulp van Eritrea aan vijanden van Ethiopië versterkte de spanningen in de regio. Eritrea gaf ook onderdak en wapens aan radicale islamisten en jihadisten. Rebellerende groepen uit heel Oost-Afrika en de Hoorn waren thuis in Asmara. Dat Al Qaeda zich daar ook zou vestigen, werd aannemelijk. Dat leverde meer spanning op met de VS, de voormalige donor, die dreigde Eritrea te zullen toevoegen aan haar lijst van schurkenstaten en terroristenlanden, naast Iran, Syrië en Noord-Korea. Een VN-Commissie deed in 2007 onderzoek naar schending van het wapenembargo rond Somalië. Het bleek dat Eritrea zware wapens had geleverd aan Al-Shabaab: luchtafweergeschut, raketwerpers, gewone handvuurwapens, munitie, zelfmoordvesten en explosieven.

Verdeeldheid heerste tussen Eritrese christenen (Tigré, Tigrinya, 60%) en meer traditionele moslimvolken (40%) en tussen facties van ELF en EPLF vanwege het verraad en de miskenning. De militaire, bestuurlijke en handelselite was Italiaans-Engels georiënteerd, en overwegend christelijk of seculier. President Afewerki groeide op in Ethiopië waar hij werd gevormd als product van de daar heersende politieke cultuur, met een leider die als god boven het volk staat. Dat stond haaks op de meer democratische en egalitaire cultuur in Eritrea die in de oorlog was gegroeid en waarin vrouwen een belangrijke rol speelden. Afewerki bestuurdde zijn volk vanaf de eerste dag met harde hand. Oppositie mocht niet; afwijkende stemmen werden nauwelijks nog gehoord.

Oorlog en nationalisme bonden het volk samen. Pas na een jaar klonken de eerste dissidente geluiden. Ineens was er kritiek met openbare debatten, vrijzinnige krantenartikelen en demonstraties door studenten. Het volk wilde weten waarom het nog altijd oorlog was. De regeringspartij PFDJ, het Volksfront voor Democratie en Gerechtigheid, verweet de president alleen te heersen, zonder verantwoording af te leggen, hoewel hij officieel een interim-regering leidde. Afewerki ontsloeg twee opstandige ministers. Ook corruptie vond al gauw zijn weg. De partijtop en leden van het kabinet eigenden zich grote zakelijke belangen toe waarover niemand belasting betaalde. Het volk wist nog niet precies wat het wilde en Afewerki was nog populair als held van de bevrijdingsoorlog. De pers was nog redelijk vrij en verkiezingen waren voorzien voor eind 2001. Maar vlak daarvoor kwam er een omslag. Onafhankelijke media werden verboden en radiostations gesloten. Een journalist werd twee jaar vastgezet vanwege zijn reportage over het verdriet van mensen die familie in de grensoorlog verloren. Een andere verslaggever kreeg zes jaar gevangenis zonder recht op bezoek. Dissidente ministers en parlementsleden verdwenen in gevangenissen, en opstandige studenten werden naar werkkampen afgevoerd.

Isaias Afewerki zag Paul Kagame van Rwanda en Yoweri Museveni van Oeganda als zijn voorbeelden. Die waren naar buiten toe sober, hard werkend, streng, hard als dat nodig was en wantrouwend. Maar die soberheid bleef uiterlijk, want jarenlang had hij een ernstig drankprobleem. Voor de Eritreeërs kwamen er harde jaren aan. In april 2009 kwam Human Rights Watch met een schokkend rapport over arrestatie, opsluiting en marteling van mannen, vrouwen en jongeren wegens ontduiking van de militaire dienstplicht. De regering riep voor de grensoorlog vrijwel de hele volwassen bevolking voor onbepaalde tijd onder de wapens. Familie van dienstplichtontduikers werd opgesloten en gemarteld. Per maand vluchtten honderden Eritreeërs naar het buitenland. Het verbaasde niemand toen in december 2009 het hele Eritrese voetbalteam in Kenia asiel vroeg. De zin van de nieuwe oorlogen tussen Ethiopië en Eritrea ontgingen de meeste waarnemers. Van toepassing leek het gezegde: ‘Twee kale mannen vechten om een kam.’⁶⁹ Die zinsnede dook sindsdien vaker op in journalistieke teksten. Dit soort metafoor is een speelse en effectieve Afrikaanse manier om kort en bondig de zinloosheid van een situatie te visualiseren. Er waren geen winnaars. De verliezers waren de bevolking, de dode soldaten, de mislukte oogsten, en de gefrustreerde ontwikkeling.

In de volgende periode werd Eritrea vooral een akelig land om in te wonen. De niets en niemand ontziende dictatuur van Isaias Afewerki en zijn handlangers, en de extreme armoede, dwongen elke maand duizenden Eritreeërs om te vertrekken en elders hun heil te zoeken. Burgers, mannen en vrouwen, konden altijd voor onbepaalde tijd in het leger worden ingelijfd. Burgerlijke vrijheden en mensenrechten bestonden niet en dwangarbeid in de mijnen was vaak net zo min te ontlopen als militaire dienstplicht. Na Syriërs werden Eritreeërs de tweede grote groep asielsezoekers die in Europa hun heil zochten. Aan VN-onderzoekers werd systematisch de toegang tot Eritrea geweigerd. Het Internationaal Mensenrechten Comité sprak van een vermoeden van misdaden tegen de menselijkheid, en van een land dat met Noord-Korea kon worden vergeleken. De wereld keek toe en liet het gebeuren, ondanks redelijk uitgebreide berichtgeving door media en universitaire onderzoekers.⁷⁰

4.46 De moeizame verhouding tussen Afars en Issas in Djibouti

Afars woonden in de stad Djibouti in de krottenwijk Arhiba. In 1991 sloopte het leger hun huizen vanwege de veiligheid. Bewoners die protesteerden, werden geslagen en beschoten; men telde tientallen doden en gewonden. De politie arresteerde 300 betogers, waaronder Muhammad Ahmed Issa, de president van de lokale Afar-beweging. Een jaar later herzag de regering de grondwet. Er kwam een beperkt meerpartijensysteem. Voor de komende tien jaar werden drie oppositiepartijen toegestaan. In 1993 won Gouled Aptidon royaal de presidentsverkiezingen. Maar het FRUD, de Afar-beweging Front voor Herstel van Eenheid en Democratie, had 40% van de kiezers overtuigd om thuis te blijven. Beschuldigingen van stembusfraude en gewapende confrontaties

⁶⁹ Ethiopia and Eritrea: Why are they fighting? *The Economist*, 13 juni 1998.

⁷⁰ Weer met dank aan NRC journalist Koert Lindijer en aan professor Mirjam van Reisen van de universiteiten van Tilburg en Leiden.

volgden. Een Franse poging om een staakt-het-vuren te bemiddelen mislukte. Volgens Gouled was FRUD een opzetje van Ethiopië waarmee geen compromis mogelijk was.

Het conflict sudderde voort tot in maart 1994 de Afar-partij zelf problemen kreeg. Een helft onder Ahmad Dini Ahmad, hoofd van het Politiburo, vond het nog geen tijd om met de regering te onderhandelen. De andere helft, geleid door Ahmad Ougoureh Kible, hoofd van de Uitvoerende Raad, vond van wel. Kible's factie won, en in juni 1994 sloten het FRUD en de regering vrede. Maar de conflicten binnen FRUD borrelden nog door. Kible beschuldigde de anderen van destructieve oppositie grenzend aan hoogverraad en zette hen kansloos aan de zijlijn, waarna Ahmad Dini Ahmad en de zijnen als ballingen naar Frankrijk gingen. Gesprekken met de regering werden voortgezet, en na een nieuwe grondwetwijziging in 1995 ging FRUD een alliantie aan met de regeringspartij RPP. De doodstraf werd afgeschaft, waarmee Djibouti aanschoof bij de groep van op dit punt beschaafde landen.

In maart 1996 verving Gouled enkele kabinetsleden en versterkte daarmee de loyale groep rondom zich. Barkat Gourad Hamadou en Ismael Omar Guelleh, nauwe verwanten van hem, werden premier en chef van de geheime dienst. De ontslagen minister Moumin Bahdon Farah begon een oppositiepartij, maar hij werd opgepakt en ging in hongerstaking. Zijn aanhang werd onrustig en de hele oppositie roerde zich. Een half jaar later liet Gouled in Addis Abeba 17 tegenstanders ontvoeren en in Djibouti gevangen zetten. In december 1996 waren er parlementsverkiezingen, - door de oppositie een maskerade genoemd. Machtspartij RPP won met 25 zetels, en FRUD werd tweede met 11. In april 1998 werd Ismail Omar Guelleh, de beoogde opvolgende verwant van Gouled, tot president gekozen. Zo kwam de tweede president van Djibouti geweldloos aan de macht die wel binnen dezelfde familie bleef.

Guelleh beloofde de strijd tegen de armoede aan te gaan. Daar had de oppositie weinig vertrouwen in, want de man had 20 jaar vermoord en gemarteld als hoofd van de geheime staatspolitie. Ahmed Abdi Farah, directeur van het magazine Al Wahda en journalist Kamil Hassan Ali schreven daarover een kritisch artikel. Zij werden gearresteerd, ondanks het feit dat Djibouti ondertekenaar was van het Afrikaanse Handvest voor de Mensenrechten. De persvrijheid stond in Djibouti al langer onder druk. De internationale waakhond Freedom House gaf het land de status van onvrij. De staat controleerde de meeste media en de enige particuliere krant paste zelfcensuur toe. Internationale radiozenders werden gestoord. De 1% van de bevolking die in 2006 toegang had tot het internet ontmoette nog geen beperkingen.

Generaal Yacin Yabeh Galab, het hoofd van de politie, deed eind 2000 een mislukte coup-poging. Hij en zijn medestanders werden vastgezet. Met de laatste overgebleven radicale fractie van FRUD werd eind mei 2001 vrede gesloten en Ahmad Dini Ahmad kwam na negen jaar ballingschap terug, hopen op een ministerspost. Tot ieders verbazing was er bij de negen nieuwe ministers niemand van het FRUD. Democratie met machtsdeling bleef moeilijk. In september 2002 liep de termijn van beperking tot drie oppositiepartijen af maar in de praktijk kwamen er weinig bij. De regering bleef intolerant tegen groepen en personen die de status quo van de controle op macht en rijkdom wilden veranderen. Begin 2003 steunde een coalitie van rege-

ringsgetrouwe partijen en personen, de Unie voor een Presidentiële Meerderheid, Guelleh's partij bij de Kamerverkiezingen. Zelf werd hij daarna als president gekozen, met 100% van de stemmen bij een opkomst van 79%. De oppositie voelde fraude aankomen en trok van tevoren haar kandidaten terug.

In april 2006 stierf oud-president Gouled Aptidon, de vader van de onafhankelijkheid. Een enorme massa woonde zijn begrafenis bij uit eerbied voor de grondlegger van de natie en uit verlangen naar een toegankelijker bestuur.

4.47 **Het Eritrese leger bedreigt Djibouti: een nieuw grensconflict**

In de tweede helft van 2008 trok Eritrea troepen samen langs de grens met Djibouti. Er werd gevochten en er vielen 35 doden. Het Afar-dorp Doumeira lag volgens Eritrea in Eritrea, en volgens Djibouti niet. Het lag in open, nooit afgebakend grensgebied. Dit was een herhaling van confrontaties in de jaren '90 die bijna op oorlog uitliepen, en deed denken aan het Badme-conflict tussen Eritrea en Ethiopië. Frankrijk bood aan Djibouti te helpen als dat nodig zou zijn. Het werd aan de VN-Veiligheidsraad voorgelegd, waar de twee landen elkaar van provocatie beschuldigden. De ander was begonnen, en dus moest de een zich wel verdedigen. Bewezen werd dat Eritrea was begonnen. De VN gebod een wapenstilstand, terugtrekking van troepen, en diplomatiek overleg. Eind 2009 legde de VN Eritrea sancties op, ook wegens steun aan jihadist-ten in Somalië. De VS vestigde begin 2002 in Djibouti een militaire basis met 900 Amerikaanse militairen ter ondersteuning van de oorlog tegen het terrorisme in de Hoorn. Daarvoor betaalde de VS 31 miljoen dollar. De regering haastte zich te verklaren dat Djibouti geen uitvalsbasis werd voor aanvallen op buurlanden. In april 2006 meldde Amnesty International al dat in Djibouti onder het Amerikaanse rendition programme mensen werden vastgehouden die waren gekidnapt als vermoedelijke of potentiële terroristen.

4.48 **Een volkstelling en nieuwe verkiezingen. Het volk wordt boos en haakt af**

Voor de verkiezingen van 2010 werd de burgers van Djibouti geteld; het bleken er 818.159 te zijn. De oppositie werkte samen in de Unie van Democratische Bewegingen, UMD, die zich groepeerde rond tribale leiders. Het was moeilijk voorstelbaar hoe het anders zou kunnen. Waarnemers zagen apathie onder de bevolking. Burgers haakten af omdat de politiek hen niet hielp in het dagelijks leven. Er was boosheid zonder duidelijk verzet. De oppositie, wantrouwend naar het mogelijk partijdige nationale verkiezingscentrum CENI, besloot om niet mee te doen.

In februari 2011 waren er demonstraties en opstandjes vanuit de sloppenwijk Balbala. Werklozen, studenten en werkende jongeren voerden actie, geïnspireerd door ontwikkelingen in Tunesië, Egypte en Libië. Zij protesteerden tegen het machtsmonopolie van de klik rond de president, de armoede onder de bevolking en de corruptie in en rond de haven. Leiders van de

oppositie werden gearresteerd.⁷¹ De verkiezingen gingen door en Guelleh versloeg bij zeer lage opkomst Mohamed Warsama, zijn 'token rivaal voor de show', met 85%. Zo kreeg hij een derde termijn waarop hij volgens de grondwet geen recht meer had. De bevolking leek dat apathisch te ondergaan, maar ondergronds broedde er toch iets. Het verzet van februari 2011 kwam niet van de gevestigde partijen, de clans of de subclans, maar van jongeren en werklozen uit alle groepen. In de stadsstaat Djibouti kwam de jeugd in opstand, snakkend naar nieuwe tijden en Arabische Lente.

Daar kwam weinig van terecht, maar zij bleven actief protesteren. De coalitie USN, de Unie voor de Redding van de Natie, hield regelmatig betogingen, en de politie bestookte ze even regelmatig met traangas en knuppels. Arbitraire arrestaties en gevangenschap waren aan de orde van de dag. President Guelleh stelde zich eind 2015 onbedreigd kandidaat voor een volgende ronde: om, zoals hij zei: 'lopende ontwikkelingsprojecten te voltooien en af te ronden, vrede en stabiliteit in het land te garanderen, en het gevecht tegen piraten en terroristen voort te zetten'. De spanningen tussen Afars en Issas liepen weer op. Het bleef moeilijk.

4.49 Aan het einde van de Koude Oorlog stond Siad Barre van Somalië zwak. Een geslaagde staatsgreep

Barre's tegenstanders werkten samen in het USC, het Verenigde Somalische Congres. Begin 1991 grepen generaal Mohamed Farah Aideed en zakenman Ali Mahdi Mohamed de macht. Siad Barre vertrok naar Nigeria waar hij vier jaar later stierf. Na zijn vertrek barstte het geweld pas echt los. Traditionele leiders probeerden te bemiddelen, vrouwen en kinderen hielden vredesmarsen, maar het tij liet zich niet meer keren. Er volgde een periode van chaos en geweld waarin krijgsheren van verschillende clans elkaar bevochten. Sheikh Hassan Dahir Aweys, een zelfverklaarde fundamentalist, veroverde de havenstad Bosasso in Puntland om er een Islamitische Republiek te vestigen. Krijgshoofd Abdullah Yussuf Ahmed en het regeringsleger verdreven hem. Sheikh Hassan trok toen met zijn adjudanten Adan Hassan Ayro en Hassan Turki naar het zuiden.

De volgende 20 jaar zou deze drie Hassans steeds opduiken als radicale aanjagers van de burgeroorlog. Totale anarchie kreeg de overhand; de bevolking en hun traditionele leiders stonden machteloos. Ondernemende krijgsheren met wapens, voertuigen, radio en jonge mannen verwierven snel lokale macht. Tolheffing, afpersing, plundering en intimidatie waren hun methoden. Het USC knalde door ruzie uit elkaar en couppeleger Ali Mahdi Mohamed ontvluchtte Mogadishu waar twee facties van de Hawiyeclan elkaar bestreden. De andere couppeleger, Mohamed Farah Aideed van de Habr Gidir-clan, veroverde de hoofdstad op tegen elkaar vechtende clans.

⁷¹ Berouk Mesfine. *Election, politics and international involvement in Djibouti*. Institute of Security Studies, Situation Report, 14th April 2011.

4.50 **Geweld tussen de clans wordt burgeroorlog. De VN intervenieert met vredesmacht UNISOM 1**

Daarmee begon de Somalische Burgeroorlog pas echt. Die concentreerde zich al gauw op het centrum-zuiden. In de rustiger ex-Britse en -Italiaanse gebieden Somaliland en Puntland leefden de economie en de samenleving zelfs iets op.

De VN stuurde eind 1992 onder druk van de VS een interventiemacht van 28.000 man. De VS, Frankrijk, Italië, België, Canada, Pakistan, Maleisië, Botswana en Nigeria leverden soldaten aan de Missie UNISOM-1, geleid door de VS. Krijgshoofd Aideed daagde de blauwhelmen uit en er werd gevochten, met aan beide zijden doden. UNISOM-1 maakte de fout zich eenzijdig met de clanoorlog te bemoeien en zich uitsluitend tegen Aideed te richten. Volgens de Somaliërs was de VN dus partijdig. Men had überhaupt een hekel aan vreemde indringers en Somalische problemen werden bij voorkeur onderling opgelost. Het beeld van de dode Amerikaanse marinier die achter een tank door Mogadishu werd gesleurd, bepaalde in het Westen het beeld van deze oorlog. De VN haalde in maart 1993 militaire leiders, raden van oudsten en prominente burgers bij elkaar om naar een Voorlopige Regering of Nationale Raad van Overgang toe te werken.

Maar het land viel toch uiteen. In 1994 splitste voormalig Brits-Somalië zich af als Republiek Somaliland. Deze economisch geruïneerde jonge staat ving een miljoen vluchtelingen op. Daar leidde SNM, de Somalische Nationale Beweging van al-Hadj Ibrahim Mohammed Egal. Hij respecteerde traditionele leiders en structuren en was bereid om het algemene belang te laten prevaleren boven het particuliere. Zo voorkwam Somaliland tweedracht tussen clans en subclans. Er kwam rust, maar de internationale gemeenschap weigerde deze republiek te erkennen, want Somalië moest één blijven ook al was het dat nog nooit geweest. Egal liet de deur van zijn land open staan voor de rest van Somalië.

In maart 1994 trok de VN 10.000 soldaten terug; 18.000 Indiërs en Afrikanen bleven nog een jaar. UNISOM-1, ook Operatie Restore Hope genoemd, verloor 120 man zonder de gestelde doelen te bereiken. De operatie speelde zich tegelijk af met de drama's op de Balkan en de genocide in Rwanda, waardoor de internationale aandacht voor Somalië weinig geconcentreerd en erg versnipperd was. De VN probeerde nog tevergeefs om Ali Mahdi Mohamed en Mohamed Farah Aideed met elkaar te verzoenen. In heel Somalië bevochten milities elkaar en diverse krijgsheren claimden hun macht over het land. Mohamed Farah Aideed sneuvelde in augustus 1996; diens zoon Ali Hussein Aideed nam zijn missie over en Aideed's tweede man Osman Hassan Ali stak teleurgesteld over naar de vijand. De gevechten gingen door.

4.51 **Het vredesoverleg van april 1998 van vier krijgsheren in Nairobi met een vervolg in Addis Abeba**

In april 1998 ontmoetten vier krijgsheren elkaar in Nairobi: Ali Mahdi Mohamed, Ali Hussein Aideed, Osman Hassan Ali en Mohamed Kanyere. Zij verklaarden hun begaanheid met het

Somalische volk en uitten hun verlangen naar vrede. Het land lag in puin. In juli besloten 300 clanleiders in Garowe dat hun Puntland alleen verder kon gaan, maar wel in federatief verband met de rest. Puntland leefde vooral van weidegronden en veefokkerijen. Abdullah Yussuf Ahmed werd er de president, en Mohamed Ali Hashi de vice-president. Een referendum in mei 2001 bevestigde deze keus, maar de internationale gemeenschap erkende ook Puntland niet. Saoedi-Arabië liet weten geen Somalisch vlees meer te willen; een nekslag voor de nomaden. De OAE nodigde 26 Somalische politici uit in Addis Abeba. Die richtten een Raad voor de Redding van de Natie op met volmacht om een overgangsregering voor heel Somalië te vormen. De deelnemers kwamen allemaal uit de kring rond Ali Mahdi Mohamed; voor Ali Hussein Aideed en Mohammed Ibrahim Egal een reden om de Raad en haar volmacht af te wijzen. Egal stierf in mei 2002. Zijn opvolger Dahir Rayale Kahin slaagde er knap in om zijn republiek buiten de burgeroorlog te houden. Een volgende conferentie werd belegd in Djibouti, in april 2000, zonder Somaliland en Puntland. Daar werd Abdiqasim Salat Hassan de nieuwe interim-president van heel Somalië, met Ali Khalif Galaydh als premier. Hun regering van nationale verzoening had mannen uit verschillende clans.

4.52 **De in het buitenland geconstrueerde interim-regering krijgt weinig erkenning van het volk**

Deze in het buitenland geconstrueerde regering werd erkend door de VN en de OAE, maar niet door de meeste Somaliërs. Zeker niet door Somaliland, Puntland, Ali Hussein Aideed, Musa Suda Yalahow en andere krijgsheren. Na een jaar eiste het nooit gekozen parlement in Nairobi het opstappen van Galaydh. Diens concurrent Ahmed Mohamed Siyano nam zijn rol van premier over. Deze overgangsregering beheerste half Mogadishu en genoot nog de steun van het officiële nationale leger. Maar vanwege gebrek aan belangstelling bij de meeste clans en krijgsheren leidden de door hen georganiseerde wapenstilstanden en vredesbesprekingen tot niets.

4.53 **De invloed van fundamentalisten groeit gestaag...**

Vanaf 2001 kregen fundamentalisten meer invloed op het politieke en sociale leven van Somalië. Na oorlogstrauma's en het verdwijnen van de staat wendden de burgers van Somalië (zonder Puntland en Somaliland) zich tot de instituties die nog overeind stonden: de Islam en het zakenleven. Voor de regering van George Bush in de VS was dat na 11 september 2001 een teken aan de wand. Hij voorzag een onbestuurbaar Somalië als broeinest van internationaal terrorisme met Al Qaeda trainingskampen. Hij liet de Barakaat Bank sluiten, want die kon geld naar Al Qaeda doorsluizen. Daarmee dupeerde hij miljoenen Somaliërs in de diaspora die regelmatig geld naar hun familie stuurden. Eind 2001 stuurde de VS een geheime missie naar Baidoa om met krijgsheren van eigen keuze over terrorismebestrijding te praten. Volgens hen werkte Al Qaeda in Somalië samen met lokale organisaties waarvan de Amerikanen een lijst hadden. Het was al bekend dat de aanslagen van 1998 in Nairobi, Mombassa en Dar es Salaam vanuit Mogadishu waren voorbereid. Bovenaan die lijst stond de beweging Al-Itahaad al-Islamya, de Een-

heid van de Islam. Abdullah Sheikh Ismael, voorzitter van de krijgsheren in Baidoa, spotte dat 85% van de regering bij Al Itahaad was, en dat er 20.500 terroristen waren. Maar met de hulp van de VS zouden zij dat varkentje wel even wassen. Dat tekende de sfeer.

4.54 De krijgsheren van de VS, die van de interim-regering, de overige krijgsheren en de terroristen

Met haar eigen krijgsheren vestigde de VS een Centrum tegen Terrorisme. Ook de interim-regering begon een eigen centrum waarmee de met de VS werkende warlords geen zaken wilden doen. Men was het oneens over aard en samenstelling van de terroristische dreiging. Volgens de interim-regering en de VN was Al Itahaad geen terroristische organisatie, volgens de VS wel. Samen met de middenstand organiseerde de beweging Islamitische scholen, gerechtshoven en klinieken. Zij werd juist gezien als constructieve kracht in de heersende chaos.⁷² Maar er waren in Somalië wel degelijk terroristen. De Amerikanen pakten in april 2003 Suleiman Ahmed Hemed Salim van Al-Qaeda op. Ook andere prominente terroristen werden gesignaleerd, waaronder Fazal Abdullah Mohamed van de Comoren. De VS bood vier miljoen dollar per hoofd voor terroristen van dat kaliber. Mogadishu werd een Walhalla van bounty hunters waar iedereen joeg op iedereen. Westerse geheime agenten, terroristen, religieuze leiders, krijgsheren en politici bestookten en bespioneerden elkaar.

In oktober 2003 praatten 21 strijdende facties in Nairobi met de interimregering over vrede. Zij kwamen tot een wapenstilstand en een overeenkomst over het instellen van een nieuwe Volksvergadering als stap naar duurzame vrede. Maar twee facties van het Somali National Front gooiden roet in het eten door hevig om de zuidelijke grensplaats Bula Hawo te gaan vechten. Kenia sloot daar de grens af. In Nairobi werd krijgshoofd Abdullah Yussuf Ahmed de nieuwe president, met Ali Mohamed Ghedi als premier. Krijgsheren onder Shariff Hassan Sheikh Adan verzetten zich daar tegen, omdat Ghedi wreed en misdadig zou zijn. In 2006 werd de nieuwe volksvergadering gekozen. Alle partijen waren het oneens, met als gevolg dat het parlement zich in Baidoa vestigde, de president en zijn gevolg in Johwar, en tegenstander Shariff Hassan Sheikh Adan in Mogadishu; elk met eigen claims en milities. Veel partijen negeerden de conferenties van de interimregering die binnen Somalië nauwelijks steun had. Het bleef een ongehoofwaardige constructie van outsiders die in Nairobi hun verkiezingen hielden.

4.55 Het Ethiopische leger trekt Somalië binnen. De AU bereidt een eigen interventiemacht voor

In juni 2006 trokken Ethiopische troepen eenzijdig, zonder overleg met de AU, Somalië binnen als reactie op de opmars van islamitische milities en ter ondersteuning van de door het Westen overeind gehouden interim-regering. De VS had Ethiopië hiertoe aangemoedigd in het kader

⁷² Who is using whom? A useful anti-terrorist pretext. *The Economist*, 22 december 2011.

van de Amerikaanse strijd tegen dreigend Islamterrorisme. De westerse grootmacht steunde deze nieuwe vriend in Afrika met militaire informatie, training en ondersteunende bombardementen. Clinton kneep een oogje dicht over schending van het wapenembargo toen Noord-Korea een scheepslading wapens aan Ethiopië leverde en lichtte de Veiligheidsraad daar ook niet over in. Eind 2006 volgde een grotere Ethiopische invasiegolf. Acht maanden later werd de aanvaller beticht van oorlogsmisdaden in het buurland: het bombarderen en plunderen van woonwijken en de executie van burgers. Ethiopiërs maakten zich gehaat en werden doelwit van wraakacties. Om de aandacht af te leiden claimde Ethiopië in augustus 2007 een Eritrees complot te hebben ontmaskerd om hoge ambtenaren te vermoorden en publiek bezit te vernielen. Het OLF, het Oromyia Bevrijdingsfront, zou de uitvoerder zijn, maar volgens de Ethiopian News Agency zou Eritrea er achter zitten. Gearresteerde leiders van het complot zouden hebben bekend.

4.56 **Al Itahaad en de Unie van Islamitische Rechtbanken: nieuwe vormen van politieke macht**

Goed bewapende milities van de uit Al Itahaad ontstane Unie van Islamitische Rechtbanken verzetten zich tegen de Ethiopische troepen. Baidoa, Johwar en Mogadishu kwamen zwaar onder vuur te liggen. De zwakke Somalisch regering trok zich terug. In Nairobi gingen gedurende 2004 de vredesbesprekingen door. Begin 2005 werden in een golf van terreur politiechef Yusuf Ahmed Sarenle en de Britse journaliste Kate Peyton gedood. Volgens de ICG was dit het werk van het nieuwe jihadnetwerk van de bekende Wahabitische krijgsheren Hassan Dahir Aweys en Aden Hassan Ayro die intussen in Afghanistan waren getraind en leden van Al-Qaeda meebrachten. Zij vielen VN-organisaties en Afrikaanse vredessoldaten aan en doodden ruim 20 journalisten, vredeswerkers en hulpverleners. Vanaf toen liep iedereen die met het Westen sympathiseerde gevaar.⁷³

De VS steunde consequent de eigen Alliantie van Herstel van de Vrede en de Strijd tegen het Terrorisme. Mohammed Deere, Mohammed Kanyere en Bahire Rageh voerden die aan. Hun fundamentalistische tegenstanders kregen hulp van Saoedi-Arabië, Pakistan, Jemen en Eritrea. De 300.000 inwoners van Mogadishu ontvluchtten de stad; veel van hen waagden de gevaarlijke overtocht naar Jemen dat al 120.000 Somaliërs had opgevangen. Anderen bleven in kampementen langs de weg, waar het WFP hen probeerde te helpen. De wegen naar Ethiopië en Kenia waren afgesloten. Begin 2006 bombardeerden Amerikaanse en Ethiopische vliegtuigen in het zuiden milities van de Unie van Islamitische Rechtbanken (ICU) die door de Ethiopiërs uit Mogadishu waren verdreven. De VN-top bekritiseerde het bombarderen van mensen. Bij aanvallen op strijders in Mogadishu misdroegen de steeds meer geïsoleerd rakende Ethiopische soldaten zich ten opzichte van vluchtende inwoners. De Hawyie-clan en moslimgroepen verdedigden in

⁷³ International Crisis Group. Counter-terrorism in Somalia: Losing Hearts and Minds? *Report no. 95*, July 2005.

de hoofdstad hun terrein tegen deze buitenlandse indringers en verwierven daarmee sympathie onder de burgers.

In april 2006 besloot de VN-Veiligheidsraad dat er snel meer Afrikaanse troepen naar Somalië moesten. Het ging daar hard tegen hard. Meedogenloos vechtende troepen van de ICU namen Mogadishu weer in. De ICU was populair onder de bevolking. Zij wilden in heel Somalië een vorm van sharia invoeren met bestraffing van misdaad, drugs, prostitutie en pornografie. ICU zat tussen gematigd en radicaal fundamentalisme in en werd gefinancierd door zakenlieden die de geld verslindende poppenkast van de interimregering niet vertrouwden. De Unie leverde voedsel, onderwijs en armenzorg. Sinds krijgsheren openlijk zaken deden met Amerikanen en Ethiopiërs, koos het volk meer voor ICU.

Het verlies van Mogadishu was voor de regering een grote klap. Toen zij ook Johwar verloren, vestigden regering en parlement zich in Baidoa, vastbesloten die stad met hand en tand te verdedigen. In die maand realiseerde de VN een kwetsbare wapenstilstand. ICU ontving toen wapens uit Eritrea, Egypte, Iran en Libië, met daarachter de Arabische landen. Ethiopië stuurde meer troepen om Baidoa te beschermen. De ICU-milities verdreven de Alliantie uit het gebied rond de hoofdstad en kregen daarmee toegang tot vruchtbaar land. De regering wilde onderhandelen, maar ICU bleef oprukken. Toen ging de regering akkoord met uitbreiding van de Afrikaanse vredestroepen met eenheden uit Soedan en Oeganda.

4.57 **De VN kiest voor een internationale AMISOM-missie ter ondersteuning van AU-missies**

Maar met Afrikaanse vredestroepen alleen lukte het niet. Eind 2007 bepleitte de VS de inzet van VN-blauwhelmen. In 2007 werd de internationale missie AMISOM geïnstalleerd, met 8.000 man in Mogadishu. Actieradius en slagkracht van deze soldaten uit Soedan en Oeganda bleven beperkt en de aanwezigheid van Ethiopische troepen met hun eigen agenda bleef lastig. Gevechten om Mogadishu, Baidoa en andere strategische punten gingen door. In mei 2009 vluchtten weer duizenden inwoners weg uit de hoofdstad waarbij in zes weken tijd alweer 1.200 doden vielen.

De ICU was intussen opgevolgd door de fundamentalistische islamisten van Al-Shabaab, de Jeugd, die zich van de ICU hadden losgemaakt nadat gematigde leden van de ICU wilden samenwerken met de formele regering van Sharif Sheikh Ahmed. Al-Shabaab werkte samen met de radicale Hizbul Islam. Aden Hashi Ayro werd gedood door een Amerikaanse bom, waarna Hassan Turki de leiding over nam. Deze rebellen vielen het parlement in Baidoa weer aan. De Somalische minister van veiligheid Omar Hashi Aden kwam in juni 2009 om bij een bomaanslag van Al Shabaab. Hun radicalisme en de zwakte van de regering trokken jihadisten uit de rest van de wereld aan die in Somalië een vrijplaats en trainingskampen wilden vestigen. Een link met Al Qaeda via Sheikh Dahir Aweys van Hizbul Islam lag voor de hand. De eerste ont-

hoofdingen en amputaties vonden plaats in Mogadishu en er werden tombes van gerespecteerde Soefi-leiders vernield. Het aantal zelfmoordaanslagen nam toe.

Het vredesleger van de AU zat in de klem. IGAD en de VN praatten over meer steun aan AMISOM. Door dit nieuwe oploeiende radicale geweld werd voor de helft van de bevolking humanitaire noodhulp nodig. Op 16 september 2009 kwamen weer Amerikaanse militaire helikopters naar Somalië. Zij werden ingezet om zoveel mogelijk burgerslachtoffers te voorkomen; het was intussen 16 jaar na de laatste dramatische ervaring. Met kruisraketten, luchtbombardementen en drones alleen lukte het niet. Er kwamen meer bomaanslagen. De facto beheersten Al Shabaab en Hizbul Islam samen het zuidoosten. In november 2009 besloot de EU om Somaliëse militairen te gaan trainen. Drie ministers kwamen een maand later om bij een bomaanslag in Mogadishu. Het buitenland peinsde weer over de vraag: ingrijpen of niet? De regering van premier Omar Sharmarke smeekte om buitenlandse hulp. Burgers van Mogadishu trotseerden de Islamisten met een grote mars tegen het jihadistische geweld en het wezensvreemde Wahabisme. Al Shabaab en Hizbul Islam breidden hun territorium uit naar het noorden, naar de regio Galgadud en de stad Dusamared, 560 km noordelijk van Mogadishu. De met de regering verbonden gematigde soefi-strijders van Ahlu Sunna Wal Jamaa zouden hen daar weer hebben verjaagd. Binnen de Somalische radicale rebellengroepen leken steeds meer buitenlandse jihadisten de overhand te krijgen. Dat riep spanningen op. Het geweld met bommen, bermbommen en goed voorbereide aanvallen van guerrilla-eenheden bleef doorgaan, met elke keer ook weer doden onder burgers.

In juli 2010 besloten Afrikaanse leiders om de AU-vredesmacht in Somalië meer armslag te geven. AMISOM kreeg 2.000 man extra en het mandaat werd verruimd, evenals de gevechtsregels: zij mochten voortaan ook preventief schieten. Burundi ging meedoen. Maar voor een echt effectief offensief tegen de extremisten bleef ook dit vredesleger te onbeduidend. De VS betaalde de uitbreiding van de AU vredesmacht in Somalië. Het geweld in en rond Mogadishu nam in de periode daarna toe, met bloedige aanslagen op het vliegveld, hotels, overheidsgebouwen, politieposten en markten, naast een algemeen offensief van Al Shabaab tegen AMISOM, politici, en ambtenaren van de regering. Binnen twee weken waren in de hoofdstad al 230 doden te betreuren en het einde was nog niet in zicht.

4.58 **Al Shabaab (De Jeugd) en Hizbul Islam zijn de meer strijdbare Wahabistische opvolgers**

Eind 2010 besloot de VN Veiligheidsraad om AMISOM van 8.000 manschappen uit te breiden naar 12.000. Tegelijk maakten Al Shabaab en Hizbul Islam bekend intensiever te gaan samenwerken door hun krachten te bundelen met als, volgens velen onhaalbaar, doel om de regering te laten vallen en Somalië te veroveren. Het internationaal gesteunde Parlement bestond al zes jaar en had intussen 550 leden die elk 300 dollar per maand kregen voor in feite niets doen. Begin 2011 begonnen AMISOM en Ethiopische troepen een grootschalig offensief tegen Al Shabaab. De gevechten waren in en rond Mogadishu, langs de grens met de Ethiopische Ogaden

en rond het drielandenpunt met Kenia en Ethiopië. Aan alle kanten vielen veel doden en ook het aantal burgerslachtoffers was weer hoog. Al Shabaab werd in het defensief gedrukt en de aanvallende legers leken terrein te winnen maar konden dat niet volhouden.

Intussen waren in Libië en Egypte grote omwentelingen gaande, waardoor de aanzienlijke steun van die landen aan de strijd tegen fundamentalisten in Somalië wegviel. Strijders van Al Shabaab sleepten weer lijken van verslagen vijanden door de straten, en in Burundi protesteerde de bevolking tegen het feit dat veel landgenoten in Somalië sneuvelde. Het militaire offensief stierf na drie weken een stille dood. Na het debacle met het offensief zette de VS meer drones in. Die moesten gericht leiders van Al Shabaab, Al Qaeda en Hizbul Islam doden, wat soms ook lukte. Maar in juni 2011 werd minister van binnenlandse zaken Abdi Shakur Sheikh Hassan gedood bij een bomaanslag in zijn huis in Mogadishu. Tien dagen later stapte de populaire premier Mohamad Abdullahi Farmajo op.

4.59 Oorlog, honger en vluchtelingen: samenhangende, bij elkaar horende verschijnselen. De oorlog tegen Al Shabaab en Al Qaeda wordt opgevoerd

Besloten werd dat Somalië nog niet rijp was voor verkiezingen en dat die tot augustus 2012 werden uitgesteld. Dit viel samen met de op gang komende hongersnood in de Hoorn die zuidelijk Somalië in zijn greep kreeg en veel mensen op de vlucht joeg. Eind juli 2011 vielen de AU-troepen weer Al Shabaab in Mogadishu aan om een zone vrij te kunnen maken voor vluchtelingen en hulpverlening. Begin augustus verlieten de Al Shabaab-milities de hoofdstad om zich tactisch terug te trekken naar Baidoa dat nog onder hun controle viel. Na aanslagen in Kenia en Oeganda raakte de maat bij meer landen vol. Een operatie werd op gang gezet om Al Shabaab te elimineren. Kenia viel Somalië binnen met militaire hulp van de VS, Frankrijk, Oeganda en Ethiopië. De VS steunde die met drones. Kismayo en Mogadishu waren hun doel. Al-Shabaab maakte de weg vrij voor hulpacties aan de hongerende en lijdende bevolking.

Binnen Al-Shabaab speelde toen al een tijd een conflict tussen de leiders. Aan de ene kant stonden de in Afghanistan getrainde ‘Talibaans’ Ahmed Abdi Godane en Ibrahim al-Afghani die uit het noorden van Somalië stamden, en aan de andere kant de meer nationalistische zuiderlingen Hassan Dahir Aweys, Hassan Turki en Mukhtar Ali Robow die goede contacten hadden met de lokale clans. Door zich uit Mogadishu terug te trekken en door de grote aantallen vluchtelingen liep Al-Shabaab belangrijke inkomsten mis. De noorderlingen wilden uit Mogadishu weg, maar de zuiderlingen niet. In oktober 2011 ontplofte nog een vrachtwagen vol explosieven bij het ministerie van onderwijs in Mogadishu, met bijna 80 doden. Al Shabaab controleerde nog steeds grote delen van Zuid-Somalië en ging door met het ontregelen van Kenia met autobommen en ontvoeringen; reden voor Kenia om via Mandera en Liboi een nieuwe invasie uit te voeren in Zuid-Somalië. Deze operatie Linda Nchi (Bewaakt het Land) werd kennelijk niet gecoördineerd met de vredesmissie van de AU en de officiële regering van Somalië. Frankrijk hielp Kenia door vanaf de Rode Zee de steden Kuday en Kismayo te bombarderen. De optrekkende Kenianen

ontmoetten weinig tegenstand, maar wel zware regenval. Al-Shabaab overviel kantoren van hulporganisaties.

Ook de andere partijen zetten weer in op vernietiging van Al-Shabaab. Begin 2012 besloot de VN-Veiligheidsraad om de AU-troepenmacht in Somalië te vergroten tot 17.731 militairen en het budget van AMISOM navenant te verhogen. Kenia en Djibouti leverden extra soldaten. Ethiopische en Somalische strijders bezetten Baidoa; een harde klap voor Al-Shabaab. Het drie-fronten-offensief trok steeds meer richting Kismayo en Al-Shabaab kwam echt in het nauw. Het sloot zich toen met een bekendmaking door Mukhtar Abu Zubair bij de Al Qaeda van Ayman al-Zawahiri aan. Het betrof vooral training van jonge Somaliërs uit de diaspora die als jihadisten wilden strijden en inzetbaar waren voor terroristische aanvallen.

De inname van de strategische stad Afgoye door AMISOM-troepen in mei 2012 maakte de 30 km lange Afgoye Corridor naar Mogadishu vrij, die de handel in bananen en houtskool van Al-Shabaab afsneed. Alle tekenen wezen erop dat de definitieve slag zou plaatsvinden bij hun laatste grote bolwerk Kismayo. In september begon de aanval die op 1 oktober werd afgerond met een overwinning van de Kenianen en verdrijving van Al-Shabaab uit de stad. Die namen wraak met aanslagen in Nairobi en Mogadishu. De oorlog leek over te zijn; guerrillaterrorisme kwam er voor in de plaats, met zowel slapende als actieve cellen in de verloren steden. In november pakte het leger in Kismayo nog 400 verdachten van terrorisme op. Sinds de verovering van de stad hadden die tientallen burgers gedood. Dit zou het definitieve einde zijn van 21 jaar burgeroorlog.

4.60 Naar een nieuwe grondwet en verkiezingen

In augustus 2012 namen clanoudsten in Mogadishu in grote meerderheid een nieuw ontwerp voor een grondwet aan dat de weg moest vrijmaken voor de uitgestelde verkiezingen. De oudsten zouden na acht jaar VN-begeleiding een zelfstandig nieuw parlement van 275 leden moeten kiezen, die dan met elkaar voor een nieuwe president konden stemmen. Twee zelfmoordterroristen probeerden een aanslag op de bijeenkomst. Een blies zich op en nam zes bewakers mee de dood in, de ander werd gedood voordat zijn bom ontplofte. Op 20 augustus begonnen de verkiezingen zonder deelname van burgers. Het voorgekookte nieuwe parlement, een Tweede Kamer met 275 leden en een Eerste Kamer met 54 leden, moest het eens worden over een geschikte president. Het proces werd gekenmerkt door corruptie en omkoperij; eigenschappen van de regering die aan vervanging toe was. De hoge echelons van de regerende clans hadden zich rijk gestolen.

4.61 **President Hassan Sjeik Mohammed en premier Abdi Farah Shirdon vormen een nieuwe regering**

Op 9 september 2012 werd Hassan Sjeik Mohammed met grote meerderheid president, met als verliezer de zittende president Sjeik Sharif Ahmed. Half september probeerden twee zelfmoord-terroristen de nieuwe president op te blazen in zijn zwaar bewaakte hotel in Mogadishu. Ook een derde terrorist werd door bewakers doodgeschoten. Militairen en bewakers raakten gewond. Op 6 oktober benoemde de president zijn premier, de zakenman Abdi Farah Shirdon, met de opdracht een nieuwe regering samen te stellen. Beiden waren relatief schoon; zij waren geen krijgsheren, werkten niet met krijgsheren, maar kwamen uit het veld van de civiele organisaties. In Mogadishu dreigde een nieuw conflict om de macht tussen de Ogaden-clan en de Hawiye-clan. Het werd mei 2013.

4.62 **Nog enkele jaren hongersnood en oorlog, maar het einde komt in zicht**

De ergste hongersnood sinds 25 jaar sloeg genadeloos toe met al gauw 260.000 doden. Het zou een enorme klus worden om het land weer op te bouwen. In Kismayo en Mogadishu werden nog steeds aanslagen gepleegd waarbij tientallen mensen omkwamen. Op verschillende plaatsen werd ook opnieuw gevochten. Er werd zelfs gesproken van een ongekende golf van aanslagen: op het VN-kantoor, op hulpkonvoien, op het Hooggerechtshof. Eind juni 2013 verliet de veteraan Hassan Dahir Aweys van de machtige Ayr-clan van Mogadishu de ruziënde gelederen van Al-Shabaab en gaf zich over aan de regering. Hij had zich tot het uiterste verzet tegen de wrede aanpak van Godane en de zijnen en het moorden binnen eigen gelederen.

In Mogadishu en Kismayo ontbrandde in 2014 de strijd tussen de machtigste Somalische clans over de macht en de controle over havens, vliegvelden, vruchtbare gronden, spoorwegen, wegen, en daarmee over de economie, waarbij zij elkaar letterlijk naar het leven stonden. In Kismayo bemoeide Kenia zich met de strijd tussen de Ogaden-clan en de Marehan-clan die opklaaide toen de tucht van Al Shabaab verdwenen was. Keniase soldaten verhinderden zelfs een bezoek van de Somalische regering, en hielpen de Ogaden-clan om de zelfstandige Republiek Juba uit te roepen. In het zuiden hield Al Shabaab nog enkele bolwerken aan die af en toe door Kenia of de VS werden gebombardeerd. Er vonden nog schaarse aanslagen plaats.

Naarmate Al Shabaab meer terrein in eigen land verloor, namen hun terreuracties in de buurlanden toe. In Kenia, Oeganda, Ethiopië en Djibouti werden ook nieuwe leden geworven. De VS doodden in september 2014 de leider Ahmed Abdi Godane en enkele mannen rondom hem met een drone. De legers van de regering, Ethiopië en de AU veroverden steeds meer land en havenplaatsen. Meer hoge leiders van Al Shabaab gaven zich over. Tahlil Abdishakur, een andere hoge leider, werd eind 2014 bij een luchtaanval gedood. De inmiddels twee jaar functionerende regering deed het goed en optimisme begon de overhand te krijgen. Duitsland en Engeland gingen in 2015 de vredesmissie steunen met trainingen en logistieke ondersteuning. In november 2015 claimde Al Shabaab nog een aanslag op een hotel in Mogadishu met tien doden.

4.63 De oorlog was over en het monster gewond, maar nog niet helemaal verslagen

Het zag er toch naar uit dat de enorme complexiteit van de Somalische strijd om de macht tussen regionale en familiale clans, meer en minder fundamentalistische bewegingen en opportunistische milities met hun krijgsheren in Somalië ondanks veel internationale bemoeienis en bemiddeling nog niet tot stabiliteit en vreedzame rust kon komen. Dat lag in het algemeen genomen voor de autonome gebieden Somaliland en Puntland gelukkig wel anders. In deze regio van Afrika ging de Koude Oorlog over in een nieuw spanningsveld tussen Het Westen en De Anderen: de Arabische Wereld, Israël, Palestina, Rusland, China en India. Het ging om directe invloed en geopolitieke belangen, om strategische grondstoffen en om de strijd tegen terrorisme. Dat werd ook duidelijk zichtbaar in het verzet van de regio en de nieuwe bondgenoten tegen inmenging door het Internationale Strafhof (ICC) en de vredeslegers van de VN.

Omdat de Hoorn jarenlang oorlogen en conflicten kende, werkten de OAE (later de AU), de Arabische Liga en IGAD zeker twintig jaar samen voor vrede in de regio. Soms werkten zij elkaar ook tegen. Een paar keer waren de VS en de EU er ook bij. Vooral de Soedanese partijen maakten het ze flink lastig met hun steeds wisselende coalities en afsplitsende facties. Maar de verschillen tussen wat Arabische, Afrikaanse en Westerse vredestichters wilden bereiken en de manier waarop, waren groot. Wiens en welke vrede, dat was niet altijd duidelijk. Bijvoorbeeld als Egypte en Libië meer zagen in een verenigd Islamitisch Soedan en de andere Afrikanen meer in een seculier of christelijk afgescheiden Zuid-Soedan. De VS en Engeland wisselden af en toe van positie. Voor de VS werd toegang tot de Soedanese olie steeds meer een issue. Maar juist India, China en de Arabische landen kregen er meer toegang ten koste van het Westen. Uiteindelijk sloten vooral Ethiopië en Eritrea in de loop van 2018 duurzame vrede met welwillendheid richting Somalië en Djibouti. Zo was er toch nog hoop.

B Economische en Maatschappelijke Ontwikkeling in Egypte en de Ruimere Hoorn na 1989

In 1990 had Egypte een buitenlandse schuld van 40 miljard dollar tegen een jaarinkomen van 36 miljard; ofwel 600 dollar per burger. Eenderde van het volk leefde er onder de armoedegrens. De Soedanese regering kwam onder Al-Bashir geen schuldverplichtingen meer na, wat het IMF en de Wereldbank irriteerde. Het Nieuwe Onafhankelijke Zuid-Soedan moest nog helemaal van voren af aan beginnen en de oproep van de VN voor financiering van de wederopbouw vond nog weinig weerklank; men keek de kat uit de boom. De toestand in Ethiopië was na het verdrijven van Mengistu onduidelijk. Meles Zenawi Asres verlegde de koers. De financiële instellingen zetten hem onder druk om te privatiseren en te bezuinigen. Het pas onafhankelijke Eritrea viel buiten het bereik van die instellingen, en Djibouti had nog een schuld bij Frankrijk van 40 miljoen dollar die werd omgezet in ontwikkelingshulp die al gegeven was, dus niet hoefde te worden terugbetaald. Het uiteengevallen Somalië erfde in 1991 een informele, chaotische oorlogseconomie buiten het bereik van IMF en de Wereldbank. De uitgangsposities verschilden aan het begin van deze periode dus sterk.

De regio werd weer onevenredig vaak getroffen door droogte en overstromingen, en ook gewapend geweld leidde tot honger omdat in veel oorlogssituaties geen voedsel werd verbouwd. Voor de kusten kwam daar nog de Tsunami van eind 2004 bij. In Ethiopië, Soedan, Djibouti, Eritrea en Somalië moest in 2008 tussen de 30% en de 90% van de voedselbehoefte tegen hoge kosten worden ingevoerd. Het nog beschikbare voedsel werd onbetaalbaar voor de arme mensen. Door prijsopdrijving werd het voor de hulporganisaties moeilijk om grootschalig in te kopen, zowel in de regio als wereldwijd. De leden stuurden te weinig geld om de gestegen prijzen te compenseren, dus het WFP kon minder doen. In Ethiopië hadden 4,6 miljoen mensen ernstige honger, op 14 miljoen in de hele regio. Dictaturen en oorlogen leidden tot ontheemding en vluchtelingenschap, armoede tot vernieling van bomen voor brandhout en houtskool. Daar kwamen behalve vluchtelingen uit Afrika zelf ook de honderdduizenden vluchtelingen uit het in oorlog verkerende Jemen die naar Djibouti en Somalië overstaken.

4.64 Wisselende kansen en mogelijkheden voor de Egyptische economie en ontwikkeling

Het IMF gaf Egypte in 1991 een extra lening van 372 miljoen dollar. Maar daarbij kwam wel als voorwaarde een nieuw structureel aanpassingsprogramma (SAP). Mubarak's regering moest de markt vrijmaken en staatsbedrijven privatiseren. Dat betekende het einde van de overheidscontrole op productie en investeringen. Het belastingtekort van 21% moest omlaag, subsidies op voedsel en andere basisbenodigdheden afgeschaft, en hulpprogramma's voor de armsten geminimaliseerd. Aanvankelijk zette de regering dit beleid krachtig door, wat Egypte voor buitenlandse banken aantrekkelijker maakte om er te werken. Het IMF schold drie miljard dollar buitenlandse schuld kwijt ter stimulering van nog meer liberalisatie en privatisering. Maar dat ging zo snel niet meer en het ongeduldige IMF raakte teleurgesteld. In 1997 liberaliseerde Egypte ook de landbouw. De controle op pachtgelden werd opgegeven en de markt kreeg vrij spel. In het onderwijs en de gezondheidszorg kwamen betaalde parallelsystemen en het bedrijfsleven werd verder geliberaliseerd. Een nieuwe verspillende rijke klasse profiteerde daarvan. Dat waren mensen met nauwe banden met de regering, de partij, de hoge ambtenarij en de legertop. Buitenlandse investeerders reageerden positief. In 1996 en 1997 verdrievoudigden de investeringen. De sector van het vrije toerisme groeide met 21%. De VS alleen al gaf 2,1 miljard dollar gebonden hulp.⁷⁴

De bezuinigingen en privatiseringen raakten het dagelijkse leven van de burgers. De liberalisatie van de landbouw voor miljoenen kleine pachters pakte hard uit. Dit was de laatste stap in het ongedaan maken van Nasser's revolutionaire hervormingen waarmee Sadat al was begonnen. Mubarak ging nog verder. Dat was riskant, want het land is in Egypte het hart van de economie, de samenleving en de politiek; het raakt direct het belang van de meeste Egyptenaren. De staat gaf land en bedrijven aan hoge officieren, verkocht grond aan particulieren en zette kleine boeren van hun grond. Wie zich niet konden handhaven, vertrokken naar de steden. Met sociale

⁷⁴ *The Economist*, 25 oktober 1997.

projecten en subsidies voor ouderen probeerde de overheid om de schokken voor de armsten te verzachten. Daarmee wilde de regering ook de invloed van orthodoxe moslimorganisaties inperken. Het volk stelde zijn woede nog even uit.

4.65 Olie en gas gevonden in de Sinaï-woestijn

Rond 2000 had Egypte een meevaller met de vondst van olie en aardgas in de Sinaï. Ook Egypte werd een olie-exporterend land, wat soelaas bood voor de rijksbegroting. Het tekende verdragen voor een gezamenlijke pijplijn met Libanon, Jordanië en Syrië. Ook ontwikkelden zij plannen voor uitvoer van gas via onderzeese leidingen naar Turkije en Europa. De Egyptische economie leek vooruit te gaan, maar 2002 was volgens *The Economist* een jaar van economische terugslag als gevolg van tegenslag, ellende en vergissingen. Egypte, tot kort gezien als een Tijger aan de Nijl werd steeds meer een Tandeloze Krokodil. Want binnen drie jaar zakte de ruilvoet, daalden de aandelen en de waarde van het onroerend goed. Er kwam een onontkoombaar begrotingstekort en de werkloosheid steeg. Officiële cijfers gaven dat niet weer. De regering meldde een jaarlijkse BNP-groei van 5,5%.⁷⁵

4.66 Miljoenen migranten en vluchtelingen worden Egypte tot last

Migranten werden een probleem voor de bevolking en de regering. Minstens drie miljoen Soedanezen en Eritreeërs waren in Egypte als vluchteling of arbeidsmigrant. De overheid wilde daar, vanwege de veiligheid en de economie, paal en perk aan stellen. Minderheden moeten het meestal ontgelden bij tegenslagen. Het leger zette veel mensen over de grens. Waar kwamen die tegenvallers vandaan? De Twin Towers aanslagen in de VS van 11 september 2001 sloegen direct negatief terug op de Egyptische economie. Het buitenlandse inkomen bestond uit olie en gasbaten, handel, toerisme, overmakingen van gastarbeiders, tolheffing op het Suezkanaal en buitenlandse hulp. Elk van die bronnen kreeg een klap door de wereldwijde recessie en het na 9/11 ontstane wantrouwen tegen moslimlanden. Onduidelijkheid in de privatisering, onverstandige besluiten, foutieve inschattingen en het aan het werk houden van onproductieve werknemers versterkten de terugval. Na 1991 trof Egypte na de Golfoorlog ook zo'n crisis, maar die kwam het toen weer te boven. Dat zou nu ook wel lukken, dacht men. Maar de omstandigheden waren nu toch wezenlijk anders.

⁷⁵ Egypt's Economy. Lonely as a pyramid without tourists. Egypt's economic misfortunes, miseries and mistakes. *The Economist*, January 5th, 2002.

4.67 **Plannen zijn nodig om een eerlijke verdeling van Nijlwater mogelijk te maken voor de toekomst**

De Nijl is dan wel de moeder van Egypte, maar haar bronnen liggen in Rwanda en Ethiopië. De voedende hoofdrivieren stromen door Rwanda, Oeganda, Ethiopië, Zuid-Soedan en Soedan. Bij Khartoum komen zij bij elkaar om bij Wadi Halfa, als de ene ongedeelde Nijl, Egypte binnen te stromen. Met de buurlanden had Egypte al sinds de koloniale tijd gunstige regelingen over de verdeling van het water over stuwwerken en irrigatiewerken. De laatste jaren drongen die landen aan op een eerlijker proportionele verdeling op basis van aantallen inwoners, landbouwareaal, energiebehoefte en de vraag naar drinkwater. Egypte dreigde toen met veel misbaar dat het hoe dan ook haar deel van het Nijlwater veilig zou stellen. Na bemiddeling kwamen er in 2000 afspraken over een agenda voor een Nijllanden overleg. De verwachtingen waren niet hoog gespannen; de sfeer bleef onvriendelijk. Egypte had zich al veel te lang verwijderd van de Afrikaanse burens door alsmaar bezig te zijn met de Arabische wereld, en kreeg dat terugbetaald.

4.68 **Bezuinigingen, structurele aanpassingen en het volksverzet: de Mahalla Intifada**

Het IMF legde Egypte nieuwe bezuinigingen op waartegen de armen in opstand kwamen. Het volksverzet tegen Mubarak begon in 2002 met plundering van winkels en het in brand steken van auto's waarbij officieel 175 doden vielen. De regering noemde dit terrorisme en vaardigde anti-terrorisme-wetten uit, met verlenging van de staat van beleg. In feite ging het om de groeiende onvrede over duurdere basisbehoeften. Gewone mensen wilden betaalbaar brood, sigaretten, benzine en woningen. In de industriestad Mahalla al-Kubra kwamen in 2007 en 2008 massa's woedende jongeren in opstand. De politie greep hardhandig in en arresteerde er ruim 300. Zij werden veroordeeld wegens vandalisme, verzet tegen het gezag en deelname aan verboden bijeenkomsten. Een woedende menigte ging toen plunderen en gebouwen in brand steken. Media schreven over de Mahalla-intifada. De politie verhinderde een textielstaking, maar stijgende graanprijzen en broodtekorten bleven het volk boos maken. Zodoende kwam het in 2008 in de arme buurten van Caïro weer tot gewelddadige confrontaties met de politie.

De volkswoede trof president Mubarak vlak voor de lokale verkiezingen en de autoriteiten maakten zich zorgen. Met 70 miljoen broodeters was Egypte de grootste consument van brood ter wereld en ook de grootste importeur van tarwe. Verdrievoudiging van de graanprijs op de wereldmarkt maakte het brood in Egypte te duur, en de lonen stegen er al jaren niet meer. Voor de armen was ongesubsidieerd brood onbetaalbaar; voor gesubsidieerd brood moesten zij nachtenlang in de rij staan. Bakkers verkochten gesubsidieerd meel door naar de zwarte markt. Klanten belegerden bakkerijen en agenten controleerden bakkers en meelfabrikanten om te voorkomen dat meer meel naar de zwarte markt verdween. De oppositie dreigde met stakingen en demonstraties; in heel Egypte riepen Moslimbroeders en vakbonden daartoe op. Later trokken de Broeders zich terug om niet met geweld geassocieerd te worden. Massale inzet van oproerpolitie moest het verzet smoren. De angst voor rellen was reëel, en de president

nam geen enkel risico meer. Hij liet het brood weer subsidiëren en de legerbakkerijen moesten brood voor het volk bakken.

4.69 Ongerechtvaardigd geweld tegen vluchtelingen

In 2005 protesteerden Soedanese vluchtelingen in Caïro tegen hun slechte behandeling. In een park zetten zij een tentenkamp op. Volgens hen zorgde UNHCR te weinig voor onderdak. Maar volgens Egypte waren zij illegale immigranten die de veiligheidsregels schonden en weg moesten. Eind 2005 werden veel van hen hardhandig gearresteerd en gedeporteerd, waarbij er 25 omkwamen. De wereld reageerde geschokt. VN-secretaris Kofi Annan zag geen enkele rechtvaardiging voor dit geweld. De lokale UNHCR-vertegenwoordigster daarentegen meende dat de doden te betreuren waren maar dat niemand blaam trof. De VN-top en het lokale team waren het hierover publiekelijk oneens. Mogelijk danste de lokale staf teveel naar de pijpen van de Egyptische regering. Of hadden zij een beter inzicht in de situatie dat toevallig spoorde met dat van de overheid? Hier speelde het problematische dilemma over wie illegale migranten zijn en wie legitieme vluchtelingen.

4.70 De Wereldbank rapporteert: in Egypte worden de armen armer en de rijken rijker. Het volk groeit...

De Poverty Assessment Update van de Wereldbank van juni 2007 meldde dat in Egypte het aantal armen en armsten snel groeide, ondanks officiële claims van 7,1% economische groei. Van de inmiddels 76 miljoen Egyptenaren had 40% minder dan 2 dollar per dag te besteden, en de helft daarvan nog minder. Textielarbeiders werkten zes dagen per week meer dan acht uur per dag voor 300-350 Egyptische ponden per maand; ongeveer 40 euro. Kantoorpersoneel verdiende nauwelijks meer. Een goedkope flat kostte al gauw 500 pond aan huur. De lonen stegen niet, de prijzen en de inflatie wel. Vooral de lagere middenklasse viel hard terug in armoede. De houding van de Wereldbank was academisch en arrogant: 'Zij werden absoluut gezien niet armer, maar wilden een hogere levensstandaard dan zij aankonden.'⁷⁶ De Bank werkte met grote nationale gemiddelden en wilde met zijn macro-analyses niet erkennen dat de armsten en de arme middengroepen echt armer werden.

Daar tegenover stond een groeiende, rijker wordende elite die zich veel kon permitteren. Mubarak zag wel een groot probleem in de onbeperkte groei van zijn volk. Hij zag een demografische bom onder de samenleving. Het was al moeilijk om 76 miljoen burgers te voeden; hoe moest het dan als er in 2020 al 110 miljoen werden verwacht? Politici, universiteiten en maatschappelijke organisaties pakten het thema op. De bevolkingsdruk had zijn weerslag op bijna alles in Egypte. Minder was beter, maar Egyptenaren hechtten grote waarde aan veel kinderen. Die gaven maatschappelijk aanzien en waren een verzekering voor de toekomst. Volgens de sharia

⁷⁶ World Bank. *Arab Republic of Egypt Poverty Assessment Update*. New York 2007.

mocht gezinsplanning niet eens, want de profeet zou bij zijn terugkeer heel blij zijn met heel veel moslims. Zo botsten wetenschappelijk inzicht, politieke wil en volkscultuur hard op elkaar.

4.71 Jongeren zoeken een uitweg, en de regering neemt ad hoc maatregelen

Veel arme jongeren zochten zich een uitweg naar Europa of naar Arabische olielanden. Ook het leger bood kansen om aan de armoede te ontsnappen. In 2008 besloot de regering om de salarissen bij de overheid met 30% te verhogen; dat betrof de helft van de werkende bevolking. De andere helft viel buiten de boot en protesteerde. De regering reageerde hard en verlengde weer de noodtoestand. Het parlement keurde goed dat iemand twee jaar lang zonder proces kon worden opgesloten. Volgens Amnesty International zaten 18.000 mensen om politieke redenen gevangen, waarvan een groot deel na afloop van de strafperiode niet werd vrijgelaten. Ontevreden jongeren waren gemakkelijk te beïnvloeden met radicale ideeën. Arme mensen woonden op het land en in de vaak troosteloze arbeiders- en sloppenwijken van grote steden. Zij waren slecht opgeleid en vonden geen of slecht betaald werk. De kindersterfte in arme gezinnen was hoog, en hun toegang tot onderwijs en gezondheidszorg fictief. Natuurlijk wilden jongeren die toestanden ontvluchten. Toch meende de Wereldbank dat Egypte het goed deed. De resultaten van de economische groei zouden op den duur ook de armen bereiken, 'despite deep pockets of poverty'. De armen vertrouwden die trickle down theorie niet, want zij zagen al veel te lang het omgekeerde gebeuren. In Caïro betoogden zij tegen nieuwe prijsstijgingen van levensmiddelen. De politie pakte er tientallen op, tuigde ze af en dropte ze in de woestijn. Dat waren geen terroristen, maar gewone arm geworden burgers die door hun regering met zoveel minachting werden behandeld.

4.72 Armoede, onwetendheid en verwaarlozing bieden kansen voor de Moslim Broederschap

Seculiere intellectuelen spraken hun wantrouwen uit over intenties van de Moslim Broederschap. Die zouden hun gematigde opstelling wijzigen zodra democratie hen via de stembus de meerderheid bezorgde. De Broederschap zou daarvoor al genoeg signalen afgeven. Tegelijk gaf de moderne sector, en daarbinnen vooral de film- en vermaaksindustrie, genadeloos aan waar de schoen wrong. Zo was een situatie ontstaan waarin de politiek krampachtig reageerde op aspiraties van het volk, de economie groeide, maar de kloof tussen arm en rijk ook, waarin protesten en pogingen om alternatieven te ontwikkelen werden gefrustreerd, en Moslimbroeders onrustiger werden. De spanningen tussen de moderne sector en de rest van het land liepen snel op, en het sektarisch en terroristisch geweld ook. Het leger zag zich in die situatie als de bewaarder van eenheid en stabiliteit van het land. Dat was de maatschappelijke en economische context waarin de Egyptische versie van de Arabische Lente van 2011 zich afspeelde die tot een regimechange leidde. Het betrof historisch gegroeide, complexe spanningen en tegenstellingen die niet simpel of snel konden worden opgelost.

4.73 President Abdul Fattah el-Sisi drukt die ontwikkelingen hardhandig de kop in

Europa en de VS maakten zich zorgen over de ontwikkelingen in Egypte sinds de greep naar de macht door generaal Abdel Fattah el-Sisi. Het bloedige geweld tegen Moslimbroeders, tegen aanhangers van de verdreven Morsi en tegen de Kopten deed hen in augustus 2013 besluiten om hun financiering van het leger en vitale sectoren in te houden. Daar bereikten zij weinig mee, omdat Saoedi-Arabië graag insprong om Egypte alsnog aan fondsen te helpen, zoals ook in Soedan was gebeurd. Dat ging altijd gepaard met versterking van de Wahabistisch-fundamentalistische invloed op de lokale Islam. En de rol van het westen werd verder teruggedrongen en voor bemiddeling door het westen was het nu te laat. Overal in het land bestookten stromingen en groepen elkaar, meer moslimbroeders werden opgepakt. Grappen maken en lachen om het leger werden flink bestraft. Zo werd de TV-show van de kritische humoristische satiricus Bassem Youssef in november 2013 opgedoekt. Hij kreeg vier aanklachten wegens belediging van het leger en het gebruiken van vnzige schuttingtaal tegen zich. Ook andere humoristen ondergingen dit lot, evenals romanschrijvers. Zo werd het militaire nationalisme opgezet tegen de cultuurdragers van het land.

4.74 In die tijd zakte de toch al zwakke economie verder in

De groei kwam rond de jaarwisseling met 2014 onder de 2%. Meer Egyptenaren leefden in armoede en de hoge jeugdwerkloosheid (meer dan 25%) riep nieuwe demonstraties op. Het toerisme was meer dan gehalveerd door de onrust in het land, de landbouw droeg minder bij aan het nationaal product en de voedselprijzen stegen weer. Scholen en universiteiten raakten steeds meer overbevolkt door de sterke bevolkingsgroei en door het uitblijven van sociale en culturele investeringen. De regering van El-Sisi beperkte drastisch het recht om te demonstreren. Intussen werd op het internet massaal gedemonstreerd, opgeroepen, gedeeld. Daarvan werden dan de iconen weer opgepakt, maar die beweging ging door, met nieuwe voortrekkers. In januari 2014 presenteerde de Amerikaans-Egyptische filmmaakster Jehane Noujaim haar documentaire *The Square* over de opstand van 2011 op het Tahrirplein. Hij mocht in Egypte niet vertoond worden, maar werd er toch illegaal verspreid en bekeken. Volgens activisten uit die dagen was er wel degelijk iets bereikt, ook al waren zij te optimistisch en te idealistisch. Er was intussen wel een grondwet met aandacht voor sociale rechtvaardigheid. Maar de realisering daarvan in de praktijk ontbrak nog.

El-Sisi hernieuwde in maart 2014 zijn mandaat en liet weer journalisten, vreedzame betogers en andere terroristen oppakken en opsluiten die van plan waren om hun Revolutie van 2011 te herdenken. Economisch ging het nog slechter. De regering zag zich genooddaakt om energie, bier en sigaretten fors duurder te maken. Volgens El-Sisi moesten Egyptenaren bereid zijn om offers te brengen en niet zeuren. Intussen namen de arrestaties van journalisten en de beperkingen van de persvrijheid nog steeds toe. In november 2014 volgde een knevelingswet met betrekking tot Egyptische NGO's en een algemene betogingswet, en Egypte schreef een offerte uit voor software om het internet te kunnen controleren. Intussen kreeg een internationaal con-

sortium de opdracht om het Suezkanaal uit te breiden met een parallel kanaal van 50 kilometer, en in februari 2015 kocht Egypte in Frankrijk Rafale-gevechtsvliegtuigen voor het leger. De VS wilde toen niet meer achterblijven en ging weer tanks en raketten leveren. De Golfstaten investeerden miljarden in de Egyptische economie, en een volkomen nieuwe hoofdstad, Sisi City werd ontworpen om in de woestijn ten oosten van Caïro gebouwd te worden. Intussen legden de rechters steeds meer levenslange gevangenisstraffen en doodstraffen op aan burgers die niet met het regiem El-Sisi wilden meespelen: het ging om vele honderden medemensen. Ook verdwenen er grote aantallen mensen spoorloos, zoals de jonge fotografe Esraa Al-Taweel⁷⁷. Het ging vooral om jonge mensen en internet-activisten.

4.75 **Voor oktober 2015 werden weer verkiezingen aangekondigd. De jacht op homoseksuele burgers wordt geopend**

In de aanloop van die verkiezingen ontsloeg El-Sisi zijn hele regering. Egypte kreeg bij lage opkomst wel een parlement, maar geen democratie. Een verkeersvliegtuig verongelukte in de Sinaï, een ander vliegtuig raakte kwijt, een boot met vluchtelingen verging, en het leger beschoot per ongeluk picknickende toeristen. Egypte werd niet veiliger, ook omdat demonstraties en protesten steeds meer plaatsmaakten voor bomaanslagen en terreuracties. Toen El-Sisi zo ver ging om twee eilandjes in de Golf van Aqaba aan Saoedi-Arabië te geven, ontstond er een ongehoord grote golf van kritiek. Hoogstaande Egyptenaren spanden een rechtszaak aan om die overdracht te verbieden, en dat deed de rechter ook. En het kon niet wachten: de jacht op homoseksuele burgers werd geopend in oktober 2017, en een maand later was er een aanslag op een Soefi-moskee met veel dodelijke slachtoffers. Intussen begonnen Egypte en de buurlanden met hun ruzie over de vraag van wie het water van de Nijl nu eigenlijk was en Egypte maakte een begin met de exploitatie van een nieuw groot gasveld.

De pogingen van de generaal-presidenten van Egypte om met de hulp van het leger te zorgen voor stabiliteit, orde en welvaart lijken nog steeds weinig kans van slagen te hebben. De chaos van de interacties tussen de strijd om de macht, de cultuur en de samenleving, de economie en de ontwikkeling, de lokale, regionale en internationale spelers kan niet anders dan voortduren in dit moeilijke land zolang er geen algemeen geaccepteerd burgerlijk bestuur van de grond komt.

4.76 **In Soedan grote verschillen tussen arm en rijk, tussen oorlog en vrede, en ruzie met burens om aardolie en Nijlwater**

In Soedan stopten IMF en Wereldbank in 1996 met hun steun aan infrastructurele projecten. In die dagen besteedde het leger 2 miljoen dollar per dag aan de oorlog met het zuiden. Dat viel

⁷⁷ Gert van Langendonck van het *NRC Handelsblad* schreef in deze crisisjaren veel over Egypte. Ook de edities van *Le Monde* van oktober en november 2013, waar ik uit geput heb, schreven veel over dergelijke ontwikkelingen in Egypte.

moeilijk bij de donoren die zich steeds meer terugtrokken. In 1998 reageerden zij nauwelijks toen Soedan hen 100 miljoen dollar vroeg voor het redden van vier miljoen slachtoffers van oorlog en droogte. De skyline van Khartoum veranderde razendsnel terwijl de ergste humanitaire crisis zich afspeelde in Zuid-Soedan en Darfur en de armoede in het zuiden en in de slums rond de hoofdstad hartverscheurend was. Kantoor- en hoteltorens, bruggen, winkelgalerijen, supermarkten, wegen en viaducten vol grote nieuwe auto's schoten als paddenstoelen uit de grond. De nieuwe jetset van steenrijke Soedanezen amuseerde zich dag en nacht kostelijk met rijke vriendjes uit Maleisië, China, India, Rusland en de Emiraten. Die landen investeerden snel en veel in Soedan terwijl het Westen nog met embargo's bezig was. Dat waren de landen die zich in de internationale organisaties verzetten tegen sancties en missies voor de beteugeling van het geweld in Soedan. Het grote Soedan kende zo de absurde situatie van een paar regio's waar hevig en wreed werd gevochten, terwijl tweederde van het land daar weinig of niets van merkte. Want Soedanese media mochten niets melden over wapengeweld in probleemgebieden.

Na veel vertraging vanwege oorlog en politieke problemen werd in juni 1999 de oliepípij van Bentiu naar Port Sudan geopend. De schuld van Soedan was toen 17 miljard dollar en het tekort op de lopende rekening was groot. China financierde de pijpíj samen met een Maleisische en een Canadese maatschappij die werkten in de olievelden van Bentiu-Adaril en Atbara. De pijpíj zou in vijf jaar worden terugbetaald en pas vanaf 2003 kon Soedan eigen olie-inkomsten verwachten. Maar er was veel meer olie dan men dacht en na zes maanden was de dagproductie al 250.000 vaten. In 2003 leverde die al 500 miljoen dollar op. Eind 2006 stond de dagproductie al op 512.000 vaten. De inkomsten gebruikte Al-Bashir voor oorlogen in Zuid-Soedan, Kordofan/Nuba Mountains en Darfur.

Economisch ging het Soedan voor de wind. Er kwamen meer oliebronnen, ook in Darfur. De strijd met het Nieuwe Zuid-Soedan was intussen achter de rug. Het investeringsvolume uit Maleisië, China, Rusland en de Emiraten schoot omhoog van 128 miljoen dollar in 2000 naar 2,3 miljard in 2006. Er kwamen meer oliebronnen, en uiteindelijk werd met Chinese en Arabische financiering begonnen met de bouw van de Hoge Meroë Dam. De Soedanese politieke en economische elite controleerde deze snelle groei samen met het leger, de politie en de geheime diensten. Zij bouwden hun eigen munitie- en wapenfabriek. Volgens de Wereldbank had Noord-Soedan veel capabel personeel. Omar al-Bashir wist zich gedekt door zijn vrienden in het oosten en keerde het boosaardige westen de rug toe. Hij wachtte op een beloning voor zijn voorbeeldig gedrag rond de verkiezingen en het referendum; bijvoorbeeld schorsing of bevriezing van de arrestatiebevelen van het Internationaal Strafhof. Iemand moest toch het land leiden en chaos voorkomen? Maar de aanklacht bleef staan, samen met het internationale verzoek tot zijn aanhouding. Toen Zuid-Soedan in 2014 de oliekraan afsloot, kwam Soedan in een ernstige economische crisis terecht. Toen dat was opgelost kwam het weer goed. Daaruit bleek wel de kwetsbaarheid.

Soedan en Ethiopië gingen met Egypte de strijd aan over wie over hoeveel Nijlwater mocht beschikken. Beide landen bouwden grote dammen om meer water te kunnen opslaan en verdelen, en dat ergerde Egypte dat niet kon vermijden dat de burenen meer water gingen gebruiken. Die

strijd liep op in augustus 2017, waarna in de regio opnieuw plannen werden gemaakt voor een Nijlwater Overleg.

4.77 Een moeizaam begin van het nieuwe onafhankelijke Zuid-Soedan

In Nieuw Zuid-Soedan had de SPLM de zorg voor de bevolking aan buitenstaanders overgelaten. Wegen, bruggen, scholen, kanalen, ziekenhuizen, kerken, markten en woonhuizen waren vernield of vervallen. Voedselgebrek was normaal. De mensen waren zo arm dat zij nog geen zout konden kopen. Families waren gebroken en verspreid. Veel kinderen stierven jong, anderen zagen nooit een school. In de nieuwe staat moest de opbouw van infrastructuur voorrang krijgen, naast terugkeer van opgeleide en ervaren mensen, economische ontwikkeling, onderwijs, gezondheidszorg en directe armoedebestrijding. Maar er was geen regering die dit kon leiden. Buitenlandse hulp en internationale bedrijven gingen een belangrijke rol spelen. Twee jaar na de onafhankelijkheid van Nieuw Zuid-Soedan was de SPLM-leiding nog niet in staat om de opbouw aan te sturen. Clanleiders en vrijheidsstrijders waren nu eenmaal geen ervaren bestuurders voor het opbouwen van een natie in een moderniserende en globaliserende context. Er was een groot tekort aan goed opgeleide mensen, want uit Europa en de VS kwamen niet veel Zuid-Soedanezen terug. En zij die terugkwamen, ontmoetten vaak verwijten en wantrouwen: ‘Waar was jij toen wij oorlog voerden? Wat at jij toen wij honger hadden? Bij wie warmde jij je toen wij eenzaam waren?’⁷⁸

De regering gedroeg zich gefrustreerd en wantrouwend. En van de door de donoren beloofde 4,5 miljard dollar voor wederopbouw kwam bijna niets binnen. Van de afgesproken 2,5 miljard aan oliegeld had Khartoum ook pas de helft overgemaakt. Er was daarom geen geld voor salarissen van ambtenaren. Nieuwe bestuurders en ambtenaren konden vaak de verleiding niet weerstaan om geld te stelen of af te persen. In oktober 2007 werd de hele staf van het Ministerie van Financiën ontslagen wegens verregaande corruptie. Hoog opgeleide kaders uit buurlanden en de diaspora zouden de regering moeten steunen en donoren zouden salarissen kunnen garanderen totdat er genoeg oliegeld is. Maar niemand bewoog, op particulier initiatief en het Wilde Westen na. Mogelijk zou er na een gewinningstijd meer beweging in komen.

4.78 De hoofdstad Juba ging steeds meer op een Wild West stad lijken⁷⁹

Daar streken duizenden buitenlanders neer die werkten voor de VN, de AU, ondernemingen en hulporganisaties. Handelaren, kleine ondernemers en migranten kwamen uit Kenia, Ethiopië, Oeganda en Congo. Regionale en internationale bedrijven ondernamen in cement, baksteen, asfalt, ijzer en staal, kunstmest, transport- en communicatiemiddelen, en als het even kon ook

⁷⁸ Mijn eigen waarnemingen en gesprekken met de mensen daar.

⁷⁹ Mijn eigen waarnemingen, en een artikel van Koert Lindijer, In Juba komen zelfs de hoeren uit Oeganda. Van de vrede in Zuid-Soedan profiteren buitenlandse handelaars en hulpverleners. *NRC Handelsblad*, 6 december 2007.

aankoop van land om bij de olie, het goud of het uranium te komen. Bij die bedrijvigheid sloten zich kroegbazen, hoeren, dieven en oplichters aan. Chinezen bouwden in snel tempo hotels, eethuizen en pizzatenten. De nieuwe bank was Keniaans. De benzinepomp draaide weer na jaren droogstand. De grote oude gevangenis stond er nog.

Van de twee miljoen vluchtelingen in de buurlanden was de helft teruggekomen. Van UNHCR kregen zij een geit, kippen, zaden en gereedschap. De verwaarloosde, verwilderde grond lag op ze te wachten; de soms zwaar beschadigde mangobomen stonden er nog. Mensen begonnen de velden te bewerken. Huizen en schooltjes werden herbouwd. Onderwijs kreeg voorrang; men hongerde naar kennis. Meer dan tweederde van de rijke olievelden lag in het nieuwe Zuid-Soedan. Het zoeken naar nieuwe bronnen in de gebieden van de Witte Nijl en de grens met zuidwest Ethiopië ging hard door en de mogelijkheid van een eigen pijplijn naar Mombassa werd onderzocht. Maar vanwege voortdurende gevechten en rooftochten tussen en van volken kwam nog niet veel van de grond. De regeringen van Zuid-Soedan en Soedan hadden nog jarenlang conflicten over de olie sinds Khartoum begonnen was om Zuid-Soedanese olie die in Port Sudan aankwam te confisqueren, en ook op de oliebronnen in het omstreden grensgebied aasde. Dat speelde nog in 2012 toen de regering van Salva Kiir boos de pijpleiding naar het noorden afsloot.

De droom om een oliepijpleiding naar Mombasa of Lamu aan te leggen, en tegelijk ook een spoorlijn, leek met de hulp van Ethiopië en Kenia dichterbij te komen. Mogelijk kon ook Oost-Congo daarop aangesloten worden. In april 2012 veroverde het Zuid-Soedanese leger het grote olieveld bij Heglig op het noordelijke buurland. Intussen bleek de verbinding met de Keniaanse kust vooralsnog onbetaalbaar te zijn en de aanleg kon nog heel lang duren. Internationale bemiddeling geleid door de VS probeerde om in de olieruzie tussen noord en zuid Soedan te bemiddelen. Driekwart van de oliebronnen lag weliswaar in het zuiden, maar het noorden had de raffinaderijen en de afvoerhavens. Het zuiden deed concessies en betaalde het noorden compensatie. Zo ontstond de situatie in 2013 van oliecorruptie in binnen de regering Kiir en honger en geweld in de nieuwe onafhankelijke natie. Tegelijk was er een nieuwe oorlogsdreiging om de grensgebieden. Eind 2013 bezetten rebellerende milities van Riëk Machar enkele belangrijke olievelden tijdens de opnieuw opblazende burgeroorlog. Dat werd nog heftiger en zo werd het voor Zuid-Soedan zeker tot 2018 onmogelijk om zich economisch te ontwikkelen.

4.79 Overgang naar markteconomie, honger en nieuwe kansen voor Ethiopië

In Ethiopië wilde president Zenawi Asres onder druk van IMF en de Wereldbank de markteconomie stimuleren. Daarnaast wilde hij ook de landbouwproductie opvoeren en de armoede bestrijden in het kader van privatiseringen en bezuinigingen. Daarvoor spraken zij een vijfjarigenplan af van 1,2 miljard dollar, te coördineren door VN-organisaties en de Wereldbank. Het viel Ethiopië moeilijk om aan alle eisen te voldoen en de internationale organisaties werden ongeduldig en stopten zelfs met hun betalingen. De regering en de humanitaire organisaties in Ethiopië hadden ernstige kritiek op het opgelegde structurele aanpassingsprogramma. VN-se-

cretaris Boutros Boutros-Ghali werd tijdens zijn bezoek aan Addis in 1993 geconfronteerd met spanningen en studentenopstanden. Veel meer investeringen in zaden, vee en gereedschap waren nodig om nieuwe hongersnoden te voorkomen, en daarin had de staat een centrale taak. Voor liberalisatie van de economie en afzwakking van de rol van de staat was dit niet het goede moment. Maar onder druk van het IMF en de Wereldbank ging de regering toch maar voortvander aan de slag met privatisering van staatsbedrijven. In de tweede helft van 1995 werd 145 bedrijven verkocht, waarvan veel aan buitenlandse investeerders.

Tien jaar na de grote honger van 1984 kreeg droogte Ethiopië opnieuw in zijn greep. Voedseltekorten werden kritiek. In 1995 was het graantekort een miljoen ton. In Wolayta verhongerden duizenden mensen. Het regenseizoen was goed begonnen en Ethiopië dacht zichzelf weer te kunnen voeden. Maar het weer was onbetrouwbaar en sloeg om. In 1998 waren drie miljoen Ethiopiërs in gevaar. Stapsgewijze verhoging van de voedselprijzen maakte nog meer mensen kwetsbaar. De regering vroeg het buitenland om hulp. Ethiopië had toen al wel een goed functionerende Nationale Commissie voor preventie van en actie bij rampen die de overheid adviseerde. In die tijd kwamen de eerste geluiden over klimaatverandering en een mogelijk verband met het verschijnsel El Niño met invloed op de recente cyclus van droogteperiodes in de regio. In juni 2000 was er een hongersnood met dramatische voedseltekorten voor acht miljoen mensen in Wollo, Tigray en de Ogaden. In de hele Hoorn betrof het 14 miljoen mensen. De internationale gemeenschap, afgeleid door de oorlogen met Eritrea en in de Ogaden, schatte de situatie niet snel genoeg in. Vanwege de oorlogen en de slechte mensenrechtensituatie waren de meeste donoren vertrokken. Ethiopië gaf het buitenland de schuld en eiste op hoge toon 400 miljoen dollar hulp.

Maar zelf gaf het nog twee miljoen per dag uit aan wapens en oorlogen. Secretaris-generaal Kofi Annan liet zich kriegelig ontvallen dat er een verband was tussen oorlog en honger, waarop Meles Zenawi Asres furieus reageerde: Hij had het recht en de plicht om zijn land en volk te verdedigen tegen de agressie van anderen! Volgens deskundigen zou er deze keer door klimaatverandering ook zonder oorlog honger zijn. Maar toch: in Ethiopië en Eritrea lagen dag na dag een kwart miljoen vrouwen en mannen aan het front die thuis hard nodig waren in landbouw en industrie. En er waren ook nog eens honderdduizend ontheemden en twee miljoen vluchtelingen. Dat ging echt allemaal ten koste van de voedselproductie. Uiteindelijk kwam er toch nog bijna genoeg hulp.⁸⁰

Slachtoffers van honger bedenken zelden of nooit zelf de droogte en de oorlogen en er bestaat een mondiaal humanitair imperatief: de plicht om te helpen. Die hulp kwam tegen hoge kosten via Djibouti en Berbera nadat Ethiopië een voedselcorridor via Assab in Eritrea koppig afwees. In juli 2004 deed het WFP weer een oproep voor internationale solidariteit met slachtoffers van droogte in Ethiopië. Opnieuw hadden zeven miljoen burgers hulp nodig. Volgens WFP kon het beste met contant geld voedsel worden gekocht in de regio en niet met schepen uit de VS en Europa gehaald. Die boodschap kreeg weinig gehoor: de rijke landen hadden overschotten aan

80 Stan Vermeer. Oorlog staat voedselhulp niet in de weg. *Onze Wereld*, mei 2000. Martin Stolk. Geen vrede forceren met de hongerzweep. Hongerende Hoorn van Afrika blijft oorlog voeren. *Internationale Samenwerking*, juni 2000.

gesubsidieerd graan dat zij graag wilden doorverkopen voor voedselhulp in Afrika. En massale aankoop in de regio kon prijsopdrijvend werken. In juli 2008 vroeg FAO weer aandacht voor een voedselcrisis in de Hoorn van Afrika, vooral Ethiopië. De regens waren weer te laat en tekorten dreigden. Volgens de FAO was de toestand gecompliceerder door de sterk gestegen prijzen van zowel voedsel als brandstof op de wereldmarkt.⁸¹ Intussen werd zelfs gesproken van een wereldwijde voedselcrisis.

Succesvolle boringen naar olie en gas in de omstreken Ogaden door het Maleisische Petronas, met daarachter China, gaven hoop op ruime opbrengsten. Ook de exploraties in Gambela, aan de grens met Soedan, bleken veelbelovend. Toch werkten de onrust en het geweld negatief uit op economie en ontwikkeling van Ethiopië.

4.80 Ook voor Eritrea was het begin nog moeilijk

Het had nauwelijks natuurlijke hulpbronnen en moest het hebben van het enthousiasme en de energie van de op vrede en welzijn hopende bevolking. Het begon met een soort volksdemocratie en een nieuwe vorm van vrouwenemancipatie. Met de volksdemocratie viel het al gauw tegen. Vrouwen vochten mee in de oorlogen en algemeen werd aangenomen dat hun emancipatie in vrede tijd zou doorzetten. De ideologie en praktijk van gelijke rechten werden in het nieuwe Eritrea inderdaad serieus genomen. Ondanks hoge militaire uitgaven investeerde het land veel in onderwijs en gezondheidszorg. Geld werd verdiend met werk in de zeehavens, transport en handel, toerisme, visserij en het weer opzetten van kleine en middelgrote industrie. Voedsel kon in principe genoeg worden verbouwd. Maar door interne spanningen en steeds nieuwe gevechten met buurlanden werd de landbouw verwaarloosd en nam schending van de burgerrechten snel toe. Eritrea moest het net als Kaapverdië en Somalië doen met de overmakingen van ruim een miljoen landgenoten in rijke landen die regelmatig via een Eritrees agentennetwerk werden afgeperst. Ook waren er inkomsten uit smokkel van wapens, diamanten, mensen, drugs, en tolheffing.

4.81 In Djibouti groeiden de begrotingstekorten en schulden ondanks Franse schuldkwijtschelding

En dus voerde het IMF de druk op. Belastinginkomsten moesten omhoog, publieke uitgaven omlaag. Dat gebeurde en in 1996 kreeg Djibouti van het IMF een lening van 6,7 miljoen dollar ter ondersteuning van de hervormingen. Het bezuinigingsprogramma verliep niet zonder weerstand binnen de regering. Ter compensatie moest Frankrijk akkoord gaan met verhoging van de huur voor de militaire basis van 20 naar 34 miljoen dollar. Daar waren 2.700 Franse militairen gelegerd als snelle interventiemacht voor Afrikaanse landen waarmee een verdrag voor

⁸¹ Koert Lindijer. In de Hoorn dreigt hongersnood. Hulpverlening in Afrika gaat gebukt onder mondiaal stijgende voedselprijzen. *NRC Handelsblad*, 23 juli 2008. Interviews met deskundigen van FAO en WFP over dit onderwerp.

wederzijdse ondersteuning bestond. Aan de militairen zelf werd niets verdiend; alles voor hen werd ingevlogen.

4.82 Droogte en overstromingen teisteren Djibouti

Djibouti had soms gewoon pech. Niet alleen droogte trof het land. In april 2004 regende het aanhoudend hard, de Ambouli-rivier stroomde over, vijftig mensen verdronken en 4.000 inwoners ontvluchtten de stad. Bedrijven, banken en scholen sloten. Met Kerstmis 2004 trof de Tsunami uit Azië ook de kust van Somalië. Er vielen tussen de 200 en de 500 doden, duizenden werden dakloos en 45.000 mensen werden afhankelijk van hulp die mondjesmaat kwam. Vooral vissers waren zwaar getroffen door verlies van familie, huizen, boten en materiaal. Intussen visten steeds meer trawlers uit Rusland, China, Japan en Maleisië voor de Somalische kusten; een van de redenen waarom de vissers daar kapers werden.

4.83 Serieuze schending van arbeids- en vakbondsrechten

Eind 2005 liepen in Djibouti stakingen en werkonderbrekingen uit in een algemene staking. Honderden stakers en vakbondsleden werden gearresteerd; de meesten na korte tijd weer vrijgelaten. Enkele tientallen bleven langer vastzitten en werden ontslagen. ICVV/ICFTU, de Internationale Confederatie van Vrije Vakverenigingen, rapporteerde in 2006 dat de arbeids en vakbondsrechten in Djibouti ernstig werden geschonden, onder wetgeving die niet voldeed aan de ILO-richtlijnen. Het betrof hoge werkloosheid, onvrijwillige arbeid, gebrek aan vrijheid van organisatie, hongerlonen en ongelijke betaling aan mannen en vrouwen. Toch werd geïnvesteerd in modernisering die inkomsten en werk moest opleveren. Begin 2009 opende het internationale havenbedrijf Dubai Ports een nieuwe containerterminal bij Doraleh. Daar had DP-World sinds 2006 al een olieterminal die werd gemoderniseerd en uitgebreid. DP investeerde 400 miljoen dollar. Maar de moderne sector met havens, raffinaderijen, luchthaven en afgesloten legerplaatsen stond apart van het gros van de bevolking en bood weinig werk. Werkloosheid en onderbetaling van werkenden bleven structurele problemen.

4.84 Een nieuw en wonderlijk economisch systeem van overleven in Somalië

Met informele markten, banken, salarissen, transfers naar en van het buitenland, belastingen en tolheffingen, onduidelijke geld- en wapenstromen, handel in vrouwen en drugs, kapingen en smokkel, lokale zelfvoorziening, nomadische veehouderij, snel toenemende, schadelijke productie van en handel in houtskool en internationale humanitaire hulp. Daar kwam geen IMF of Wereldbank aan te pas. Westerse leningen en investeringen waren weggefallen, van nationale schulden had men geen weet, en de export van vlees naar de traditionele afnemer Saoedi-Arabië daalde aanzienlijk. Piraterij langs de Somalische kusten werd een bijzondere manier van verwerving van inkomsten die een grote omvang aannam en daarmee de internationale handel

bedreigde. In 1997 overstroomden de zuidelijke rivieren Juba en Shebelle waardoor 230.000 Somaliërs hun woonplaats moesten verlaten. De VN zorgde voor voedseldroppings. Daarop volgde in het zuiden een tijd van extreme droogte waarbij tienduizenden mensen verhongerden.

In het nog niet erkende zelfstandige Somaliland ontwikkelde zich een natiestaat. Die had volgens *The Economist*: ‘drie miljoen mensen, vijf telefoonbedrijven, zeven vliegmaatschappijen, tien miljoen geiten, vijf miljoen kamelen en vijf miljoen schapen. [...] De helft van de bevolking bestaat er uit veenomaden. Generaties lang trokken zij van de grazige weiden in noordoost Ethiopië naar de havens aan de Rode Zee om hun vee naar Arabië te verschepen. De veehandel bood nog steeds inkomsten. Dat maakte hen tot vanzelfsprekende reizigers die zich, toen Somalië in 1991 uiteenviel, over de hele wereld verspreidden maar toch de hechte band met de familieclan thuis bleven koesteren. Vanuit de diaspora wordt 500 miljoen dollar per jaar overgemaakt. Het zakenleven floreert er. In het semi-zelfstandige Puntland vonden vergelijkbare ontwikkelingen plaats.’⁸²

4.85 Piraterij als nieuwe vorm van inkomstengenerering

In het chaotische deel van Somalië, de in oorlog zijnde centrale en zuidelijke gebieden, ging het er anders aan toe. In maart 2004 kwam Somalische piraterij in de Rode Zee in beeld. Het begon met de kaping van een door het WFP gecharterd Keniaans schip met hulpvoedsel voor Somalische slachtoffers van de Tsunami, en zes weken later volgde een buitenlands vissersschip. Daarna werden de kapingen frequenter, grootschaliger en gewelddadiger. Privéjachten, vrachtschepen en olietankers werden gekaapt en gegijzeld. Aanvankelijk waren de kapers werkloos geworden vissers die afspraken maakten met krijgsheren. In ruil voor een deel van de opbrengst investeerden die in snelle motorboten, wapens en communicatiemiddelen. Eind 2006 kwamen Franse commando's en Amerikaanse marineschepen op de piraten jagen. Maar 4.000 km Somalische kustlijn zijn niet goed te controleren. Het ging uiteindelijk om tientallen schepen en honderden miljoenen dollars aan lading. Rederijen kochten doorgaans het schip, de bemanning en de vracht vrij. Vervolgens kwamen er de internationale patrouilles Operatie Atalanta en EUNAFOR die de konvooien begeleiden. De kapingen tastten immers de internationale rechtsorde aan, en ook nog eens de rijkdom van het Westen. Zonder succes werd gepleit voor een speciaal VN-Piratentribunaal. Daarna wezen de VS, Engeland en de EU Kenia aan om processen tegen Somalische piraten te voeren. Maar Kenia had zelf al een achterstand van 860.000 rechtszaken in de afhandeling, dus dat werd niets. Kenia had ook weinig zin in meer problemen met Somaliërs. Steeds meer werd de link zichtbaar tussen piraterij, gijzelingen, terrorisme en internationale criminaliteit. In het begin gingen de opbrengsten vooral naar wapens voor radicale rebellen. Maar uiteindelijk vooral naar maffiose ondernemers in binnen- en buitenland die daarmee terroristische acties financierden, en de handel in drugs, wapens, vrouwen en organen van mensen.

⁸² Dit is mijn samentrekking en bewerking van een lang artikel in *The Economist* van 7 augustus 1999, Somaliland, A Nomad's Life is Hard. Should the world now accept Somaliland as an independent state?

Halverwege 2010 kwam er binnen Somalië een verrassende ontwikkeling. Strijders van de Hizbul Islam joegen de kapers weg uit Haradheere, omdat zij zelf bijna geen baat van de piraterij meer hadden. Nu wilden zij deze zondig geworden bedrijfstak uitroeien. De actie was een waarschuwing aan jongeren van Al-Shabaab die nog wel kaaptten. De piraterij versluisde de aandacht van de wereld voor andere ontwikkelingen in Somalië. De jaren 2008-2010 waren, terwijl oorlogsgeweld en piraterij voortduurden, ook jaren van grote droogte met voedseltekorten, veesterfte, zwervende families en degradatie van land. Hulporganisaties waren er nauwelijks. Volgens de VN hadden eind 2008 3,8 miljoen Somaliërs voedselhulp nodig, en 1,4 miljoen waren ontheemd. Een op de vijf kinderen zou sterven als er geen hulp kwam. Toch stopte de VN begin 2010 al haar voedselhulp aan Somalië wegens onaanvaardbare eisen van gewapende groepen. Ook de veeteelt kwam in grote problemen. Arabische landen gooiden een voor een hun grenzen dicht voor Somalisch vlees. En binnen Somalië was er de degradatie van het leefmilieu door oorlog, chaos en hebzucht. Nomaden waren kwetsbaar en er was geen regering die ze kon of wilde helpen. Er was overbegrazing. Bomen die water moesten vasthouden werden omgehakt voor de winstgevende productie van houtskool. De Somalische veenomaden, altijd taai en volhardende overlevers, maakten zeer zware tijden door.

4.86 Positieve voorbeelden van collectief overleven

Ondanks dit alles was er in Somalië ook sprake van veel positieve gemeenschapszin en ontwikkeling. Ouders, leerkrachten en lagere overheden bleven zich, vaak gesteund door NGO's en moskeeën, beijveren om zoveel mogelijk kinderen les te geven. Waar geen overheid functioneerde, nam de gemeenschap het over. Dat gold ook voor markten en gezondheidszorg. De Somalische Diaspora⁸³ en Somalische zakenlieden steunden veel van die activiteiten. Waar zij werden verstoord door Al Shabaab of anderen, dan was dat meestal tijdelijk. Na zo'n storm richtten de volksinitiatieven zich weer op als bakens van hoop en volharding voor de bredere omgeving. Begin 2012 ontdekten ook de strijdende partijen dat het gewapende conflict veel te duur geworden was. De legers van de regering en de buurlanden kregen ook meer grip op de opstandige milities. Dat duidde op een ommekeer ten goede die in 2013 doorzette. Chaos is uitputtend, en het collectieve verlangen naar rust, orde en regelmaat is sterk. Al met al lijkt het er sterk op dat de internationale bemoeienis met deze regio chaotisch was en is.

C Terrorisme in de regio

In **Somalië** waren de al beschreven burgeroorlog en het terrorisme onafscheidelijk. Voor **Eritrea** en **Soedan** geldt ook zo iets. Voor andere landen van **Egypte** en de **ruimere Hoorn** ga ik hier dieper op het terrorisme in.

⁸³ Zoals HIRDA in Nederland, een Somalische diaspora-organisatie die veel investeerde in ontwikkeling in Somalië.

Vanaf 1992 werden in Egypte meer aanslagen gepleegd op toeristen en overheidsgebouwen; tot 1998 verdubbelde het aantal elk jaar. De overheid vervolgde verdachte groepen, vooral de Moslim Broederschap. De koepelorganisatie Al-Gama'a al-Islamiya van de blinde Sheikh Omar Abdel el-Rahman claimde verantwoordelijkheid voor veel aanslagen, waaronder de bloedige moord op 58 buitenlandse toeristen en 4 Egyptenaren in Luxor in 1997. De Sheikh zat al sinds 1993 in de VS gevangen wegens betrokkenheid bij de bomaanslag op het World Trade Center. Minister van binnenlandse zaken Hassan al-Alfi werd ontslagen toen hij zei het terrorisme onder controle te hebben. Met veel machtsmisbruik vielen politie en veiligheidsdiensten op jacht naar terroristen sloppenwijken binnen. Tienduizenden fundamentalisten zaten als vermeende terroristen gevangen. Mubarak prees de politie en het volk beschuldigde de regering: twee verschillende werelden met verschillende waarheden. In oktober 1999 verwondde een straatverkoper president Mubarak met een mes. De politie doodde de man, bestormde het pand van de verboden Al Gama'a al-Islamiya en executeerde alle aanwezigen. De boodschap was duidelijk: 'Wij dulden niets van jullie.'

Op 11 september 2001 pleegde Al Qaeda de aanslagen op de Twin Towers en het Pentagon in New York. In Egypte wisselden afgrijzen en ontzag elkaar af. Het toerisme liep terug en de regering moest geld lenen om de sector overeind te houden. Het aantal aanslagen in eigen land verminderde. De regering liet Karam Zody, leider van Al-Gama'a al-Islamiya vrij nadat hij het terrorisme had afgezworen. Zody was bijna zeker opdrachtgever van de moord op Sadat in 1981. Hij kon hetzelfde pad gaan volgen als zijn voorganger Ayman al-Zawahiri die na zijn vrijlating de tweede man en coördinator werd van terroristische acties van Al Qaeda in de regio. In oktober 2004 ontplofte een zware autobom bij het Hilton hotel in Taba aan de Rode Zee, tegelijk met bommen op campings in de omgeving. Er werden 36 doden en 120 gewonden geteld. Tijdens verkiezingscampagnes in juli 2005 ontploften ook bommen bij hotels en op markten in het zwaar beveiligde Sharm el-Sheikh, met 64 internationale doden. Ook deze boodschap was duidelijk: Wij zijn er nog!

De politie verdacht Bedoeïenen in de Sinaï, ging op jacht en stiet met dodelijk gevolg op mijnen. Onderweg doodden zij Bedoeïenen. In een vuurgevecht sneuvelden de vermoedelijke dader en zijn vrouw. Op de achtergrond werd Ayman al-Zawahiri vermoed. In juli 2005 meldde Human Rights Watch het systematisch in vier maanden oppakken van 2.400 fundamentalisten en sympathisanten in de noordelijke Sinaï. Zonder aanklacht of recht op habeas corpus waren zij opgesloten en gefolterd. In Caïro werden 200 protesterende Moslimbroeders opgepakt. De politie haalde leiders uit hun huizen en sloot ze op. Amnesty meldde dat ook Egypte onder het renditi-on programme van de CIA buitenlanders ontving, opsloot en martelde. De regering weersprak dat en ging door met de jacht op radicaal geachte moslims en lastige leden van de oppositie. In de eerste helft van 2006 pakte zij honderden leden van moslimorganisaties en seculiere hervormingsorganisaties op wegens illegaal vergaderen, verkeershinder, belediging van de president en verspreiding van propaganda.

De Egyptische regering haalde fundamentalisten, extremisten en critici door elkaar, want wie niet uitgesproken vóór ons is, is tegen ons. In de Sinaï, in de toeristenplaats Dahab, ontploften

drie tijdbommen die 18 mensen doodden. Een Bedoeïenen-groep presenteerde Tawhid wal-Jihad (Eén Religie, één Strijd) als de verantwoordelijke organisatie. Tien verdachten werden opgepakt en de noodtoestand werd weer eens verlengd om effectiever het terrorisme te kunnen bestrijden. Leaders werden doodgeschoten, bewoners van de Sinaï lastig gevallen en duizenden mensen opgesloten. Machtsmisbruik, willekeur en mishandeling bleven de aanpak kenmerken. Bedoeïenen-jongeren van de krottenwijken Al-Arish en Rafa werden in Egypte als uitschot behandeld met werkloosheid en discriminatie als hun deel. Niemand van de 14 clans van de Sinaï mocht bij de politie of in het leger werken. Zo werden zij gevoelig voor de preken en verleidingen van Wahabisten en Salafisten. In de Sinaï was geen ontwikkeling, maar wel aardolie. Ook in Caïro en andere steden werden soms nog toeristen ontvoerd of belaagd. Eind 2006 arresteerde de politie in Caïro studenten van Marokkaanse afkomst met Europese paspoorten, die een terroristische cel zouden vormen.

Terroristen werden ook actief in Ethiopië. Bij negen bomaanslagen op openbare gebouwen en publiek transport in Addis Abeba in mei 2006 vielen doden en gewonden. Niemand eiste ze op. In april 2007 maakten mensenrechtenorganisaties, diplomaten en advocaten bekend dat de FBI en de CIA in Ethiopië zeker 100 mensen uit 19 en op geheime plekken gevangen hielden en martelden. In het kader van het extraordinary rendition programme waren zij uit Kenia en Somalië overgebracht als mogelijke leden van Al Qaeda. De VS erkende het verschijnsel rendition, maar weigerde op individuele gevallen in te gaan. Ethiopië vertoonde een paar van die gevangenen op de TV die verklaarden dat zij goed behandeld werden. De regering gaf toe 41 verdachten uit Rwanda, Oeganda, Syrië en de VS in handen te hebben, en dat buitenlandse agenten hen mochten ondervragen in aanwezigheid van een Ethiopische politiemann. Volgens Human Rights Watch had Ethiopië meer van die gevangenen dan het toegaf en was dit een showcase om meer en erger te verbergen. De Ethiopische overheid deed mee aan de groeiende trend in Afrika om oppositie en etnische minderheden te verwarren met extremisten. Want als het om extremisten ging, dan kneep de wereld wel een oogje dicht bij disproportioneel geweld en onwettige behandeling.

Duidelijk werd dat de meestal gematigde fundamentalistische terreurgroepen van lokale oorsprong steeds meer werden geïnfiltrerd door Al Qaeda en de latere jihadisten die een strikt wahabistische opvatting van geloof en maatschappij hanteerden waarin gematigdheid en relativiteit niet meer kon bestaan. Die wierven ook leden onder radicale jongeren en nieuwe bekeerlingen in Europa en de VS. Deze salafistische mengvorm waaierde steeds meer uit over de ruimere Hoorn, Oost-Afrika, de Sahel en de Maghreb. De internationale gemeenschap raakte in toenemende mate betrokken bij de inventarisatie en bestrijding van die ontwikkelingen in Afrika.